

UURINGU RAPORT

Kodanikualgatuse institutsionaliseerumine Eestis 2009/2010

Kodanikeühiskonna uurimis-ja arenduskeskus
Tallinna Ülikool

Tallinn 2010

Uuringu raport: Kodanikualgatuse institutsionaliseerumine Eestis 2009/2010

Uuring on valminud Kodanikuühiskonna Sihtkapitali toel
Uurimisprojekt toetab Euroopa Liidu. 6. rp *Eurosphere*

Koostanud: Erle Rikmann, Mikko Lagerspetz, Tanel Vallimäe, Liisi Keedus,
Mari Sepp, Triinu Jesmin, Krista Hinno

Kodanikeühiskonna uurimis- ja arenduskeskus,
Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut, Tallinna Ülikool

Tallinn 2010

Eessõna

Tänapäeva avatud maailmas on selged eelised ühiskondadel, kus ei tegeleta üksnes esilekerkivatele probleemidele reageerimisega, vaid on suudetud kokku leppida ühistes pikemaajalistes eesmärkides, mille saavutamise poole püüelda. Viimase tosina aasta jooksul on Eestis ette võetud mitmeid tegevusi, et nende eesmärkide hulka lülitada ka hästitoimiva kodanikuühiskonna olemasolu. 2002. aasta detsembris Riigikogu poolt heaks kiidetud Eesti kodanikuühiskonna arengu kontseptsioon (EKAK) on olnud üheks oluliseks nurgakiviks kolmeosalise tasakaalustatud kodanikuühiskonna rajamisel, mis hõlmaks nii vastutustundlikku avalikku sektorit, jätkusuutlikku kodanikualgatuslikku tegevust, kui ka tugevat ning sotsiaalselt mõtlevat äri sektorit. Selle heakskiitmisest alates on paranenud kodanikeühenduste võimalused avalikus arutelus osalemiseks ja huvide esindamiseks erinevatel tasanditel, nende kaasatus otsuste tegemistesse. Kuid viimaste aastate vähenevad ressursid ning juba professionaliseeruvate organisatsioonide kasvavad kohustused esitavad senistele arengutele tõsise väljakutse. Tekib küsimus, missugused on kodanikualgatuslike organisatsioonide võimalused muutustega toimetulekuks, nii et see ei ohustaks juba saavutatut. Millised toetusmehhanismid on neile kättesaadavad ja millest tunnevad organisatsioonid oma eesmärkide realiseerimisel puudust? Missuguses suunas areneb kodanikualgatuslik sektor tervikuna ja kuidas edenevad koostöösuhted ühiskonna teiste osadega?

Käesolev raport on kokkuvõtte uuringust, mis on läbi viidud vastuste leidmiseks taoliste küsimuste. Uuringu eesmärgiks oli täiendada ja kaasajastada teadmisi Eestis tegutsevatest mittetulundusühingutest ja sihtasutustest, et edasiste arutelude ja otsuste juures oleks võimalik arvestada nii ühiskonnas hästi nähtavate, kui ka oma liikmeskonnale keskendunud ühenduste, suurte ja väikeste, aktiivselt võrgustunute ja ainult oma kogukonnas tegutsevate organisatsioonide, kodanikeühiskonna nii tuntud kui ka tundmatu osaga. Aruandes on esitatud need uurimustulemused ja analüüsid, mida uurimusrühm pidas Eesti kolmanda sektori hetkeseisu ja arengusuundade mõistmise seisukohast kõige olulisemateks. Samas annab kogutud andmestik veel mitmesuguseid võimalusi erinevate valdkondade ja uurimisprobleemide üksikasjalikumale analüüsile.

Uurimuse läbiviinud töörühm soovib tänada kõiki, kes aitasid kaasa uuringu valmimisele selle erinevates etappides. Täname ja soovime jõudu edaspidiseks oma koostööpartnerile Turu-uuringute AS-le. Oleme tänulikud Peeter Vihmale, Aivar Joorikule, Lisa Kärbile, Liis Essensonile, Ivika Nõukasele, Terje Tarvele, Mall Klaasile nende panuse eest. Töö õnnestumise seisukohast kõige olulisemad isikud jäävad selles aruandes nimepidi mainimata. Kodanikeühendustes tehtava, enamasti tasustamata ja tihti pingelise töö kõrvalt leidsid nad aega meie küsitlusankeetidele vastata ja intervjuudes osaleda. Loodame, et valminud uuring on tõhusaks toeks kodanikualgatusliku tegevuse arengule Eestis ja saab seega omakorda meie vastajatele nende püüdlustes abiks olla.

Tallinnas, 29. juunil 2010. aastal

Erle Rikmann

Mikko Lagerspetz

Tanel Vallimäe

Liisi Keedus

Mari Sepp

Triinu Jesmin

Krista Hinno

Sisukord

I Sissejuhatus.....	11
1.1. Uurimuse meetodid ja valim	13
1.1.1. Ankeetküsitlus	13
1.1.2. Intervjuude uuring	15
1.2. Kodanikualgatuslike ühenduste üldised näitajad ajalises perspektiivis.....	16
II Ülevaade kodanikualgatuslike organisatsioonide hetkeseisust Eestis	19
2.1. Organisatsioonide asukohad	19
2.2. Organisatsioonide tegutsemise tasandid ja tegevusulatus.....	20
2.3. Organisatsioonide tegevusvaldkonnad	22
2.4. Organisatsioonide asutamine ja vanus.....	26
2.5. Organisatsioonide asutajad.....	28
2.6. Palgalised töötajad organisatsioonides	29
2.7. Vabatahtlike kaasamine organisatsiooni tegevusse	31
III Kodanikualgatuslike organisatsioonide rahastamine	35
3.1. Kodanikeühenduste rahastamisallikad 2009. aastal.....	35
3.2. Rahastamisallikate mitmekülgsus, rahastuse maht	39
3.3. Kodanikualgatuslike organisatsioonide rahastamisallikad 2009. aastal	43
3.3.1. Liikmemaksud	43
3.3.2. Kohalike omavalitsuste toetus	44
3.3.3. Toetus riigieelarvest ja riiklikest fondidest	46
3.4. Tulud majandustegevusest.....	50
3.5. Eesti ettevõtete toetused, eraisikute annetused	51
3.6. EL-programmide rahastus ja välisrahastus	52
IV Kodanikualgatuslike organisatsioonide dünaamika ja areng.....	55

4.1. Kodanikualgatuslike organisatsioonide liikmeskonnad.....	55
4.1.1. Aktiivsed liikmed MTÜdes.....	58
4.1.2. Meeste ja naiste osalus MTÜde liikmeskonnas	60
4.1.3. Liikmeskonna laiendamine	62
4.2. Organisatsioonide sisemine töökorraldus ja juhtimine.....	62
4.2.1. Juhatuse ja nõukogu roteerumine.....	63
4.2.2. Kirjaliku informatsiooni jagamine liikmetele	64
4.2.3. Organisatsiooni kirjaliku strateegilise arengukava olemasolu	65
4.2.4. Juhatuse liikmete töö tasustamine	66
4.2.5. Ühenduste probleemid ja vajadused	67
4.3. Tugistruktuurid – kust saavad organisatsioonid nõu ja mittemateriaalset toetust	69
V Eesti kolmanda sektori organisatsioonide tüübid: liigitus küsitlusandmete põhjal	
5.1. Tüpoloogia loomise meetod: klasteranalüüs ja diskriminantanalüüs.....	73
5.2. Kodanikualgatuslike organisatsioonide tüpoloogia.....	75
5.2.1. Organisatsioonitüüpide iseloomustused	76
5.3. Erinevat tüüpi organisatsioonid kodanikualgatuslikul maastikul	81
5.4. Organisatsioonitüüpide kogemused erinevatest tegevustest.....	83
5.5. Regulaarsed partnerlussuhted erinevates organisatsiooni tüüpides	84
5.6. Tugistruktuurid.....	86
5.7. Erinevat tüüpi MTÜde toimimine organisatsioonina: nende tegevuse võimekuse mõjutajad	89
VI Kolmanda sektori areng: organiseerumine kolmandas sektoris ja koostöösuhted ühiskonna teiste sektoritega	
6.1. Mittetulundusühingute ja sihtasutuste kuulumine koostöövõrgustikesse ja katusorganisatsioonidesse	95
6.1.1. Üldised suundumused.....	95
6.1.2. Võrgustumine tegevusalade lõikes.....	98
6.1.3. Koostöövõrgustikesse ja katusorganisatsioonidesse kuulumine maakondade lõikes	99
6.2. Kodanikualgatuslike organisatsioonide Koostööpartnerid ja -tegevused.....	100
6.2.1. Koostööpartnerid	100
6.2.2. Koostöö vormid.....	101
6.2.3. Noorte ja kogenumate MTÜde ja SAte koostöösutlikkus.....	103
6.2.4. Koostöö kohaliku omavalitsusega	105

6.3. Ühiskonnale suunatud tegevused	108
6.4. Kodanikualgatuslike organisatsioonide rahvusvaheline koostöö.....	112
6.5. Teadlikkus Eesti Kodanikuühiskonna Arengukavast (EKAK) ja Kodanikualgatuse toetamise arengukavast (KATA).....	114
6.6. Rühmaintervjuudes esile toodud kogemused ühiskonna mõjutamisele suunatud tegevustest	118
6.6.1. Peamised viisid oma sihtrühma huve edendada.....	118
6.6.2. Liikmete esindamine asjaajamisel	120
6.6.3. Huvide esindamine otsustamisel.....	121
6.6.4. Üldsuse informeerimine.....	122
6.6.5. Teenuste korraldamine kui eestkoste.....	123
6.6.6. Intervjuurühmade võrdlusi.....	124
6.7. Kokkuvõte	125
VII Kokkuvõttev arutelu	127
7.1. Eesti kolmas sektor 1998. ja 2005. aastal.....	128
7.2. Eesti kolmas sektor 2009/2010. aasta uurimustulemuste valguses	129
7.2.1. Kolmanda sektori diferentseerumine.....	129
7.2.2. Liikmed.....	131
7.2.3. Rahastamine.....	132
7.2.4. Probleemid organisatsioonide sees	133
7.2.5. Koostöö ja võrgustumine	133
7.3. Lõpetuseks: Eesti kodanikeühenduste muutuvad väljakutsed.....	134
Viidatud allikate loetelu.....	137
LISA 1. Tehniline aruanne MTÜde ja SAde värbamisest uuringusse	
LISA 2. Klustrite statistiliste näitajate keskmised klustrite loomisel aluseks võetud tunnuste lõikes	
LISA 3. Lühikokkuvõte Kodanikuühiskonna Sihtkapitaliga seotud teemadest	

Tabelid

Tabel 2.1. Maakondlik jaotus MTÜdel ja SAdel 2009/2010 ja 2004/2005 uuringus.....	20
Tabel 2.2. Küsitluses osalenud MTÜde ja SAde tegevusalad	23
Tabel 2.3. MTÜdele tegevuse käigus sagedamini lisandunud tegevusalad	24
Tabel 2.4. Sihtasutustele tegevuse käigus sagedamini lisandunud tegevusalad	24

Tabel 2.5.	Küsitluses osalenud MTÜde võrdlus asutamise aasta järgi (2009/2010 ja 2004/2005 uuringud).....	26
Tabel 2.6.	MTÜde ja SAde asutamise aeg 2009/2010 uuringus	27
Tabel 2.7.	Vabatahtlike kaasamine organisatsiooni tegevustesse, %.....	33
Tabel 3.1.	MTÜde rahastamisallikate arv ja liikmeskonna suurus, %.....	40
Tabel 3.2.	Toetus kohalikult omavalitsuselt ja asukoht.....	45
Tabel 3.3.	Toetus riigieelarvest ja ühenduse asutamisaeg, %	47
Tabel 4.1.	MTÜde liikmeskondade suurused 2009/2010 ja 2004/2005 uuringutes ..	56
Tabel 4.2.	Erineva vanusega MTÜde liikmeskondade keskmised suurused, %.....	56
Tabel 4.3.	Muutused liikmeskonna suuruses MTÜdel 2009. aasta jooksul, %.....	58
Tabel 4.4.	Aktiivsete liikmete arv erineva suuruse liikmeskonnaga MTÜdel	59
Tabel 4.5.	Keskmine (mediaan) aktiivsete liikmete arv erineva liikmeskonna suurusega MTÜdes	60
Tabel 4.6.	Kõikidele liikmetele kirjaliku info jagamine ja ajaline areng kolme uuringu tulemustes, %.....	64
Tabel 4.7.	Kirjaliku informatsiooni jagamine erineva vanusega MTÜdes, %	65
Tabel 4.8.	Organisatsiooni strateegilise arengukava olemasolu MTÜdel ja SAdel, %.....	66
Tabel 5.1.	Klastrite suurused	74
Tabel 5.2.	Erineva vanusega MTÜde osakaal klastrite lõikes, %	74
Tabel 5.3.	Erineva sissetuleku suurusega MTÜde jaotumine klastritesse, %.....	76
Tabel 5.4.	Liikmete arv klastrite lõikes (tunnust ei kasutatud klastrite moodustamisel), %	82
Tabel 5.5.	Eri tüüpi MTÜde kogemused tegevustest, %	83
Tabel 5.6.	Eri tüüpi MTÜdel on regulaarne koostöö, %.....	84
Tabel 5.7.	Eri tüüpi MTÜde nõu ja abi saamine tugistruktuuridelt, %.....	87
Tabel 6.1.	Katusorganisatsioonidesse kuulumine ja MTÜ tegevusvaldkond	99
Tabel 6.2.	MTÜde koostööpartnerid: partneri maininute ühingute osakaal (%) ja sissetulek 2008. aastal	101
Tabel 6.3.	Mittetulundusühingute püsivad koostöösuhted erinevate partneritega: vastanute osakaal (%) ja organisatsiooni asutamise aeg.....	104
Tabel 6.4.	Koostööpartnerid ja palgaliste töötajate	105
	olemasolu mittetulundusühingutes	
Tabel 6.5.	Koostööpartnerid ja palgaliste töötajate olemasolu sihtasutustes	107
Tabel 6.6.	Mittetulundusühingute kogemus ühiskonna mõjutamisest ja sissetulekud 2008. aastal, %.....	110
Tabel 6.7.	Erineva liikmete arvuga mittetulundusühingute teadlikkus EKAKist ja KATAst, % vastanud organisatsioonidest	117
Tabel 6.8.	Erineva sissetulekuga (2008. a.) mittetulundusühingute teadlikkus EKAKist ja KATAst, % vastanud organisatsioonidest	117

Tabel 6.9. Mittetulundusühingute seos Kodanikuühiskonna Sihtkapitali (KÜSK) toetustega ja nende teadlikkus EKAKist ja KATAst, % vastanud organisatsioonidest.....	118
Tabel 6.10. Mittetulundusühingute kuulumine katusorganisatsioonidesse ja nende teadlikkus EKAKist ja KATAst, % vastanud organisatsioonides.....	119
Tabel 6.11. Rühmaintervjude transkriptsioonidest kodeeritud eestkostet puudutavad ütlused	124

Joonised

Joonis 2.1. Organisatsioonide teguvusulatus, MTÜ ja SA, %.....	21
Joonis 2.2. Vabariigi valitsuste poolt koostatavasse tulumaksusoodustustega (TMS) mittetulundusühingute nimekirja kuulumine MTÜdel ja SAdel, %.....	25
Joonis 2.3. Küsitluses osalenud MTÜde ja SAde asutajad.....	29
Joonis 2.4. Palgatöötajate kasutamine MTÜdes ja SAdes, %.....	30
Joonis 2.5. Palgaliste töötajate olemasolu ja organisatsiooni vanuse seos 2004 ja 2009 uuringus, %.....	31
Joonis 2.6. Vabatahtlike kaasamine MTÜdes ja SAdes, %.....	32
Joonis 3.1. Organisatsioonide rahastamisallikad 2009. aastal, %.....	36
Joonis 3.2. MTÜde rahastamisallikad 2009 ja 2004, %.....	37
Joonis 3.3. Sihtasutuste rahastamisallikad 2009 ja 2004, %.....	38
Joonis 4.1. MTÜde liikmeskonna suurus ja organisatsiooni asutamise aasta, %	57
Joonis 4.2. Meeste ja naiste osakaal erineva tegevusalaga MTÜde aktiivsete liikmete hulgas, %.....	61
Joonis 4.3. Juhatuse roteerumine MTÜdel ja nõukogu roteerumine SAdel, %.....	63
Joonis 4.4. Organisatsioonide kasutada olevad vahendid, %.....	68
Joonis 4.5. Vahendid, millest MTÜd ja SAd oma töös tunnevad enim puudust, %.....	68
Joonis 4.6. Tugistruktuurid nõu ja abi saamiseks MTÜdel ja SAdel, %.....	69
Joonis 5.1. Toetused riigieelarvelistest vahenditest (sh tegevus- ja sihtotstarbelised eraldised) klastrite lõikes, %.....	75
Joonis 5.2. Toetused riigieelarvelistest vahenditest on MTÜ tähtsusest esimene rahastamisallikas klastrite lõikes, %.....	85
Joonis 5.3. Palgaliste töötajate olemasolu eri tüüpi MTÜdel, %	90
Joonis 5.4. Täistööajaga töötavate palgatöötajate olemasolu klastrites, % (% nendest, kel oli palgatöölisi. Seega, joonisel – ei ole palgatöölisi tähendab ei ole täistööajaga töötavaid palgatöölisi).....	90
Joonis 5.5. Juhatuse liikmete tasustamine eri tüüpi MTÜdes, %.....	91

Joonis 5.6. Elektroonilise liikmete infolisti olemasolu eri tüüpi MTÜdel, %.....	92
Joonis 6.1. Mittetulundusühingute ja sihtasutuste kuuluvus katusorganisatsioonidesse, %.....	96
Joonis 6.2. Mittetulundusühingute kuulumine koostöövõrgustikesse ja katusorganisatsioonidesse, osakaal vastanutest, %.....	97
Joonis 6.3. Sihtasutuste kuulumine koostöövõrgustikesse ja katusorganisatsioonidesse, osakaal vastanutest, %.....	98
Joonis 6.4. Mittetulundusühingute ja sihtasutuste püsivad koostööpartnerid, %.....	100
Joonis 6.5. Mittetulundusühingute ja sihtasutuste koostöötegevused, %.....	102
Joonis 6.6. MTÜde kohaliku tasandi aktiivsus ja erinevad KOVilt saadud toetuse vormid, %.....	106
Joonis 6.7. Üle-eestilisel tasandil tegutsevate mittetulundusühingute ja sihtasutuste kogemused ühiskonna mõjutamisest, %	111
Joonis 6.8. Üldsuse teavitamine organisatsiooni tegevusest, mittetulundusühingud ja sihtasutused, vastanute osakaal, %.....	112
Joonis 6.9. Mittetulundusühingute ja sihtasutuste rahvusvaheline koostöö ja nende saadud toetused, jaatavalt vastanute osakaal, %	113
Joonis 6.10. Mittetulundusühenduste ja sihtasutuste teadlikkus EKAKist, % vastanud organisatsioonidest	115
Joonis 6.11. Mittetulundusühenduste ja sihtasutuste teadlikkus KATAst, % vastanud organisatsioonidest	116

I

Sissejuhatus

Kaasaegse demokraatliku riigikorra legitiimsus põhineb veendumusel, et avaliku võimu otsused järgivad rahva tahet ja on rahva poolt mõjutatavad. Esindusorganite valimistele eelnevas avalikus diskussioonis esilekerkivate teemade hulk on aga paratamatult piiratud. Seega vajavad poliitiliste otsuste langetajad kaasaegses riigis pidevalt uusi impulsse edasiminekuks ning tagasisidet teiste ühiskonnaliikmete poolt. Niisugune modernse demokraatia jaoks vältimatu kommunikatsiooni väli moodustub kodanikualgatuse ning laiemalt kodanikeühiskonna ümber.¹ Kodanikualgatuse esiletõus ja juurdumine ühiskonnas on jälgitav organisatsioonide vahendusel, mis kujutavad endast kodanikualgatuse nii-öelda püsivamat (institutionaliseerunud) olekuvormi. Just kodanikualgatuslike organisatsioonide, nende võrgustikke ning koostöösuhteid riigivõimuinstitutionidega peetakse kanaliteks, mille kaudu toimub osalusdemokraatia praktiseerimine. Taoline arusaamine ja sellele põhinevad käitumistavad on Eestis tekkinud ja hakanud levima alles viimase tosinakonna aasta jooksul. Esimesed arvestatavad uuringud nende protsesside jälgimiseks ja analüüsimiseks viidi läbi 1990ndate aastate teisel poolel. Sealt alates on saanud võimalikuks teadlik ning süstemaatiline kodanikualgatuse ja kaasatuse edendamine. Eesti kodanikuühiskonnas toimuvate kiirete muutuste tõttu on vaja perioodiliselt andmeid uuendada ning uurimisfookust täpsustada. Optimaalne periood mahukate üle-eestiliste kaardistusuuringute kordamiseks on viis aastat.

Käesolev raport toetub järjekorras kolmandale üle-eestilisele kodanikualgatuslike organisatsioonide uuringu andmetele. Tänapäevaks kokkukogutud andmestik võimaldab analüüsida kolmandas sektoris toimunud muutusi viimase tosinakonna aasta jooksul. Just ajalises võrdluses saavad nähtavaks Eesti kodanikualgatusele iseloomulikud arengud, probleemid ja perspektiivid: lühiajalised muutused eristuvad püsivamatest arengustrüktidest. Uuring ise viidi läbi kaheosalisena, kasutades andmete kogumiseks kahte erinevat meetodit. Esimene neist oli üle-eestiline kodanikualgatuslike organisatsioonide ankeetküsitlus. Teine aga sellele järgnev kva-

¹ Vaata näiteks Jürgen Habermas (1996): *Between Facts and Norms*. Cambridge: Polity, 366–73

litatiivne intervjuu-uuring, mis võimaldab andmeid täpsustades probleemide süvaanalüüsi. Taoline ülesehitus on välja kujunenud ja ennast õigustanud juba varasemate uuringute käigus. Esimene suurem üle-eestiline kodanikuühenduste uuring viidi läbi 1997/1998. aastal². Uuringu tulemusena tekkis esmakordselt selgem pilt Eesti kolmanda sektori põhiparameetritest, ent kerkis esile ka mitmeid küsimusi, millele statistilise andmestiku alusel ei olnud võimalik vastata. Need küsimused puudutasid peamiselt hoiakuid ja teadmisi kodanikualgatusel, mis saigi põhiteemaks järgmises, seekord juba kvalitatiivses uuringus 1999/2000.³ Kodanikualgatusel institutsionaliseerumise kaardistamise kordusküsitlus 2004/2005 oli algusest peale planeeritud kaheosalisena; üle-eestiline organisatsioonide postiküsitlus ning sellele järgnenud intervjuu-uuring organisatsioonide ja MAKide esindajatega Eesti eri piirkondades.⁴

Muutumatuks on jäänud ka peamised teemad, millele vastamiseks andmeid koguti: aktiivsete kodanikeühenduste arv, tegevusvaldkonnad, liikmeskonnad, palgatööjõu kasutamine, organisatsiooni juhtimine, tegevuse rahastamine, koostöösuhted kolmanda sektori sees ja ühiskonnas üldisemalt, peamised takistused tegevusele jt. 2004/2005. aasta uuringus lisandusid neile uute teemadena – organisatsiooni tüüp (MTÜd ja sihtasutused said erinevad ankeedid), vabatahtlik tegevus, Euroopa Liidu kui võimaliku rahastaja osatähtsus ja ühenduste teadlikkus/osalemine kodanikualgatusliku tegevusvälja üldises tugevdamises (EKAK, EMÜ jms). Seekordsed küsimustiku täiendused hõlmavad organisatsioonide rahvusvahelise kaasatuse ja tegutsemise võimalusi, muutusi rahastamisallikates ja kogemusi teenuste osutamisest. Küsimine – kas organisatsioonidel on kogemusi/ambitsioone EL tasandi otsustusprotsessides kaasalöömiseks; kas tuntakse uusi kodanikualgatusel rahastusallikaid (KÜSK jne), missugused organisatsioonid on sealt rahastust taotlenud; ning uurisime organisatsioonide kogemusi avalike teenuste pakkumise ja teistele ühiskonnale suunatud tegevuste osas.

Lisaks täiendavatele küsimustele ankeedis täiustasime seekord ka andmete statistilist analüüsi, rakendades klaster- ja diskriminantanalüüsi meetodeid. Kasutasime statistilisest andmeanalüüsist saadud teavet sisendina niinimetatud Eesti aktiivsete kodanikeühenduste tüpologia

² Vaata Mikko Lagerspetz, Rein Ruutsoo & Erle Rikmann (2000): “Olelemisest osalemiseni? Eesti kodanikualgatusel hetkeseis ja arenguvõimalused”. *Akadeemia*, VI. 12, No. 2: lk. 269–98; vaata ka Mikko Lagerspetz, Erle Rikmann, Rein Ruutsoo (2002) “The Structure and Resources of NGOs in Estonia”. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, Vol. 13, No.1, 73–87

³ 2000. aasta uurimuse raportiga saab tutvuda internetis: www.riigikogu.ee/msi_arhiiv/korg_tood/ky_uuring.htm või tulemustega artiklis: Rikmann, Erle (2003). Kansalaisyhteisöiden Kulttuuri Virossa. *Finnish Review of East European Studies*, 1, 3–14

⁴ Rikmann, Erle; Enno, Katrin; Lagerspetz, Mikko; Proos, Ivi; Ruutsoo, Rein (toimetajad) (2007). Algatus, osalus ja organisatsioonid : uurimusi Eesti kodanikuühiskonnast. Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus. 2004/2005 uuringu raport on kättesaadav: <http://www.tlu.ee/files/arts/4496/Insti2ed2fa906b98d26176990b5d1ac1c04d.PDF>

modelleerimiseks ning analüüsisime rühmaintervjuudes kogutud materjali põhjal eri tüüpi organisatsioonide olukorda ja arenguvajadusi.

Käesoleva uuringu tellijaks ja rahastajaks on Kodanikuühiskonna Sihtkapital. Uuringu teostajateks on Tallinna Ülikooli kodanikeühiskonna uurimis- ja arenduskeskuse töötajad. Uurimisrühma koostööpartneriks ankeetküsitluse läbiviimisel oli Turu-uuringute AS. Koostööpartner leiti projekti ettevalmistamise käigus, mil küsiti töö- ja hinnapakkumisi kolmelt uuringufirmalt – TNS EMOR, OÜ Faktum & Ariko ja Turu-Uuringute AS. Statistilise andmeanalüüsiga abistasid meid Triinu Jesmin ja Krista Hinno. Intervjuude materjali kogumisel ja transkribeerimisel osalesid ka mitmed Tallinna ülikooli sotsioloogia tudengid.

Uuringu raport koosneb seitsmest peatükist. Esimene peatükk koondab raporti sissejuhata-
vaid osasid ja annab ülevaate uuringu läbiviimisest. Teises peatükis käsitletakse Eesti koda-
nikualgatuslike organisatsioonide hetkeseisu ja ankeetküsitlusele vastanud ühenduste peamisi
parameetreid. Kolmas peatükk keskendub mittetulundusühingute ja sihtasutuste rahastamis-
küsimustele. Neljas peatükk analüüsib kodanikeühenduste organisatsioonilist arengut. Viien-
das peatükis esitletakse klasteranalüüsi põhjal loodud kodanikeühenduste tüpoloogiat ning
analüüsitakse erinevat tüüpi liikmesorganisatsioone Eesti kodanikualgatuslikul maastikul.
Kuuenda peatüki teemaks on kodanikualgatuse võrgustumine ja suhete areng ühiskonna
teiste osadega. Seitsmendas peatükis esitatakse uuringu kokkuvõtted.

1.1. Uurimuse meetodid ja valim

1.1.1. Ankeetküsitlus

Uuring koosneb kahest erineva metodoloogiaga osast – kvantitatiivsest ankeetküsitlusest ning kvalitatiivselt analüüsivast intervjuude uuringust.

Küsitluse eesmärgiks oli koguda andmeid kolmanda sektori organisatsioonide kohta, et saada tervikpilti seal toimuvatest arengutest ning muutustest võrreldes 1997/1998 ja 2004/2005 uuringutega, mil viidi läbi eelmised võrreldava mahuga ankeetküsitlused. Esmalt määratleti üldkogumi suurus ehk kodanikualgatuslike organisatsioonide oletatav koguarv Eestis. 2009. aasta 1. septembri seisuga oli Justiitsministeeriumi registrikeskuse andmetel registreeritud üle 29 000 organisatsiooni, millest 16 223 olid mittetulundusühingud või nende liidud ja 817 sihtasutused. Kuigi samasse registrisse on kantud ka korteriühistud, ei ole neid käesolevas uurimuses käsitletud.

Ankeetküsitluse valimi koostamisel kasutati juhumeetodit: kontakteeruti iga viienda üldkogumis leiduva organisatsiooniga, juhul kui seda kätte ei saadud, siis nimekirjas järgnevaga. Kokku helistati või saadeti elektronkirjad vahemikus 2009. aasta oktoober – detsember 4590 organisatsioonile. Paljude organisatsioonide kontaktandmed olid muutunud ning registriandmete hulgas leidis ka mitmeid tegevuse peatanud või lõpetanud organisatsioone. Eeltöö tulemusena täpsustati 2518 organisatsiooni kontaktandmed ning neile saadeti vastavalt organisatsiooni esindaja soovile küsitlusankeet, kas posti teel (ligemale 25% valimist) või elektrooniliselt (ligemale 75%). Ankeet saadeti kontakteerumisele järgnenud päeval. Küsitluses kasutati eraldi ankeeti mittetulundusühingute ja sihtasutuste esindajatele. Mõlemad ankeetid koostati eesti keeles. Küsitluse läbiviimise ja andmete sisestamise korraldas uuringu koostööpartner Turu-uuringute AS. Vastajate värbamise tehniline aruanne on esitatud Lisas 1.

Kuna tegemist on kordusuuringuga, võeti küsitlusankeedi koostamisel aluseks 1997/1998 ja 2004/2005 uuringute ankeet. Ka seekord (sarnaselt 2004/2005) koostati eraldi ankeedid mittetulundusühendustele ja sihtasutustele, mida 1998. aastal ei tehtud. Osaliselt kaasajastati ka küsimuste sõnastusi ning vastusevariantide skaalat või loetelu. Lisandusid mõned täpsustavad küsimused. Mittetulundusühingute ankeedis oli 51 küsimust ja sihtasutuste ankeedis 43, kuna sealt jäid välja liikmeskonda puudutavad küsimused.

Ankeedid hõlmasid järgmisi teemavaldkondi:

- organisatsiooni taustandmed, sh organisatsiooni nimi, asutamise aasta, liikmete arv, organisatsiooni tegutsemisvaldkond, tegutsemise tasandid, palgaliste töötajate arv jms;
- osalemissaktiivsus kolmanda sektori arengus, sh organisatsiooni kuulumine võrgustikesse ja katusorganisatsioonidesse, teadlikkus Eesti kodanikuühiskonna arengu kontseptsiooni (EKAK) ja Kodanikualgatuse toetamise arengukava (2007–2010) (KATA) kohta jms;
- organisatsioonisisene tegevuse organiseerimine ja juhtimisstruktuurid, informatsiooni vahendamine liikmeskonnale, üldkoosolekute kokkukutsumine jms;
- laiema üldsuse teavitamine, liikmeskonna värbamine, vabatahtlike kaasamine organisatsiooni eesmärkide täitmiseks jms;
- organisatsioonide rahastamismehhanismid; tegevuse rahastamise allikad ja sissetulekute suurus;
- koostöö erinevate osapooltega – teiste kolmanda sektori organisatsioonidega, riigiasutuste, kohaliku omavalitsuse ja ettevõtlussektoriga, poliitiliste parteidega, massiteabevahenditega jms.

Tagastatud postiankeedid sisestati koos elektrooniliselt täidetud ankeetide andmetega ning analüüsiti andmetöötlusprogrammi SPSS abil. Uurimusandmete statistiline andmebaas on Tallinna Ülikooli kodanikeühiskonna uurimis- ja arenduskeskuse (KUAK) valduses.

Ankeedi tagastas korrektselt täidetuna 1126 organisatsiooni, mis moodustab 45% eelnevalt kontakteerunud organisatsioonidest. Mittetulundusühinguid oli vastajate hulgas 1034 ja sihtasutusi 92. Küsitletud organisatsioonid moodustavad 6,6% üldkogumist, ehk registreeritud organisatsioonide üldarvust, mistõttu saab uurimuse valimit lugeda esinduslikuks valimiks ning uurimuse tulemusi üldistatavaks kogu kolmandale sektorile.

1.1.2. Interojuude uuring

Statistilise andmeanalüüsi käigus loodi klasteranalüüsi meetodi alusel Eesti aktiivsete liikmesorganisatsioonide tüpoloogia. Jaotasime küsitlusele vastanud MTÜd kuueks üksteisest erinevaks tüübiks. Edasisel analüüsil võrreldi moodustunud klastreid täiendavate tunnuste suhtes mitmetunnuseliste risttabelite abil, et selgitada välja klasteritele iseloomulikke profile. Seejärel viidi läbi kuus rühmaintervjuud, millest igasse kutsuti osalema ühte klasterisse kuuluvate MTÜde esindajad. Kogutud andmeid kasutasime kodanikualgatuslike organisatsioonide klasteranalüüsi abil väljatöötatud tüpoloogia täiendamiseks ja täpsustamiseks.

Niisiis moodustab uurimismaterjali teise osa kvalitatiivintervjuude seeria, mis keskendub erinevat tüüpi mittetulundusühingute probleemide ja vajaduste täpsustamisele. Intervjuud viidi läbi poolstruktureeritud küsimustikuga ja käsitleti viite suuremat teemade ringi: organisatsiooni toimimist, liikmeskonda, kogemust eestkostetegevusest, mõju ühiskonnas ja organisatsiooni tegevuse peamisi takistusi. Lisaks küsiti organisatsioonidelt nende koolitusvajaduste kohta ning seda, missugused on need küsimused, milles tuntakse kõige suuremat vajadust enesetäiendamiseks.

Ajavahemikus aprill–mai viidi läbi kuus rühmaintervjuud kokku 24 organisatsiooni esindajaga. Intervjuud toimusid Tallinnas, Tallinna Ülikooli ruumides. Intervjuude keskmine pikkus oli kaks tundi ja vestlused salvestati.

Intervjuutekstid transkribeeriti ning analüüsiti kvalitatiivselt. Intervjuutekstide analüüsimetodoloogiat tuntakse sotsioloogias kui süvitsi lugemist interpretatiivmeetodil. Uurimismaterjalist on toodud välja laiemad teemakategooriad, mida on analüüsitud erinevatest perspektiividest. Analüüsil pööratakse tähelepanu nii sellele, mida öeldakse, kui ka sellele, kuidas öeldakse. Jälgitakse, milliseid probleeme ühenduste esindajad tõstatavad, millega nad ise nende

esinemist seostavad, kuidas räägitakse koostöösuhetest, eestkostetegevusest, rahastamisest, vajadustest ja kordaminekutest. Analüüsitud on enamasti seda, millised hoiakud ja sõnastused on erinevatest teemadest kõneldes kõige tavalisemad. Kuid uurija jaoks annab olulist informatsiooni ka see, mida intervjuutekstides ei leidu – näiteks, kui teatud kontekstis mingid teemakategooriad ilmnevad, aga teistes nendest juttu ei tehta. Intervjuude analüüs toimub nii iga üksiku intervjuu lõikes, kui ka võrdlevas perspektiivis.

Intervjuutekstides ilmnevaid tendentse interpreteeriti sektori üldiste arengute ning vastajate tunnuskarakteristikute taustal. Kvalitatiivse analüüsi käigus avastatud nähtuste näitlikustamiseks on kasutatud ka intervjuutekste.

1.2. Kodanikualgatuslike ühenduste üldised näitajad ajalises perspektiivis

1997/1998 viidi Eestis esmakordselt läbi suurevalimiline kodanikualgatuslike organisatsioonide ankeetküsitlus. Mittetulundusühingute seaduse ja Sihtasutuste seaduse jõustumise järel oktoobris 1996 oli tekkinud kõiki mittetulundusühinguid ja sihtasutusi hõlmav register, millesse 1998. aastaks oli märgitud 4566 mittetulundusühingut ja 147 sihtasutust (ning lisaks nendele ka korteri-, suvila- ja garaažiühinguid). Samas puudus toona igasugune teave selle kohta, mis peitub nende arvude taga; kui palju on reaalselt tegutsevaid organisatsioone, misugused on nende ressursid eesmärkide elluviimiseks ning takistused nii organisatsiooni töökorralduses kui ka tegutsemiskeskkonnas üldisemalt. 1998. aasta küsitluse tulemuste tõlgendamisel kujunes üheks peamiseks küsimuseks see, kas mittetulundussektor on arenemas “olelemisest osalemiseni”, st kas sissepoole suunatud, pigem harrastustegevusele keskendunud ühendustele on lisandumas selliseid, mis suudavad Eesti ühiskonna arendamisel ka laiemalt kaasa lüüa. Peamise järeldusena tõime uurimisraportis välja, et kolmanda sektori enda n-ö sisemised võimalused taoliseks arenguks on nõrgad ning kodanikualgatus vajab toetust ja impulsse väljastpoolt, sealhulgas ka riigilt.

Toona oli tegemist üsna selgepiirilise jagunemisega kaasaegsemate organisatsioonide ja traditsioonilisema seltsielu vahel. Enamikel organisatsioonidest puudus soov tegeleda oma valdkonna küsimustega üldisemalt, prioriteetsemaks peeti oma liikmeskonna otseseid vajadusi. Märkatav erinevus eesmärkide püstituses ning ressursside olemasolus ilmnes organisatsioonide asukohtades: tugevad organisatsioonid tegutsesid eelkõige Tallinnas ja teistes suurtes linnades,

maapiirkondade ühendused olid keskmisest nõrgemad peaaegu kõigi uuritud näitajate osas. Suuremateks mittetulundussektori tegevusvaldkondadeks olid 1998. aastal sport, kultuur, huvi- ja kutsekaitse, ametiühingud ning religioon⁵.

2004/2005. aasta vahetuseks oli organisatsioonide arv kasvanud mitmekordseks. Justiitsministeeriumi registrikeskuse andmetel oli registrisse kantud üle 21 000 organisatsiooni, millest 11336 olid kas sihtasutused, mittetulundusühingud või nende liidud. Tol ajal aktiivselt tegutsevatest ühendustest kolmandik oli asutatud ajavahemikus 2000–2004 (sihtasutustest lausa 55%). Seega oli enamik tegutsevaid kodanikualgatuslikke organisatsioone noored ja väheste kogemustega. Organisatsioonide hoogne asutamine jätkus üle kogu Eesti, teistest kiiremini organiseerus kodanikualgatus Tallinnas ja väikelinnades. Eriti selge erinevus Tallinna kasuks oli küsitlusele vastanud sihtasutustel, nendest pool oli registreeritud pealinnas.

Tegevusvaldkondadest oli ka 2005. aastal jäänud olulisemateks sport/kehakultuur ning kultuur/kunst, usuühenduste ning huvikaitse organisatsioonide osakaal oli mõnevõrra vähenenud. Kui 1998. aastal tundus organisatsiooni juriidilise vormi (kas MTÜ või sihtasutus) valimine sageli juhusliku otsusena, siis 2005. aastal ilmnis eri tüüpi kodanikeühenduste osas juba selgeid erinevusi. Näiteks erinesid MTÜd ja sihtasutused ka oma peamiste tegevusvaldkondade poolest. Sihtasutuste olulisimad tegevusvaldkonnad olid ühiskonna areng, tervishoid ja sotsiaalteenused, samas kui MTÜdele olid tüüpilisemad sport, kultuur ja sotsiaalsete rühmade esindamine (huvikaitse). Küsisime organisatsioonidelt ka, milliseid eesmärke on neil lisaks põhikirjalistele tulnud juurde juba tegutsemise käigus. Selgus, et uute tegevusvaldkondadena oli ühelt poolt kasvanud vajadus tegeleda ühiskonna üldise arendamise küsimustega; teise olulise lisandusena nimetasid MTÜd vajadust pöörata rohkem tähelepanu oma liikmeskonna sotsiaalsele tegevusele ja vaba aja sisustamisele.

1998. aasta uurimuses tõid organisatsioonid oma tegevuse ühe peamise takistusena välja avaliku võimu ning äri sektori esindajate tõrjuva suhtumise kodanikualgatuslikku tegevusse. Viimase kümne aasta jooksul on Eesti kodanikualgatus ning selle toimimise keskkond tunduvalt muutunud. 2004/2005 uuringu tulemused näitasid, et üha olulisemaks väljakutseks muutub ühendustele toimetulek järjest kasvavate professionaliseerumise nõuetega. Teiselt poolt aga valmistasid organisatsioonidele raskusi ka liikmeskonna kaasamise ning organisatsiooni juhtimisega seotud küsimused. Kui 1997/1998 uuringus analüüsisime Eesti organisatsioonide valmisolekut kaasa rääkida siinsetes ühiskondlikes otsustusprotsessides, siis pärast

⁵ Vaata ka Mikko Lagerspetz, Erle Rikmann, Rein Ruutsoo (2002) "The Structure and Resources of NGOs in Estonia". *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, Vol. 13, No.1, 73–87

2004. aastal toimunud Eesti liitumist Euroopa Liiduga on üha olulisemaks muutunud ka küsimus osalemisest EL-tasandi poliitikakujundamises. Viie aasta eest olid selle teemaga kokku puutunud üksikud organisatsioonid. Selleks, et teada saada, missugused muutused on vahepealsete aastate jooksul toimunud kodanikualgatuslike organisatsioonide struktuuris, ressurside ja arengusuundade osas ongi käesolevas aruandes esitletav uurimistöö ette võetud.

II

Ülevaade kodanikualgatuslike organisatsioonide hetkeseisust Eestis

Peatükis antakse statistilise andmeanalüüsi põhjal ülevaade Eesti kodanikualgatuslike organisatsioonide peamistest parameetritest ja nende muutumisest viimase viie aasta jooksul. Eraldi teemadena käsitletakse küsitlusele vastanud organisatsioonide asukohti, tegutsemise tasandeid ja tegevusulatust, peamisi tegevusvaldkondi, aktiivste organisatsioonide vanust ja asutamise aegu, asutajaid, palgaliste töötajate olemasolu ning vabatahtlike kaasamist.

2.1. Organisatsioonide asukohad

2009. aasta oktoobris ja novembris läbi viidud kodanikualgatuslike organisatsioonide ankeetküsitluses osales 1034 mittetulundusühingut (MTÜ) ja 92 sihtastutust (SA). Kõige enam oli vastajaid Tallinnast ja Tartumaalt, üldiselt olid esindatud kõik maakonnad, välja arvatud sihtasutused Raplamaalt (vt Tabel 2.1).

Küsitlusele vastanute maakondlik jaotus on sarnane 2004/2005. aasta uuringu tulemustega. Mõnevõrra vähem osales seekordses küsitluses Tallinna ühendusi ja sihtasutusi, kuid erinevused ei olnud statistiliselt olulised.

Vanemaid kui kümneaastaseid organisatsioone vastas küsitlusele kõige rohkem Viljandimaalt (39% maakonnast vastanutest), Saaremaalt (37%), Tallinnast (36%), Ida-Virumaalt (34%) ja Raplamaalt (34%). Noori, kuni viieaastaseid ühendusi oli teistest enam Hiiumaalt (62% maakonnast vastanutest), Harjumaalt (52%), Läänemaalt (50%), Jõgevamaalt (48%) ja Valgamaalt (47%) vastanud organisatsioonidest.

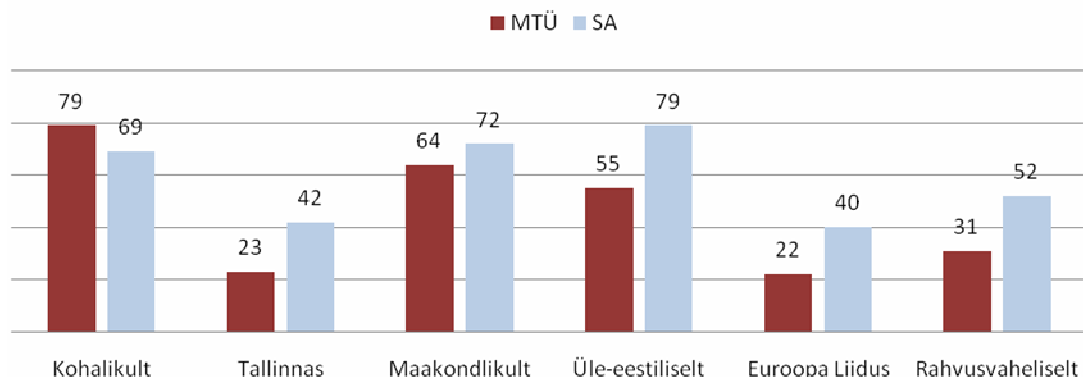
Tabel 2.1. Maakondlik jaotus MTÜdel ja SAdel 2009/2010 ja 2004/2005 uuringus

Maakond	MTÜ arv	MTÜ %	SA arv	SA %	Kokku arv	Vastanute %	Vastanute %
						2009/2010 kokku	2004/2005 kokku
Tallinn	231	22	37	40	268	24	29
Harjumaa	112	11	5	5	117	10	6
Hiiumaa	14	1	3	3	17	2	2
Ida-Virumaa	37	4	3	3	40	4	5
Jõgevamaa	31	3	1	1	32	3	3
Järvamaa	31	3	4	4	35	3	5
Läänemaa	42	4	1	1	43	4	3
Lääne-Virumaa	41	4	2	2	43	4	4
Põlvamaa	39	4	1	1	40	4	4
Pärnumaa	78	8	5	5	83	7	7
Raplamaa	38	4	0	0	38	3	3
Saaremaa	49	5	4	4	53	5	5
Tartumaa	141	14	15	16	156	14	14
Valgamaa	30	3	3	3	33	3	3
Viljandimaa	63	6	4	4	67	6	3
Võrumaa	43	4	1	1	44	4	4
Vastamata	14	1	3	3	17	2	1
Kokku	1034	100	92	100	1126	100	100

2.2. Organisatsioonide tegutsemise tasandid ja tegevusulatus

Organisatsioonide tegevusulatuse all on mõeldud nende tegutsemise kõiki tasandeid. Lisaks uurisime ka MTÜde ja SAde peamisi tegutsemise tasandeid, ehk nende tegevuse keskendumist kohalikule, maakondlikule, Tallinna, üle-eestilisele, Euroopa Liidu või rahvusvahelisele tasandile. Nii tegutsemise tasandid, kui tegevusulatus on sihtasutustel ja MTÜdel erinevad. Ankeedis võisid vastajad märkida kõik organisatsiooni tegutsemise tasandid ning valida kolme vastusevariandi vahel: tegutsetakse *pidevalt*, tegutsetakse *vahel* ja *ei tegutseta* sellel tasandil. Järgneval Joonisel 2.1 on esitatud kokkuvõtvalt need, kes tegutsevad antud tasandil vahel või pidevalt.

Üldiselt on MTÜde tegevusulatus (toimimine üheaegselt erinevatel tasanditel) kitsam kui sihtasutustel. Võrreldes 2004/2005 uuringu tulemustega on MTÜde tegutsemine nii kohalikult kui maakondlikult jäänud samale tasemele. Veidi on vähenenud nende tegutsemine üle-eestiliselt (varasemas uuringus 63%). Sihtasutuste tegutsemisulatuses on toimunud suuremad muutused. Esiteks on lisandunud tegevusi kohalikul (varem 49%), maakondlikul (varem

Joonis 2.1. Organisatsioonide teguvusulatus, MTÜ ja SA, %

46%) ja üle-eestilisel (varem 65%) tasandil. Eriti märgatavalt on kasvanud just sihtasutuste seotus maakonna tasandiga. Ent selle kõrval tegutsevad sihtasutused rohkem ka Eestist väljaspool: Euroopa Liidus ja muul rahvusvahelisel tasandil (varem 49%).

MTÜdel on tegutsemisulatus (väljaarvatud kohalik tasand) väga selgelt seotud organisatsiooni vanusega: mida vanem organisatsioon, seda rohkem võimalikke tegutsemise tasandeid. Eriti selgelt ilmneb see pideva tegutsemise osas. Näiteks tegutseb pidevalt rahvusvahelisel tasandil 7% noortest (asutatud 2006–2009), 10% keskmise vanusega (2000–2005), 15% vanadest (1992–1999) ja 33% vanimatest (asutatud kuni 1991) organisatsioonidest.

Seevastu sihtasutustel mõjutab vanus peamiselt Eesti-siseste tegevustasandite lisandumist. Rahvusvahelisel tasandil tegutsejate osas organisatsiooni vanus eristusjõudu ei oma, Euroopa Liidus tegutsevate sihtasutuste seos vanusega on aga vastupidine: nooremad organisatsioonid tegutsevad seal pidevalt vanematest sagedamini. Nii tegutseb pidevalt Euroopa Liidu tasandil 26% noortest (asutatud 2006–2009), 19% keskmise vanusega (2000–2005) ning 8% vanadest (asutatud kuni 1999) sihtasutustest.

Tegutsemise tasandeid eraldi analüüsid ilmneb, et kohalikul tasandil tegutsevad rohkem väljaspool suuremaid linnu asuvad MTÜd. Viljandimaal, Võrumaal, Läänemaal ja Hiiumaal on märkinud peaaegu kõik MTÜd end tegutsevat kohalikul tasandil. Tallinnas vastas samal moel 74% ja Tartumaal 85% ühendustest. Kõikide vastanute hulgas keskmiselt tegutseb kohalikul tasandil 89% organisatsioonidest. Kohalik tasand ongi enamikele ühendustest esimene tegutsemistasand alates organisatsiooni asutamisest. Selle tegutsemistasandi olulisus säilib MTÜdel aga ka kogemuste lisandumisega ja organisatsiooni professionaliseerumisega.

Üle-eestiliselt tegutsejaid asub vastanute keskmisest (67% pidevalt või vahel) enam samuti Tallinnas (89%) ja Tartumaal (76%). Euroopa Liidu tasandil tegutseb vahel või pidevalt 31% organisatsioonidest. Ka siin on tegutsejaid kõige rohkem Tallinna (55% tegutseb), Põlvamaa 37% ja Tartumaa 34% MTÜde hulgas.

Kõikidest MTÜdest 40% tegutseb pidevalt või vahel rahvusvahelisel tasandil. Tallinna MTÜdest osaleb rahvusvahelises töös keskmisest tunduvalt rohkem, ehk 66% vastanutest, Tartumaa ühendustest 43%, Ida-Virumaalt 41% ja Põlvamaalt 40%. Kõige vähem tegutsevad sel tasandil Järvamaa (9%), Hiiumaa (17%) ja Viljandimaa (21%) MTÜd.

Tegutsemine rohkematel tasanditel tähendab organisatsiooni seisukohast rohkem tööd, tegevuste planeerimist, keerulisemaid haldusprobleeme, suuremate ressursside vajalikkust jms. Nii võib liikmesorganisatsioonil kuluda aastaid, et kohaliku tegutsemise kõrval hakata kaasa rääkima olulistest küsimustel maakonna, riigi või rahvusvahelisel tasandil. Kui maakondliku ja üle-eestilise tegutsemiseni jõudmine võtab uuringu andmeil algajal MTÜl keskmiselt 7–9 aastat, siis EL ja muu rahvusvahelise tasandi küsimustes hakatakse püsivamalt kaasa rääkima keskmiselt 12–15-aastase organisatsioonina. Need näitajad puudutavad pidevat tegutsemist, millele sageli eelneb ühenduse aeg-ajalt neil tasanditel tegutsemine ja kogemuste omandamine.

Sihtasutuste tegevus ei allu aga liikmesorganisatsioonidele omastele seaduspärasustele. Nende hulgas on asutamisest alates suhteliselt suur organisatsioonide osakaal, mille tegevus on suunatud maakondlikule või riiklikule tasandile. Samuti on sihtasutuste tegevusulatus MTÜdega võrreldes nii laiemahaardelisem, kui ka rahvusvahelisem. See tähendab, et nad toimetavad korraga rohkematel tasanditel ning suhtlevad sealjuures ka MTÜdest sagedamini rahvusvaheliste institutsioonide ning partnerorganisatsioonidega.

2.3. Organisatsioonide tegevusvaldkonnad

Mittetulundusühingute ja sihtasutuste peamised tegevusvaldkonnad erinevad. MTÜde hulgas on enamlevinud valdkonnad vaba aja sisustamine ja huvialane tegevus (16%), sport ja keha- ja kultuur (14%) ning kultuur ja kunst (15%). SA hulgas aga on kolm levinumat valdkonda kultuur ja kunst (15%), haridus ja teadus (14%) ning sotsiaalteenused (13%). Peamised tegevusalade jaotused on näha Tabelis 2.2.

Tabel 2.2. Küsitluses osalenud MTÜde ja SAde tegevusalad

Tegevusala	MTÜ arv	MTÜ %	SA arv	SA %
Sport/ kehakultuur	145	14	2	2
Kultuur / kunst	153	15	14	15
Sotsiaalsete rühmade huvide esindamine	116	11	1	1
Haridus/ teadus	60	6	13	14
Kutseliidule omane tegevus	24	2	0	0
Sotsiaalteenused	37	4	12	13
Vaba aja sisustamine/ huvialaline tegevus	165	16	4	4
Naabruskond	130	13	6	7
Ühiskonna areng	37	4	11	12
Looduskeskkond	23	2	10	11
Tervishoid	15	1	9	10
Põllumajandus	19	2	1	1
Kalandus/ jahindus	32	3	0	0
Religioon	3	0	2	2
Muinsuskaitse	10	1	0	0
Kommunikatsioon/ infotehnoloogia	5	0	1	1
Muu	39	4	6	7
Vastamata	21	2	0	0
Kokku	1034	100	92	100

Vanemaid, s.o 1999. aastal või enne seda asutatud MTÜsid on keskmisest (30%) rohkem kalanduse/jahinduse (60%), põllumajanduse (53%), kutseliitude (52%), sotsiaalsete rühmade huvide esindamisega tegelevate (41%) ning spordi/kehakultuuri (39%) valdkonnas tegutsejate hulgas. Noorimaid, s.o 2006. aastal või pärast seda asutatud MTÜsid on keskmisest (41%) enam kommunikatsiooni/infotehnoloogia (100%), sotsiaalteenuste (57%), tervishoiu 53% ja muinsuskaitse (50%) valdkondades. Keskmise vanusega, s.o 2000–2005 asutatud MTÜsid leidub keskmisest (29%) rohkem naabruskonna/piirkonna elukvaliteedi edendamise (48%), looduskeskkonna (39%) ja ühiskonna üldise arengu (33%) valdkondades. Tegevusvaldkonna seos organisatsiooni asutamise ajaga kajastab ilmselt MTÜde asutamise laineid, mis seostuvad uute rahastamise või valdkonna arendamise programmide avamisega kodanikualgatuslikele ühendustele.

Lisaks peamisele tegevusvaldkonnale küsisime ankeedis ka tegevuse käigus lisandunud valdkondade kohta. Kõige rohkem nimetati lisandunud tegevustest vaba aja sisustamist/huviala, sellele järgnesid kultuur/kunst, haridus/teadus, ühiskonna areng ja sotsiaalsete rühmade huvi esindamine (vt Tabelid 2.3–2.4).

Tabel 2.3. MTÜdele tegevuse käigus sagedamini lisandunud tegevusalad

MTÜ TOP 5 Lisandunud tegevusalad	Arv	%
Vaba aja sisustamine	491	48
Kultuur/ kunst	205	20
Haridus/teadus	192	19
Ühiskonna areng	176	17
Sotsiaalsete rühmade huvide esindamine	167	16

Tabel 2.4. Sihtasutustele tegevuse käigus sagedamini lisandunud tegevusalad

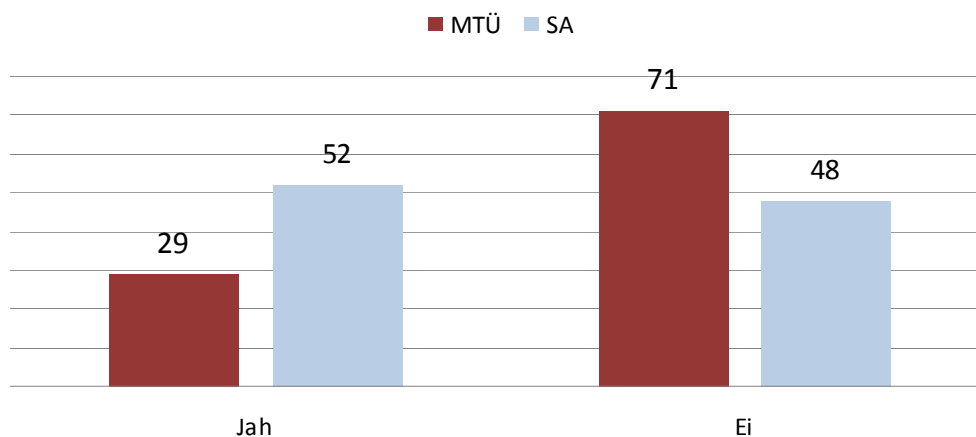
SA TOP 5 Lisandunud tegevusalad	Arv	%
Haridus/teadus	29	32
Ühiskonna areng	25	27
Sotsiaalsete rühmade huvite esindamine	21	23
Vabaaja sisustamine	15	16
Naabruskond	13	14

MTÜdel ilmnis tegevuste lisandumisel jällegi seos organisatsiooni vanusega. Nii oli vanematele MTÜdele iseloomulik see, et keskmisest sagedamini lisandusid kalandus/jahindus, põllumajandus, kutseliidu tegevus ning sotsiaalse rühma huvide esindamine, ehk needsamad valdkonnad, milles “vanade organisatsioonide” osakaal oli niigi keskmisest suurem.

Keskmise vanusega MTÜdele lisandusid sagedamini looduskeskkond, naabruskonna/piirkonna edendamine ja ühiskonna arendamine. Noorimatel MTÜdel olid uued tegevused seotud samuti naabruskonna/piirkonna ja looduskeskkonna edendamisega, lisandus veel kommunikatsioon/infotehnoloogia. Vaba aja sisustamine/huviala tegevus, kultuur/kunst, haridus, sport/kehakultuur ja teised valdkonnad lisandusid erineva asutamisajaga organisatsioonidele enam-vähem võrdselt.

Sihtasutustel seostus organisatsiooni vanus üksnes vaba aja sisustamise/huviala tegevuse lisandumisega, seda esines sagedamini noorematel sihtasutustel. Teiste tegevuste lisandumisel puudub statistiliselt oluline seos SA vanusega.

Lisaks tegevusvaldkondadele küsisime organisatsioonidelt ka nende kuuluvuse kohta vabariigi valitsuste poolt koostatavasse tulumaksusoodustustega (TMS) mittetulundusühingute ja sihtasutuste nimekirja. Nimekirja kuuluvuse analüüsimine on üheks viisiks hinnata avalikes huvides tegutsevate organisatsioonide osakaalu MTÜde ja sihtasutuste hulgas. Kuigi selle koostamisele on ette heidetud selgete ja läbipaistvate põhimõtete puudumist organisatsioonide

Joonis 2.2. Vabariigi valitsuste poolt koostatavasse tulumaksusoodustustega (TMS) mittetulundusühingute nimekirja kuulumine MTÜdel ja SAdel, %

nimekirja kinnitamisel, näitab sinna kuuluvate ühenduste profiil, milliseid organisatsioone ja tegevusi Eestis seostatakse avalikes huvides tegutsemisega. Uuringus osalenutest kuulub sellesse nimekirja 343 organisatsiooni.

Küsitlusele vastanud MTÜde hulgas oli 29% neid, kes kuuluvad vabariigi valitsuste poolt koostatavasse tulumaksusoodustustega (TMS) mittetulundusühingute nimekirja, sihtasutustel on sama näitaja 52%. Ka MTÜde hulgas on mõnes tegevusvaldkonnas nimekirja kuulujate osakaal oluliselt suurem. Nii näiteks oli nimekirja kandud 49% sotsiaalsete rühmade huvi esindamise, 40% tervishoiu, 39% looduskeskkonna ja 37% spordi/kehakultuuri valdkonnas tegutsevaid küsitluses osalenud mittetulundusühinguid. Keskmisest oluliselt vähem olid nimekirjas esindatud peamiselt kommunikatsiooni/infotehnoloogia, põllumajanduse ja kutseliidule omase tegevusega hõivatud MTÜd.

MTÜde hulgas on TMS nimekirja pürgimine madalam kui sihtasutustel. Nii vastas 87% TMS nimekirja mittekuuluvatest MTÜdest, et ei ole taotlenudki sinna saamist. 8% mittekuuluvatest MTÜdest oli soovinud oma organisatsiooni nimekirja kandmist, kuid seda taotlust ei rahuldatud. TMS nimekirja mittekuuluvate sihtasutuste hulgas oli 20% neid, kes sooviuks sinna kuuluda, kuid kelle taotlus jäeti rahuldamata. Kokku oli vastanute hulgas 71 organisatsiooni, mille sooviavaldus nimekirja kandmiseks oli jäänud rahuldamata.

Tabel 2.5. Küsitluses osalenud MTÜde võrdlus asutamise aasta järgi (2009/2010 ja 2004/2005 uuringud)

Organisatsiooni asutamise aasta	2009/10 uurings osalenud MTÜd, n=1034 arv	2009/10 uurings osalenud MTÜd %	2004/5 uurings osalenud MTÜd, n=541 arv	2004/5 uurings osalenud MTÜd, %
1988 ja varem	43	4	75	14
1989–1994	132	13	132	24
1995–1999	124	12	144	27
2000–2004	229	22	175	32
2005–2009	475	46	–	–
vastamata	31	3	15	3

2.4. Organisatsioonide asutamine ja vanus

Käesoleva uuringu valimisse kuuluvad MTÜd on suhteliselt noored: 46% vastanutest on asutatud ajavahemikus 2005–2009 ning alla kümneaastaseid organisatsioone on küsitletutest kokku 68%. Võrrelduna 5 aastat tagasi läbiviidud uuringuga (2004/2005) on pilt osaliselt sarnane, ka tol korral oli vastanutest üsna suur osa nooremaid organisatsioone: alla viieaastaseid MTÜsid oli 32% ning alla kümneaastaseid 59% küsitletud MTÜdest. Siiski on erinevus 2009/2010 ja 2004/2005 uuringus osalenud organisatsioonide vanuses märgatav, eriti pikema tegutsemisajaga ühenduste hulgas. Nende osakaal on 2009. aastal vastanute hulgas väiksem, kui see oli 2004: vanemaid kui kümneaastaseid organisatsioone osales 2004. aasta uuringus 38% ja 2009. aasta uuringus 29%, keskmise vanusega MTÜde (5–15 aastat) osakaal oli 2004. aasta uuringus 51% ja 2009. aastal 34%. Arvestatav osa 2004. aastal vastanud MTÜdest oli asutatud 1989–99 (51%), mil Eesti taasiseseisvumisele järgnes hoogne kodanikualgatuslike organisatsioonide loomine. 2009. aasta küsitluses on näha selle grupi vähenemist (25% on asutatud 1989–99). See võib olla osaliselt seotud uuritava perioodi pikenedamisega ja sellest tuleneva vanuserühma osakaalu vähenemisega valimis. Kuid teisalt on näha ka, et Eesti MTÜd keskmiselt ei ole väga pikaajalised ning uued uuringuandmed kinnitavad koos Justiitsministeeriumi registrikeskuse andmetega uute MTÜde registreerimise viimastel aastatel toimunud hoogustumisest, et täna on Eestis aktiivselt tegutsevad MTÜd keskmiselt nooremad kui viis aastat tagasi.

On igati loomulik, et aja jooksul lõpetab mingi osa organisatsioone oma tegevuse ja samas tekib uusi ka pidevalt juurde. Ent pikemajaliselt tegutsevate ühenduste jätkuv aktiivsus oleks ometi märgiks kodanikualgatuslike organisatsioonide järjepidevusest ja stabiilsusest ühiskonnas. Seda näib täna veel nappivat.

Tabel 2.6. MTÜde ja SAde asutamise aeg 2009/2010 uuringus

Asutamise aeg	MTÜ arv	MTÜ %	SA arv	SA %
kuni 1990	86	8	1	1
1991–1999	213	21	23	25
2000–2005	293	28	37	40
2006–2009	411	40	27	29
Kokku	1034	100	92	100

Kõige vanem käesolevas küsitluses osalenud MTÜ oli asutatud aastal 1916 ning noorimad 2009, vanim sihtasutus aastal 1988 ja noorim 2008. Varasemas (2004/2005) uuringus jaotasime organisatsioonid nende asutamise aja alusel nelja rühma: 1) organisatsioonid, mis olid asutatud enne 1989. aastat ehk “vanad” organisatsioonid; 2) 1989–1994, ehk nii-öelda esimese laine organisatsioonid, mille hulgas oli palju varem tegutsenud ühenduste taasutamisi; 3) keskmise vanusega ühendused 1995–1999; ja lõpuks 4) 2000–2004 asutatud MTÜd ja sihtasutused, ehk “noored” organisatsioonid. Kui tookord tõdesime, et uute organisatsioonide asutamine on hoogustumas ja eriti sihtasutuste hulgas (neist 55% oli asutatud viimase 4–5 aasta jooksul), siis tänaseks on olukord mõnevõrra muutunud. MTÜde registreerimine ja asutamine viimase 4–5 aasta jooksul on lisandunud hüppeliselt, samal ajal kui uusi sihtasutusi asutatakse mõnevõrra mõõdukamas tempos. Nii kasvas Justiitsministeeriumi registrikeskuse andmeil registreeritud sihtasutuste arv ajavahemikus 1. mai 2005 kuni 1. mai 2010 19%, MTÜde arvukus aga samal ajavahemikul 27%⁶. Sama tendents kajastub ka küsitlusele vastanud organisatsioonide vanuses, kus noorte MTÜde osakaal on ankeedi täitnute hulgas tõusnud võrreldes 2004/2005. aasta küsitluse tulemustega.

Jaotasime seegi kord sarnaselt eelmisele uuringule organisatsioonid nelja gruppi, kuid erineva ajalise sammuga: 1) organisatsioonid, mis on asutatud enne 1990. aastat, ehk “vanimad”; 2) 1991 kuni 1999 asutatud organisatsioonid, ehk “vanad”; 3) 2000 kuni 2005 asutatud, ehk keskmise vanusega; ning 4) 2005 kuni 2009 asutatud “noored” organisatsioonid. Täpsem jaotus on esitatud Tabelis 2.6.

Kui MTÜdest vastasid küsitlusele sarnaselt 2004/2005 uuringuga kõige aktiivsemalt kuni viieaastase tegutsemiseaga, nii-öelda noored MTÜd, siis sihtasutustel oli aktiivseimaks vastajarühmaks keskmise vanusega organisatsioonid. Ka neil jäi vanade organisatsioonide osalus eelmise küsitlusega võrreldes mõnevõrra väiksemaks. Seda võis mõjutada ühelt poolt vanemate

⁶ <http://www.riik.ee/e-ariregister/statistika> – aastate võrdlus

organisatsioonide väiksem huvi uuringus osalemiseks, aga ei saa väistada ka selle vanusegrupi organisatsioonide vähenemist üldkogumi hulgas, seoses tegevuse peatamise või lõpetamisega. Täpsemat vastamist sellele küsimusele käesoleva uuringu andmekogumismeetod ei võimalda.

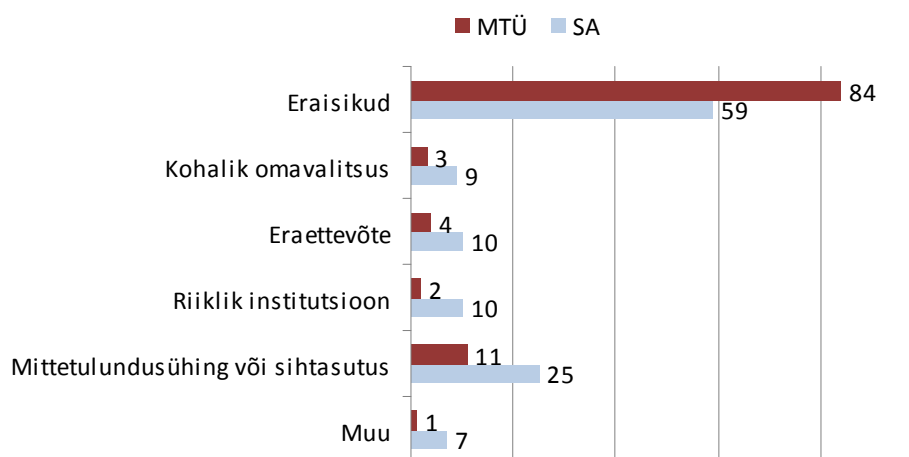
Üldiselt on organisatsiooni vanus üks olulisemaid tunnuseid prognoosimaks tema teisi parameetreid ja käitumist kodanikualgatuslikus tegevuses. Eriti liikmesorganisatsioonidel, MTÜdel, võimaldab selle väärtus (väärtustevahemik) ennustada enamikke teisi näitajaid. Näeme, kuidas uuringu tulemused kinnitavad seisukohta, et liikmesorganisatsiooni areng on pikaajaline protsess, samas kui sihtasutuse areng näib sõltuvat pigem tema kasutuses olevate ressursside (ennekõike rahaliste vahendite) olemasolust.

Noorematel ühendustel on reeglina vähem resursse, vähem koostöösuhteid nii kolmanda sektori sees, kui väljaspool, vähem teadmisi võimalike tugistruktuuride kohta jne. Küll aga toetub organisatsiooni tegevus nooremates ühendustes rohkem olemasolevale liikmeskonnale. Näiteks on noorematele MTÜdele omasem korraldada vanematest ühendustest sagedamini üldkoosolekuid. Vaadates kõikide vastanute keskmist, siis pool MTÜdest korraldavad üldkoosolekut kord aastas: nooremate hulgas on selliseid MTÜsid vähem (44%), üle kümneaastaste hulgas aga juba 55% kandis. Seevastu 3–6 korda aastas koguneb üldkoosolek ligemale viiendikul noortest MTÜdest ja alla kümnendikul nn vanadel MTÜdel (stat. olulisus $p=0,005$).

Küsisime MTÜdelt ka liikmeskonna elektroonilise infolisti olemasolu. Kõikidest vastanutest veidi üle poole (54%) ei kasuta organisatsioonis info edastamiseks elektroonilist liikmete listi. Neid, kes seda kasutavad või on alles elektroonilist listi koostamas, oli organisatsioonide hulgas läbilõikeliselt 46%. Sealjuures noorimatest MTÜdest on list olemas või koostamisel 48% organisatsioonidel. Vanadel (10+) MTÜdel jäi sama näitaja 50% piiresse. Seega ka siin ei olnud nooremate ja vanemate MTÜde osas statistiliselt olulist erinevust, mis samuti näitab liikmeskonna mobiliseerimise tähtsust organisatsiooni loomisest alates.

2.5. Organisatsioonide asutajad

Mittetulundusühingud ja sihtasutused võivad olla asutatud nii eraisikute, kui juriidiliste isikute poolt. Kuna uuringu eesmärgiks oli koguda andmeid kodanikualgatuslike organisatsioonide kohta, jäeti valimi moodustamisel kõrvale üksnes riikliku institutsiooni poolt asutatud organisatsioonid, mille eesmärgid seostuvad riigi funktsioonide täitmisega. Küll aga osalesid uuringus organisatsioonid, milles riigiasutus või kohalik omavalitsus võis olla üks asutajatest (vt Joonis 2.3).

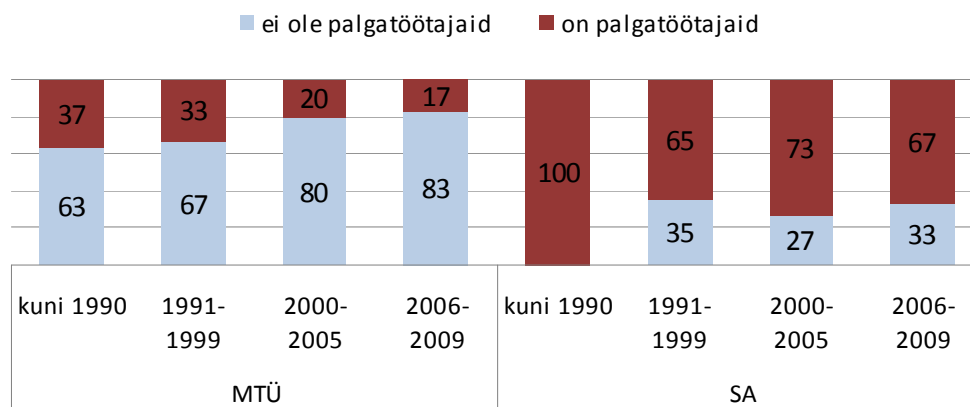
Joonis 2.3. Küsitluses osalenud MTÜde ja SAde asutajad, %

Kuigi nii mittetulundusühinguid kui sihtasutusi käsitletakse seaduse silmis kodanikualgatuslike organisatsioonidena, erinevad tegelikkuses need kaks organisatsioonivormi teineteisest oluliselt. Küsitlusankeedi täitnud MTÜde enamik on asutatud eraisikute poolt ning esindab seega organiseerunud kodanikualgatuslikku tegevust. Noorematel MTÜdel on lausa 90% asutajateks eraisikud, kümneaastastel ja vanematel ühendustel jääb sama näitaja 76% piiresse.

Sihtasutus oma märksa laiema asutajateringiga ühendab endas sagedamini ühiskonna erinevate sektorite huve ning tegutsemisloogikaid. Samas ei ole otseselt toimunud ka sihtasutuste kui organisatsiooni tüübi kaugenemist kodanikualgatuslikust tegevusest, millele näisid viitavat 2004/2005. aasta uuringutulemused. Näiteks on nooremate sihtasutuste asutajate hulgas kasvanud nii MTÜde ja SAde kui ka eraisikute osakaal.

2.6. Palgalised töötajad organisatsioonides

Töökohtade olemasolu ja palgatöötajate rakendamine organisatsioonis on üks teemadest, milles joonistuvad eriti selgelt välja mittetulundusühingute ja sihtasutuste erinevad võimalused. Sihtasutused, kui sageli stabiilsema ja suurema rahastusega organisatsioonid omavad oluliselt paremaid võimalusi palgalise tööjõu kasutamiseks kui MTÜd (vt Joonis 2.4). Nii rakendab oma organisatsiooni tegevustes palgatöötajaid 67% (arvuliselt 62) uuringus osalenud sihtasutustest ning 25% (arvuliselt 254) mittetulundusühingutest. Palgalisi töötajaid kasutavate organisatsioonide hulgas on 1–3 palgalist töötajat 65% MTÜdest ja 52% sihtasutustest (arvesse on võetud nii osalise kui täistöökoormusega töötajaid). Üle kuue palgatöötaja töötab 20% MTÜdes ja 27% sihtasutustes. Suurim töötajate arv MTÜdes oli 48 ja sihtasutustel 101.

Joonis 2.4. Palgatöötajate kasutamine MTÜdes ja SAdes, %⁷

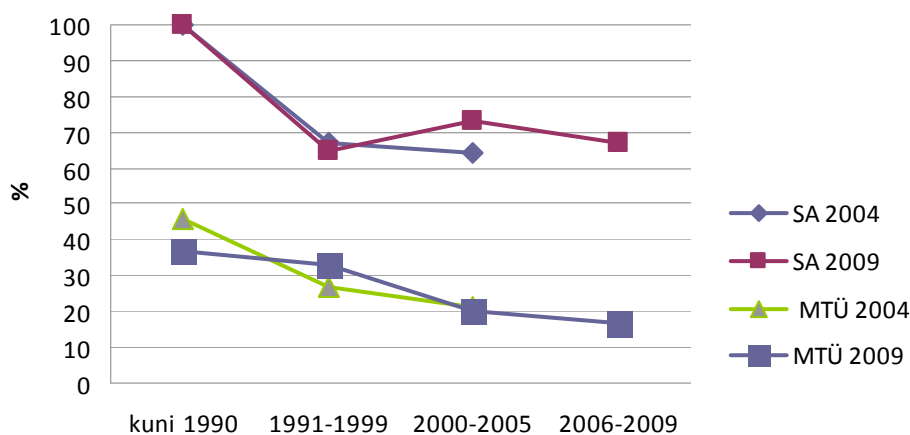
Veel eristab mittetulundusühinguid ja sihtasutusi see, et SAd saavad märksa sagedamini palgata töötajaid täistööajaga ning pikemaks perioodiks (12% MTÜdest ja 49% SAdest on võimalik palgata tööle vähemalt 1 täiskoormusega töötaja)⁸. Kui arvestada kokku erineva ajaperioodi ja koormusega töötajad ja jagada see vastanud organisatsioonide arvuga, siis tuleb keskmiselt 1,09 palgalist töötajat ühe Eesti MTÜ kohta ning 4,91 palgatöötajat ühe sihtasutuse kohta (arit. keskmine, aasta jooksul täis- või osakoormusel rakendatav palgatööjõud).

Võrreldes andmeid 2004/2005 uuringu tulemustega, ei ole palgalise tööjõu kasutamise osas suuri muutusi näha. Mõningane langus MTÜdel (2004. aastal kasutas palgalist tööjõudu 28% MTÜdest) on seletatav seekordse uuringu valimi struktuuriga, milles väiksemad-nooremad organisatsioonid on mõnevõrra suurema esindatusega. Sihtasutustel kasutas palgatööjõudu 2004. aastal 65% vastanutest ja 2009. aastal 67%. Suures osas sarnaseks on jäänud ka erineva vanusega (asutamise ajaga) MTÜde ja SAde palgatöötajate rakendamise dünaamika (vt Joonis 2.5).

Sihtasutustel seostub palgatöötajate olemasolu kõige selgemini sissetulekute suurusega. Nii nagu sihtasutused kasutavad sagedamini palgatöötajaid, on neil ka sissetulekud keskmiselt MTÜde omadest suuremad. 2009. aastal ei omanud mingit sissetulekut 24% MTÜdest ja 13% SAdest. Kuni sajatuhandekroonine aastane sissetulek oli 45% MTÜdel ja 22% SAdel. Selles sissetuleku rühmas kasutati osalise töökoormusega töötajaid, suurema sissetuleku korral, esines juba enam ka täistööajaga tööjõu värbamist.

⁷ Kuni 1990 asutatud sihtasutusi oli arviliselt 1, seega ei ole selle vanuserühma näitaja esinduslik

⁸ Küsimus oli esitatud järgmiselt: mitu palgalist töötajat töötas teie organisatsioonis I vähemalt 6 kuud (a) täis- tööajaga; (b) osalise tööajaga. II vähem kui 6 kuud (a) täistööajaga; (b) osalise tööajaga

Joonis 2.5. Palgaliste töötajate olemasolu ja organisatsiooni vanuse seos 2004 ja 2009 uuringus, %

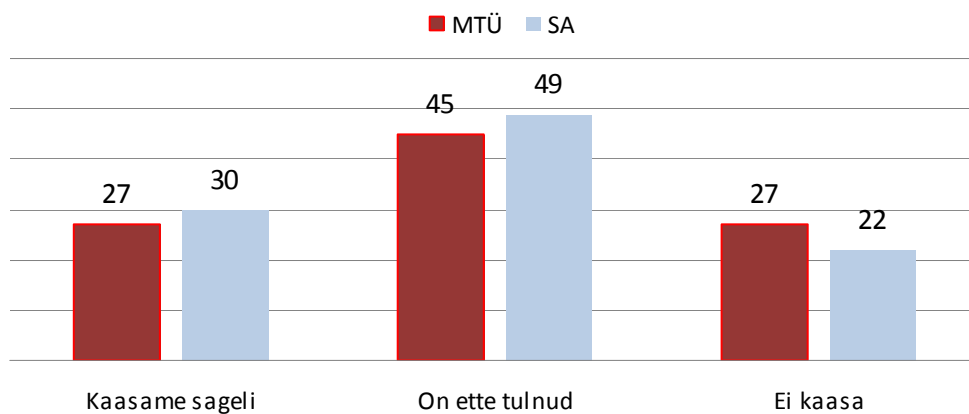
Tegevusvaldkondadest saavad endale palgatöötajate olemasolu lubada keskmisest sagedamini ühiskonna arengu, kutseliidu, sotsiaalteenuste, hariduse/teaduse ja põllumajanduse vallas tegutsevad ühendused. Kõige harvemini esineb aga palgatöötajaid naabruse/piirkonna edendajatel, vaba aja sisustamise ning kalanduse/jahindusega tegelevates organisatsioonides.

MTÜdel seostub palgalise tööjõu kasutamine veel ka organisatsiooni vanuse ja liikmeskonna suurusega. Palgatöötajaid töötab sagedamini vanemates ja üle viiekümne liikmega organisatsioonides – seega n-ö organisatsiooniline tugevus tagab parema sissetuleku ja annab võimalused, kuid võib-olla ka nõuab enam teatud ametikohtade olemasolu. Kui palgalise tööjõu kasutamine kodanikualgatuslike organisatsioonide poolt kirjeldab eelkõige nende professionaalseerumist organisatsioonina ja võimekust rahastamisallikate leidmisel, siis suure osa tööst teevad MTÜd ikkaga ära vabatahtlike abiga.

2.7. Vabatahtlike kaasamine organisatsiooni tegevusse

Käesolevas uuringus määratleme vabatahtlikke, kui väljastpoolt organisatsiooni kaasatud inimesi, kes panustavad organisatsiooni hüvanguks, selle eest töötasu saamata. Vabatahtlike värbamine väljastpoolt organisatsiooni on üheks oluliseks kodanikualgatuse kompetentsi väljendumise vormiks.

Viimase viie aastaga on vabatahtlike kaasamine märkimisväärselt kasvanud, eriti sihtasutuste osas. 2004/2005 uuringu andmeil ei kaasanud oma tegevusse üldse vabatahtlikke 37% MTÜdest ja 43% SAdest. Seekordse uuringu andmeil ei tegele vabatahtlike kaasamisega 27%

Joonis 2.6. Vabatahtlike kaasamine MTÜdes ja SAdes, %

MTÜdest ja 22% SAdest. Sageli kaasab vabatahtlikke 27% MTÜdest (2004 – 25%) ning 30% SAdest (2004 – 26%). Vabatahtlike kaasamist on ette tulnud, aga seda ei tee sageli 45% MTÜdest (2004 – 36%) ja 49% SAdest (2004 – 26%). Kuigi pidev vabatahtlike kaasamine ei ole kasvanud väga oluliselt, on ligemale kahel kolmandikul organisatsioonidest tekkinud vabatahtlike kaasamise kogemus.

Küsitlusankeedis paluti organisatsioonidel märkida ka väljastpoolt organisatsiooni kaasatavate püsivabatahtlike arv ning hinnata vabatahtlike kaasamise muutumist viimase aasta jooksul. Organisatsioonide esindajate hinnanguil oli kaasatavate vabatahtlike arv jäänud samaks 62% MTÜdest ja 67% SAdest (2004 – keskmiselt 60%). 26% MTÜde ja 22% SAde esindajate arvates viimase aasta jooksul vabatahtlike arv kasvas (2004 – keskmiselt 21%), ning 11% MTÜdest ja 8% SAdest leidis, et vabatahtlike arv vähenes (2004 – keskmiselt 10%).

Üle 60% vabatahtlikega kogemusi omavatest organisatsioonidest märgib, et neil tegutseb vabatahtlikke, kellega koostöö on olnud korduv (püsivabatahtlikud). Sellise kogemuse olemasolu märgib ligemale 500 MTÜd ning püsivabatahtlikena tegutsejate koguarvuks kujuneb 3613 (sealjuures 68 organisatsiooni ei osanud öelda püsivabatahtlike arvu ning need ei kajastu toodud arvnäitajas). Sihtasutused nimetasid omalt poolt 570 korduvalt kaasatud vabatahtlikku, mis teeb kokku keskmiselt 3,7 püsivabatahtlikku organisatsiooni kohta (MTÜde keskmine eraldi 3,5 ja SAde keskmine eraldi 6,1).

Kõige sagedamini kaasatakse vabatahtlikke nii MTÜde, kui sihtasutuste poolt läbiviidavate ürituste korralduses (77% kaasajatest). Sihtasutused rakendavad vabatahtlikke ekspertidena (39% kaasajatest) ning organisatsiooni igapäevaste tegevuste läbiviimisel (38% kaasajatest).

Tabel 2.7. Vabatahtlike kaasamine organisatsiooni tegevustesse, %

Tegevused, kuhu kaasatakse sagedamini vabatahtlikke	MTÜ n=748 %	SA n=72 %
Organisatsiooni poolt korraldatud ürituste abipersonaliks	78	77
Projektitaotluste kirjutamisel	24	21
Kaasame ekspertidena konsultatsioonideks	24	39
Organisatsiooni igapäevategevuste läbiviimisel	26	38
Muu	3	3

MTÜd mainivad veel lisaks eelnimetatutele vabatahtlike kaasamist projektitaotluste koostamisel (24%). Võrrelduna 2004. aasta tulemustega on vabatahtlike kaasamine kasvanud enamike tegevuste osas, kuid eriti märgatavalt nende kaasamises organisatsioonide igapäevategevuste elluviimisse (2004 – 8%, 2009 – 27%).

2004/2005 uuring näitas, et vabatahtlikke kaasavad sagedamini organisatsiooniliselt võimekamad, teadlikumad ja aktiivsemad. Tänapäevaks on vabatahtlike kaasamise kogemus omandatud kahel kolmandikul aktiivselt tegutsevast organisatsioonist. Samas võib endiselt näha, et väiksema organisatsioonilise tegutsemiskogemusega ühendused kaasavad vabatahtlikke vähem, mis on arusaadav, kuivõrd tegeletakse alles organisatsiooni loomise ja ülesehitamisega. Vabatahtlike kaasamine on mõnevõrra nõrgem organisatsioonides, kus aktiivsete liikmete hulgas on rohkem mehi. See on tingitud pigem tegevusvaldkondade eripäradest, kuivõrd mitmed “mehelikud” alad, näiteks jahindus või kalandus, ei soosi nii tugevalt vabatahtlike kaasamist kui teised. Nii ei kaasa vabatahtlikke üldse 32% organisatsioonidest, kus liikmeskonnas on enamuses mehed, 23% organisatsioonidest, kus on rohkem naissoost liikmeid, ja 27% sooliselt enam-vähem võrdsete jaotumusega organisatsioonidest.

Seda, et vabatahtlikke kaasavad rohkem juba väljakujunenud ja teatava professionaalsuse saavutanud ühendused, näitab ka see, et vabatahtlike kaasamine on sagedasem vabariigi valitsuse poolt koostatavasse tulumaksusoodustusega (TMS) mittetulundusühenduste nimekirja kantud MTÜdel. Nii ei tegele vabatahtlike kaasamisega üldse 19% nimekirja kuuluvatest MTÜdest ja ligemale kolmandik mittekuulujatest ($p=0,001$).

Tegevusvaldkondadest on vabatahtlike kaasamisega keskmisest sagedamini seotud looduskeskkond, kultuur/kunst, sport/kehakultuur ja naabruskonna/piirkonna edendamine. Kõige harvemini kaasatakse vabatahtlikke aga peamiselt kalanduse/jahinduse, kutseliidu, ühiskonna arengu ja põllumajandusega tegelevates MTÜdes.

Kokkuvõtteks võib seega öelda, et võrreldes viie aasta vanuste uuringutulemustega on erinevused mittetulundusühingute ja sihtasutuste vahel veelgi suurenenud. Sihtasutused on liikmesorganisatsioonidest laiemas tegevushaardes, tegutsedes sageli juba asutamisest alates ka rahvusvahelisel tasandil. Neil on paremad võimalused palgatööjõu rakendamiseks ning organisatsiooni kiiremaks käivitamiseks. Kuid ka MTÜd on oma tegevusulatust laiendamas ning osalevad täna märksa sagedamini ka maakondlikes ja üleriigilistes tegevustes kui viie ja kümne aasta eest. Endiselt aga tegeleb suur osa Eesti MTÜdest organisatsiooni ülesehitamise küsimustega, küsitluse andmeil on enamik aktiivseist MTÜdest nooremad kui viis aastat. Olulise muutusena tuleb kindlasti esile tõsta vabatahtlike kaasamise märgatavat sagenemist. Eriti suur on olnud see just sihtasutuste osas. Seevastu palgatöötajate rakendamisel ei ole viimase aasta jooksul kodanikeühenduste võimalused oluliselt paranenud.

III

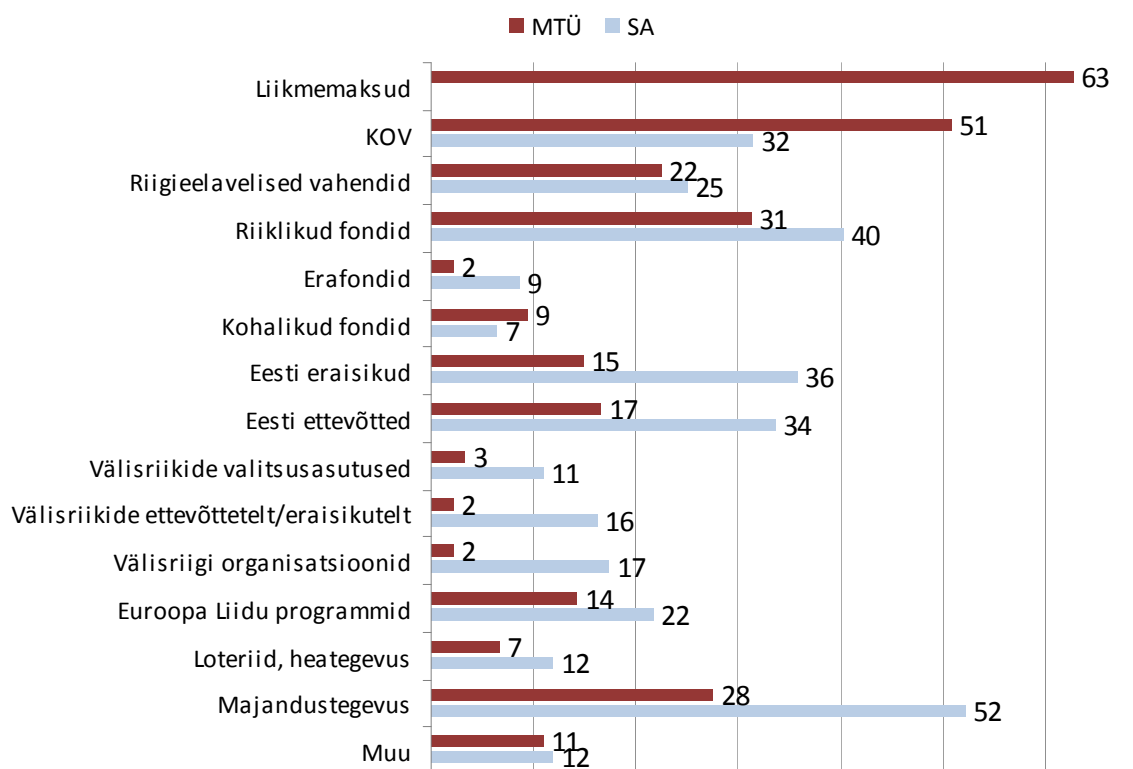
Kodanikualgatuslike organisatsioonide rahastamine

Käesolevas peatükis antakse ülevaade kodanikualgatuslike organisatsioonide rahastamisest 2009. aasta sügise seisuga. Ülevaates võrreldakse mittetulundusühinguid ja sihtasutusi, analüüsitakse rahastamisallikate mitmekülgsusega seonduvat ning tuuakse välja erinevate tegurite mõju rahastamisallikate kättesaadavusele. Tulemusi kõrvutatakse analoogilise kodanikualgatuslike institutsionaliseerumise uuringu olulisemate andmetega aastast 2004.⁹

3.1. Kodanikeühenduste rahastamisallikad 2009. aastal

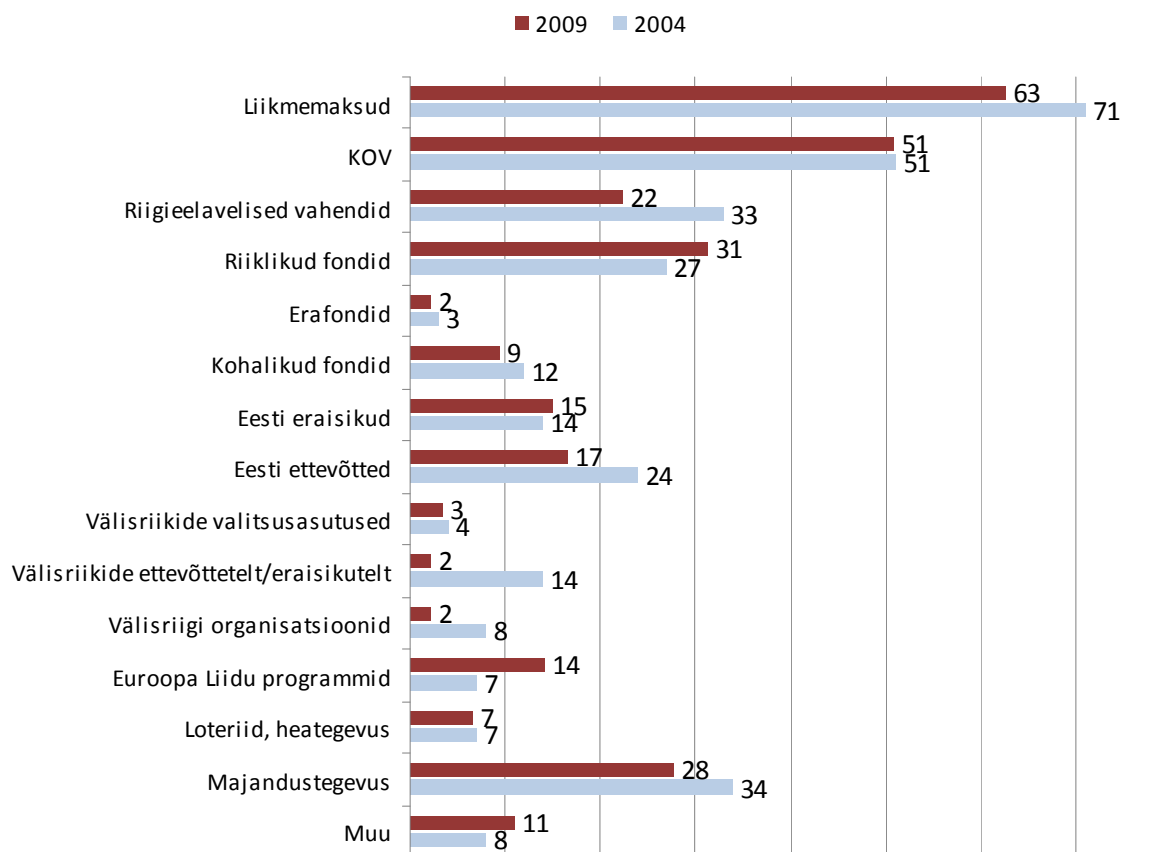
Üks olulisemaid küsimusi kodanikeühenduste tegevuse edukuse ja organisatsioonide jätkusuutlikkuse seisukohast on võimalus oma tegevusi rahastada. 2009. aasta uuringu ankeedis paluti kodanikeühendustel nimetada organisatsiooni rahastamisallikad ning nimetada sealjuures kõik sobivad variandid. Küsitluse tulemused näitavad (vt Joonis 3.1), et kõige sagedamini nimetavad MTÜd (n=1034) 2009. aastal oma rahastamisallikatena tulusid liikmemaksudest (63%), millele järgnevad KOVi toetused (51%) ja toetused riiklikest fondidest (31%). Mõnevõrra vähem nimetatakse tulu majandustegevusest (28%), toetusi riigieelarvest (22%) ning Eesti ettevõtetelt (17%). Sihtasutused (n=92) on 2009. aastal seevastu kõige sagedamini nimetanud tulusid majandustegevusest (52%), toetusi riiklikest fondidest (40%), Eestis elavatelt eraisikutelt (36%), Eesti ettevõtetelt (34%), KOVilt (32%) ning riigieelarvelistest vahenditest (25%).

⁹ Rikmann, Erle; Ümarik, Meril; Joons, Sofia ja Lagerspetz, Mikko (2005): *Kodanikualgatuslike institutsionaliseerumine Eestis: organiseerumise struktuur ja ressursid*. Uurimusraport. Tallinn: Balti-Ameerika Partnerlusprogramm. 2004. aasta andmed pärinevad sellest uuringust. Samuti on siin kasutatud uurimust Meril Ümarik (2007): *Kodanikeühenduste rahastamine Eestis: uurimisprojekti raport*. Tallinn: EHI Kodanikeühiskonna uurimis- ja arenduskeskus

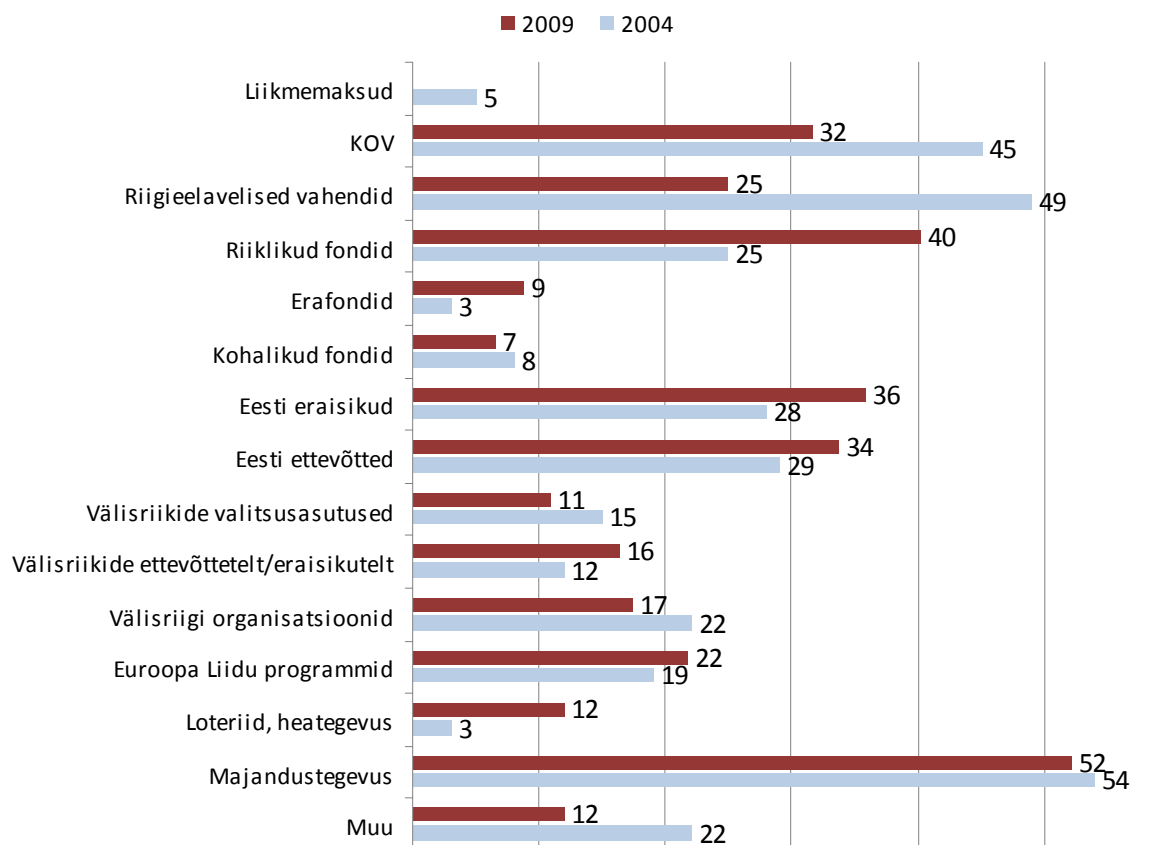
Joonis 3.1. Organisatsioonide rahastamisallikad 2009. aastal, %

Selgub, et nii mittetulundusühingute kui sihtasutuste jaoks on väga tähtsaks rahastamisallikaks olnud kohalike omavalitsuste toetus, toetused riigieelarvelistest vahenditest, riiklikest fondidest ja majandustegevuselt. (Kuivõrd sihtasutustel liikmeid ei ole, ei ole nende tuluallikate ringis ka liikmemakse.) Mõlema organisatsioonivormi puhul järgneb neile Eesti ettevõtete ja eraisikute toetus ning EL-programmide rahastus. Samas näeme, et MTÜde jaoks on sihtasutustega võrreldes olnud 2009. aastal vähem kättesaadavad toetused riiklikest fondidest ja EL-programmidest. 2004. aastal on riiklike fondide tähtsus olnud veel mõlema puhul enam-vähem sama: seda nimetanute osakaal on olnud siis umbes veerand vastajaist kummaldi juhul. EL-programmide rahastuse osas on aga erinevus mõnevõrra vähenenud, veel 2004. aastal on see olnud kättesaadav üle kahe korra enam sihtasutustele kui MTÜdele. Oluliselt väiksem on MTÜde ligipääs 2009. aastal aga toetustele Eesti ettevõtetelt ja eraisikutelt, tulu- dele majandustegevuselt, toetustele välisriikide organisatsioonidelt nagu ka välisriikide era- isikutelt ja valitsustelt. Seevastu on MTÜdel sihtasutustega võrreldes oluliselt parem ligipääs KOVi toetusele ning mõnevõrra ka toetustele kohalikest fondidelt. Üldpilti hinnates võib öelda, et sihtasutused on mittetulundusühingutega võrreldes nii aastal 2009 kui 2004 olnud edukamad kasutama erinevaid rahastamisallikaid.

Joonis 3.2. MTÜde rahastamisallikad 2009 ja 2004,%

Võrreldes kahe uuringu MTÜde rahastamist puudutavaid tulemusi (vt Joonis 3.2), ilmneb, et 2004. aasta küsitluse tulemustes nimetatakse MTÜde poolt (n=541) rahastamisallikana liikmemakse pisut enam kui 2009. Märkatavalt suurem on käesoleva uuringuga võrreldes olnud 2004. aastal aga riigieelarveliste vahendite osa, nagu ka toetuste osa Eesti ettevõtetelt ja veidi vähemal määral majandustegevuselt saadavate tulude osa. Varasemast oluliselt vähem mainitakse 2009. aastal ka toetusi välisriikide organisatsioonidelt, välisriikide ettevõtetelt ja välisriikide eraisikutelt, ehkki selle rahastuse kättesaadavus polnud ka varem kuigi suur. 2009. aastal nimetatakse omakorda pisut sagedamini riiklike fondide rahastust. Seevastu on kahekordselt kasvanud EL-programmide osakaal, kuigi seegi rahastus on veel kättesaadav suhteliselt vähestele (umbes kuuendikule). Näeme, et on jätkunud suundumus, millele pöörduti tähelepanu juba 2004. aasta tulemustes: peale Eesti liitumist Euroopa Liiduga ja ELi struktuurifondide avanemist on järjest kasvanud EL-i rahastuse osatähtsus, seda paralleelselt endiste välisdoonorite rahastuse kättesaadavuse vähenemisega. Sama ligipäätav kui varem on mittetulundusühingutele aga kohalike omavalitsuste toetus ning enam-vähem samaks on jäänud Eesti eraisikute käest saadavad toetused.

Joonis 3.3. Sihtasutuste rahastamisallikad 2009 ja 2004, %¹⁰

2009. aasta ja 2004. aasta kõrvutamisel on sihtasutuste rahastamises toimunud mitmed muutused (vt Joonis 3.3). Kui tulud majandustegevusest on sihtasutuste jaoks olnud 2004. aastal (n=65) ligikaudu sama kättesaadavad kui 2009. aastal, siis tuntuvalt on sarnaselt mittetulundusühingutele vähenenud toetused riigieelarvelistest vahenditest. Ning samal ajal on oluliselt suurenenud riiklike fondide tähtsus. Teisalt on sihtasutuste rahastamisel erinevalt MTÜdest oluliselt vähenenud kohalike omavalitsuste toetus, vähem on aga kaotatud välisriikide organisatsioonide rahastuses ja oldud erinevalt mittetulundusühingutest varasemast oluliselt edukamad Eesti ettevõtete ja mõnevõrra ka eraisikute toetuste saamisel. Kui MTÜde puhul kasvas kahe uuringu võrdluses oluliselt EL-programmide rahastuse osa, siis sihtasutustel on see kasv jäänud oluliselt mõõdukamaks – siiski on EL-programmide rahastus neile mittetulundusühingutega võrreldes endiselt tunduvalt kättesaadavam.

¹⁰ 2005. aasta uuringu ankeedis oli üheks rahastamisallikaks võimalik märkida “liikmemaksud, sisseastumismaksud”. Kuivõrd SAdel liikmemaks puudub, näitab 2004. aasta tulemus nende puhul sisseastumismakse.

Teisest küljest, kui võrdleme ühendusi selle alusel, millist rahastamisallikat peetakse organisatsioonile saadaval olevatest *kõige olulisemaks*¹¹, siis 2009. aastal on MTÜdele selleks olnud toetused KOVilt (19% ühenduste jaoks), liikmemaksud (16%) ja tulud majandustegevusest (9%). Sarnaselt peetakse ka 2004. aastal MTÜde poolt kõige olulisemaks rahastamisallikaks KOVi toetust (17%), liikmemakse ja sisseastumismakse (14%), seejärel toetusi riigilt (9%) ning toetusi riiklikelt fondidelt ja organisatsioonidelt (5%). Sihtasutuste poolt märgitakse 2009. aastal kõige olulisemate ressursside nimetamisel toetusi riiklikest fondidest (13%), tulusid majandustegevusest (12%), seejärel riigieelarvelisi eraldisi (10%) ja tulusid EL-programmidest (10%). 2004. aastal on sihtasutuste jaoks olnud kõige olulisemaks allikaks tulud majandustegevusest (40%), toetused kohalikult omavalitsuselt (31%), millele järgneb toetus riigilt (26%) ning Eestis elavatel eraisikutel (15%). Erinevus on seega suhteliselt suur just sihtasutuste poolt erinevatel aastatel olulisemateks peetud rahastamisallikates. 2004. aastaga võrreldes on tähtsuse poolest tuntavalt langenud tulud majandustegevuselt, kukkudes järjestuses sealjuures esimeselt kohalt teisele. Suure languse on teinud läbi riigi toetust kõige olulisemaks allikaks pidavate sihtasutuste osakaal. Samasugune langus on sihtasutuste rahastuses toimunud ka toetustega kohalikelt omavalitsustelt, mis on 2009. aasta tulemustes jäänud täiesti tahaplaanile. Seetõttu on järjestuses tõusnud riiklike fondide ja EL-programmide tähtsus, mida kõige olulisemaks rahastamisallikaks pidavate sihtasutuste osakaal on tegelikult mõlemal aastal olnud ligikaudu sama (2004 on riiklikud fondid ja organisatsioonid olnud kõige olulisemad rahastamisallikad vastavalt 12% ja EL-programmid 9% sihtasutuste jaoks).

3.2. Rahastamisallikate mitmekülgsus, rahastuse maht

Kodanikeühenduste põhikirjaliste tegevuste elluviimise jätkusuutlikkuse üks olulisi aspekte on võime oma tegevusi stabiilselt rahastada. Sellise stabiilsuse tagamise tähtsaks teguriks on muuhulgas rahastamisallikate mitmekülgsus. Sõltumine ühest või kahest allikast, eriti kui rahastus on organisatsiooniväline, sunnib oma tegevusi planeerima ja korraldama rahastaja ootustele ja võimalustele vastavalt. Mitmetes uuringutes ongi ühenduste esindajad kritiseerinud projektirahastuse sellist mõju oma tegevuste kavandamisele.¹² Loomulikult võib teiselt poolt väita, et riigi- või kohaliku omavalitsuse eelarvest regulaarset rahastust saav ühendus ei vajagi oma tegevuse jätkamiseks laia tulubaasi. Riigi ja ühiskonna seisukohast oluliste, näiteks sotsiaalvaldkonna tegevuste rahastamisel on sel juhul sageli hoopis põhi-

¹¹ Ankeedis esitati võimalike rahastamisallikate loetelu ja paluti märkida kolm kõige olulisemat allikat. Tulemused 2009. aasta kohta tuginevad sellele, milline märgiti neist kõige esimesena.

¹² Vt nt Poliitikauuringute Keskus Praxis & TLÜ Kodanikeühiskonna uurimis- ja arenduskeskus (2008): *Kodanikeühenduste riigieelarvelise rahastamise analüüs (2006–2007)*. Tellija: Siseministeerium. Tallinn.

Tabel 3.1. MTÜde rahastamisallikate arv ja liikmeskonna suurus, %

Organisatsiooni liikmeid	Mitte ühtegi allikat	Üks allikas	Kaks allikat	Kolm või enam allikat
Kuni 10 liiget	9	31	20	39
11-30 liiget	3	21	25	52
31-50 liiget	5	13	24	58
51-100 liiget	1	19	22	58
101-500 liiget	1	6	24	69
500+ liiget	0	10	23	68

küsimuseks see, kuidas tagada püsiv rahastus avaliku võimu poolt pikemaks perioodiks. Sellele vaatamata võib reeglina öelda, et ühekülgse rahastamise korral võib rahastaja äralangemine tähendada organisatsiooni sisulise tegevuse lõppu.

Vaadeldes ühenduste jaoks kättesaadavate rahastusallikate üldpilti, on MTÜdest 2009. aastal kolmest või enamast rahastamisallikast tulu saanud umbes 51% organisatsioonidest ning põhiliselt nimetatakse siin kolme (23%) või nelja allikat (12%). Kaks allikat on umbes 22% mittetulundusühingutest, üksainus 21% ja mitte ühtegi allikat ei ole 2009. aastal olnud 6% selle küsimusele vastanud MTÜdest. Sihtasutustest on aga 2009. aastal kolmest või enamast rahastusallikast tulu saanud 55% ja taas nimetatakse siin põhiliselt kas kolme (21%) või nelja allikat (15%). Kaks allikat on kasutada olnud umbes 20% sihtasutustest, üksainus 17% ning mitte ühtegi allikat pole olnud ligikaudu 8% SAdest. Niisiis on mõlemast organisatsiooni vormist ühenduste puhul umbes pooled organisatsioonid saanud rahastust kolmest või enamast allikast. Sarnane olukord valitses ka aastal 2004 nagu ka 1997. aasta analoogilise uuringu andmete põhjal – neil aastatel sai kolmest või enamast allikast rahastust veidi üle poolte MTÜdest ja SAdest. Umbes samasugune osakaal on erinevatel aastatel olnud ka neid ühendusi, kelle kasutada on üksainus allikas. Seevastu on tasapisi kasvanud MTÜde osa, kellel rahastus üldse puudub. Aastal 1997 on see olnud umbes 1%, 2004. aastal 5% ja aastal 2009 umbes sama, 6% ühendustest. Sihtasutustest on 2004. aastal neid organisatsioone 9% ning see on jäänud enam-vähem samale tasemele ka aastal 2009, mil see on 8%. Kui aastal 2004 puudusid tuluallikad pigem väikseliikmelistel MTÜdel, siis ka 2009. aasta andmete põhjal võib öelda, et ühtegi rahastamisallikat polnud eelkõige väiksema liikmete arvuga organisatsioonidel (9%) (vt Tabel 3.1).

Kuivõrd liikmemaksud on MTÜde jaoks oluliseks allikaks, isegi kui nende maht ühenduste eelarvetes pole eriti suur (vt allpool liikmemaksude alapeatükki), siis on ühtaegu huvipakkuv teada, kas suuremad organisatsioonid saavad tänu sellele läbi üldjoontes väiksema rahastusallikate arvuga. Tulemused aga näitavad pigem seda, et mida suurem on liikmeskond, seda

suurem kaldub olema ka organisatsiooni rahastamisallikate arv (vt Tabel 3.1). Näeme, et kuni kümneliikmelistest organisatsioonidest omab ligipääsu kolmele või enamale rahastamisallikale umbes 39% ühendustest, see protsent kasvab liikmete arvu suurenedes, jõudes 101–500 liikmega ühenduste puhul juba 69%-ni, ning on 500liikmeliste ühenduste puhul enam-vähem sama, 68%. Ka 1997. ja 2004. aasta andmete põhjal on suureliikmelistel MTÜdel parem ligipääs mitmekülgsel tulubaasile. Kui näiteks 2004. aastal on kolm või enam allikat umbes 45% alla kümneliikmelistest organisatsioonidest, siis üle 500liikmelistest organisatsioonidest juba 82%. Siin on oluline märkida, et nii 2004. kui 2009. aasta uuringu andmete põhjal on suurematel organisatsioonidel, kel on samal ajal võimalus olnud kasutada palgatööjõudu, teistest organisatsioonidest oluliselt laiem tulubaas. Palgatööjõudu puudutav tähelepanek kehtib nii mittetulundusühingute kui sihtasutuste puhul. Kahtlemata tekitab erinevate projektide ja rahastustega kaasnev asjaajamine juba ise suurema vajaduse palgatööjõu järele, näiteks seoses raamatupidamise ja projektide juhtimisega. Teisalt aitab professionaalsete, organisatsiooni administratiivsesse võimekusse panustavate palgatöölise olemasolu tõsta ühenduses ka projekti- ja muu rahastuse taotlemiseks vajalikku kompetentsi.

Selles, kuidas rahastusallikate ring on seotud mitmete muude teguritega nagu tegutsemise asukoht, tegevusvaldkond, tegevusulatus, koostöövõrgustikku või katusorganisatsiooni kuulumine, koostöö avaliku sektoriga või töökeel, on olukord suhteliselt varieeruv. MTÜde sagedamini esinevate tegevusvaldkondade lõikes on rohkem rahastusallikaid pigem spordi ja kehakultuuriga ning kultuuri ja kunstiga tegelevatel ühingutel. Kolm või enam allikat on esimesena nimetatute seas 61% ühingutest ning kultuuri ja kunstiga tegelevate ühingute seas umbes 65%. Ka sihtasutuste hulgas on kultuuri ja kunstiga tegelevatel organisatsioonidel lai rahastajate ring (kolm või enam allikat 79%), mille poolest järgnevad sotsiaalteenustega tegelevad sihtasutused (75%). Sagedamini esinevatest valdkondadest on rahastuse mitmekülgsuses mõnevõrra piiratum vaba aja sisustamise ja huvialalise tegevuse kategooria alla kuuluvates MTÜdes (kolm või enam allikat 46%) ning naabruskonna ja piirkonna elukvaliteedi parandamisega tegelevates MTÜdes (49%). Asukoha põhjal hinnates on keskmisest mõnevõrra laiem tulubaas Jõgeva- (kolm või enam allikat 61%), Hiiu- (57%) ja Viljandi- (56%) ühingutel, kitsam aga Ida-Virumaa (38%), Saaremaa (45) ja Järvamaa mittetulundusühingutel. Tallinna MTÜdest on 2009. aastal kolm või enam rahastamisallikat olnud 53% organisatsioonidest. Suuri erinevusi ei tule rahastamisallikate mitmekülgsuses esile selle alusel, milline on MTÜ töökeel. Küll on aga huvipakkuval kombel see suurem venekeelsetel sihtasutustel eestikeelsetega võrreldes: 20% eestikeelsetest sihtasutustest ja 60% venekeelsetest sihtasutustest omab kolme või enamat rahastamisallikat (siiski tuleb siin arvestada venekeelsete sihtasutuste suhtelist väikest arvu valimis).

Rahastamisallikate arv kaldub olema suurem katusorganisatsiooni kuulumisel, vaatamata sellele, kas ühendus tegutseb kohalikul, üle-eestilisel, Euroopa või rahvusvahelisel tasandil. See kehtib nii mittetulundusühingute kui ka sihtasutuste puhul. Suur erinevus tuleb sisse selle alusel, kas MTÜ kuulub mõnda üle-eestilise tegevusulatusega katusorganisatsiooni. Kolm või enam rahastamisallikat on sinna kuulumise korral 63% ühingutest, vastasel juhul aga vaid 47%. Samasugune erinevus ilmneb mõlemat tüüpi organisatsioonidel ka koostöövõrgustikku kuulumisel, taas vaatamata sellele, millise tasandi koostöövõrgustikuga on tegu. Samas ei mõjuta rahastamisallikate ringi üldjoontes see, kelle poolt MTÜ või SA on asutatud ega ka see, millisel tasandil organisatsioon ise tegutseb (mõnevõrra üle keskmise on erinevaid rahastajaid siiski riigi poolt asutatud SAdel). Pisut suurem on rahastajate ring neil mittetulundusühingutel, kes tegutsevad pidevalt Euroopa ja rahvusvahelisel tasandil ning neil sihtasutustel, kes tegutsevad pidevalt Euroopa tasandil ja Tallinnas. Küll on aga keskmisest tunduvalt rohkem rahastamisallikaid neil MTÜdel, kes oma kõige olulisema rahastamisallikana on märkinud kohaliku omavalitsuse või riigieelarve, ning sihtasutustel, kes on oma olulisema rahastamisallikana märkinud riigieelarve.

Tulude maht on MTÜde sissetulekutes olnud küsitlusele eelneval, 2008. aastal kuni 100 000 krooni ligikaudu 45% ühingutest, kuulunud vahemikku 100 001 kuni 500 000 krooni 16%, ning on puudunud koguni 24% vastanud MTÜdest. Võrreldes 2009. aastat eelneva aastaga on tulud jäänud samaks 51%, vähenenud 33% ning kasvanud 14% ühingutest. Sihtasutuste tulud on 2008. aastal olnud peamiselt kas alla 100 000 krooni (22%), 100 001 kuni 500 000 krooni (19%) või enam kui 3 000 000 krooni (16%). Tulud puudusid 2008. aastal 13% sihtasutustest. Näeme, et ühendused, kellel tulud 2008. aastal täielikult puudusid, on pigem mittetulundusühingud kui sihtasutused. Ilmne on sihtasutuste eripära ka sissetulekute mahude lõikes, kuivõrd vahemik 500 000 kuni 3 000 000 krooni on nende puhul palju vähem esindatud kui üle 3 000 000 kroonine tulude maht. Võrreldes tulusid varasema aastaga on 2009. aasta tulud jäänud samaks 42%, vähenenud 36% ja kasvanud umbes 9% vastanud sihtasutustest.

Huvipakkuvalt käib suurem eelarve MTÜdel kaasas rahastusallikate suurema arvuga, kuid sihtasutustel mitte. Nii on 2008. aastal kuni 100 000 kroonise eelarvega MTÜde rahastamisallikate arv 2009. aastal kolm või enam umbes 49% organisatsioonidest ning see osakaal kasvab koos tulude suurenemisega. Enam kui 2 000 000 kroonise eelarve puhul on see näitaja juba 89%. Kuigi eelarve mahtu ja rahastamisallikate arvu puudutavad küsimused käivad kahe erineva (2008. ja 2009.) aasta kohta, ei ole muutused rahastusallikate kättesaadavuses siiski kiired. Samuti ilmneb, et suuremad tulud ja laiem rahastamisallikate ring on tõe-

poolest seotud: nimelt on nende kodanikeühenduste rahastamisallikate arv, kelle eelarve on majandussurutisele vaatamata küsitlusele eelneva aastaga võrreldes suurenenud, enamasti kolm või rohkem allikat (70% MTÜdest ja 50% SAdest, kelle sissetulekud on suurenenud). Teiselt poolt aga ei taga allikate mitmekülgsus ise veel sissetulekute suurenemist või samasugusena püsimist, kuivõrd ka nende seas, kelle eelarve on vähenenud, on üle poole kolme või enamat rahastamisallikat kasutada saavaid ühendusi.

3.3. Kodanikualgatuslike organisatsioonide rahastamisallikad 2009. aastal

Ühenduste tegevuse rahastamise üks oluline tahk on see, kas ja kui palju sõltub ühe või teise allika kättesaadavus mitmetest ühendusi iseloomustavatest teguritest. Sellistena on varasemaid tulemusi arvesse võttes välja valitud ühenduse asutamise aeg, asukoht, tegevusvaldkond, tegevusulatus, liikmeskonna suurus (MTÜdel), koostöövõrgustikku või katusorganisatsiooni kuulumine, koostöö avaliku sektoriga ja uue faktorina ka töökeel. Me vaatleme, milline on ühenduste ligipääs põhilistele ressurssidele ning toome välja olulisemad tulemused. (Valimi profiili nende tunnuste osas on kirjeldatud II ja IV peatükis.) Lähemalt analüüsime peamisi kättesaadavaid rahastamisallikaid, täpsemalt liikmemakse (ainult MTÜd), toetusi kohalikest omavalitsustelt, toetusi riigieelarvelistest vahenditest ja riiklikest fondidest, tulusid majandustegevuselt, toetusi Eesti eraisikutelt ja ettevõtetelt, ELi programmide rahastust ning mõnevõrra ka välisrahastust. Võrdleme omavahel mittetulundusühinguid ja sihtasutusi ning võrreldame tulemusi aastaga 2004.

3.3.1. Liikmemaksud

Mittetulundusühingute jaoks kõige kättesaadavama rahastamisallikana nimetatakse nii 2004. kui 2009. aasta küsitlustes liikme- ja sisseastumismakse. Sarnaselt mainitakse liikmemakse rahastamisallikatest kõige enam ka 1997. aastal. Samas pole Statistikaameti andmetel liikmemaksude osakaal kasumitaotluseta organisatsioonide tulude struktuuris olnud eriti suur. Siiski peab 2009. aastal liikmemaksu, nagu eelnevalt mainitud, ka “kõige olulisemaks” allikaks umbes 16% MTÜdest, 2004. aastal aga ligikaudu 14%. Mõlemal aastal on liikmemaks olnud kõige olulisem kohe KOVi toetuse järel.

Liikmemaksudest on rahastanud oma tegevust 2009. aastal pigem suuremad organisatsioonid. Neist ühendustest, kel on liikmeid rohkem kui 11, on liikmemakse maininud vähemalt kolmveerand. Selgelt vähem on see kättesaadav kuni kümneliikmelistele organisatsioonidele, kellest nimetab seda vaid umbes kolmandik (36%). Samuti ilmneb, et liikmemaksud

on kättesaadavamad vanematele organisatsioonidele, 1990ndatel asutatud organisatsioonidest umbes kolmveerandile. Seevastu on peale aastat 2000 asutatud organisatsioonidest seda allikat nimetanud keskmiselt veidi üle poolte. Ka 2004. aasta uuringu tulemused näitavad, et väiksema liikmeskonnaga ühingud (kuni 10 liiget) nimetavad liikmemaksu rahastusallikate seas suhteliselt vähem (42%). (1997. aastal vaid 39%.) Ning analoogiliselt käesoleva uuringuga on nooremad organisatsioonid (asutatud 2000–2005) liikmemaksu nimetanud suhteliselt vähem (54%).¹³ Organisatsiooni tegutsemise asukoht aga 2009. aasta andmete põhjal suuri erinevusi sisse ei too.

3.3.2. Kohalike omavalitsuste toetus

Kohalike omavalitsuste toetus on mittetulundusühingute jaoks olnud samuti üks tähtsamaid rahastamisallikaid kõigi läbiviidud küsitluste puhul (1997, 2004 ja 2009). MTÜdest said nii aastal 2004 kui ka 2009 kohaliku omavalitsuse toetust umbes pooled (51%). Sihtasutuste jaoks, kelle tuluallikes on see toetus olnud aastate lõikes mittetulundusühingutega võrreldes vähem kasutatav, on see osakaal aastal 2004 olnud 45% ning vaid ligikaudu 32% aastal 2009. (Nagu eelnevalt nägime, on suure languse teinud läbi ka riigieelarvelised toetused, küll aga tõusnud riiklike fondide tähtsus.) Kui 1997. aastal on KOVi toetus paremini kättesaadav keskmisest suurematele mittetulundusühingutele, on see 2004. aastal veidi kättesaadavam ka väikeühendustele. Näiteks alla kümneliikmelistest ühendustest on osakaal 43% (keskmine 51%). 2009 on see siiski pisut langenud, kohaliku omavalitsuse toetust on saanud kuni 10liikmelistest ühendustest umbes 39%-le (keskmine samuti 51%).

Ühenduste tegutsemise asukoha alusel on aastate lõikes Tallinna MTÜde ja sihtasutuste jaoks olnud KOVi toetuse osa teistes kohtades tegutsevate ühendustega võrreldes suhteliselt väiksem. Tallinna sihtasutustest on seda aastal 2004 saanud vaid 28%. Samasugune pilt avaneb 1997. aasta andmete põhjal. Näeme, et ka 2009. aastal on sarnaselt varasemale jäänud Tallinna ühenduste ligipääs kohaliku omavalitsuste toetusele keskmisest madalamaks. Siin on üheks seletuseks Tallinna ühenduste keskmisest suurem üle-eestilise tegevusulatuslega ühenduste osakaal. 2009. aasta andmed näitavad siinjuures, et võrreldes maakondlikul tasandil tegutsevate kodanikeühendustega on üle-eestilise tegevusulatuslega ühendused kohaliku omavalitsuse toetust saanud tunduvalt vähem, sihtasutuste seas koguni umbes kaks korda.

¹³ Küsitlus viidi ise läbi aastal 2005.

Tabel 3.2. Toetus kohalikut omavalitsuselt ja asukoht¹⁴

Organisatsiooni asukoht	MTÜ arv	MTÜ %
Tallinn	85	37
Harjumaa	65	58
Hiiumaa	8	57
Ida-Virumaa	15	41
Jõgevamaa	20	65
Järvamaa	20	65
Läänemaa	23	55
Lääne-Virumaa	19	46
Põlvamaa	26	67
Pärnumaa	47	60
Raplamaa	20	53
Saaremaa	26	53
Tartumaa	62	44
Valgamaa	21	70
Viljandimaa	40	64
Võrumaa	27	63

Maakondadest on kohaliku omavalitsuse toetuse saamises 2009. aastal edukamad olnud Põlvamaa (67%), Jõgeva- ning Järvamaa (65%) MTÜd, kellele järgnevad Viljandi- (64%) ja Võrumaa (63%) ühingud (vt Tabel 3.2). 2004 on kohaliku omavalitsuse toetus olnud kõige paremini kättesaadav Viljandi- (78%), Jõgeva- (77%), Järva- (73%), Lääne- (67%) ning Pärnu- ja Võrumaa (mõlemad 64%) MTÜdele. Kasvanud on seega Põlvamaa ühingute toetus kohalikut omavalitsuselt, pisut on langenud aga Läänemaa ühingute ligipääs KOVi toetusele. (Sihtasutuste arv on valimis maakonna lõikes keskmiselt liiga väike, et nende rahastamist KOVi poolt, nagu ka edaspidi kirjeldatud rahastamisallikate puhul selle alusel analüüsida.) Kui valdkondlikult on KOVi toetus olnud 2004. aastal kättesaadavam traditsioonide säilitamise, naabruskonna arenguga ja vaba aja sisustamisega tegelevatele ühendustele, nagu ka spordiorganisatsioonidele, siis on 2009. aastal KOVi toetuse osas olnud edukamad ühendused need, kes tegelevad kultuuri ja kunsti (64%), naabruskonna ja piirkonna elukvaliteedi tõstmise (62%), spordi ja kehakultuuri (61%) ning vaba aja sisustamise või huvialalise tegevusega (59%). (Ka tegevusvaldkondade lõikes jääb sihtasutuste arv keskmiselt liiga väikseks, et nende rahastamist selle alusel siin ja järgnevate rahastamisallikate puhul eraldi analüüsida.)

2004. aastal on KOVi toetust saanud enam need ühendused, kes kuuluvad katusorganisatsioonidesse ja koostöövõrgustikesse, ning need, kes teevad kas kohaliku või riigi tasandil avaliku võimuga koostööd. 2009. aasta olukord on analoogiline: nende ühenduste hulgas,

¹⁴ Tabelis esitatud protsendid näitavad positiivselt vastanute osakaalu iga maakonna/Tallinna lõikes eraldi

kellel on pidevad koostöösuhted kohaliku omavalitsusega, on KOVi toetust saanud 75% mittetulundusühingutest ja 73% sihtasutustest. Samuti on olukord sarnane katusorganisatsiooni kuulumise korral, vaatamata sellele, kas katusorganisatsioon tegutseb kohalikul või üle-eestilisel tasandil. Toetus on keskmisest mõnevõrra suurem ka siis, seda nii MTÜde kui SAde puhul, kui ühenduse asutaja on olnud kohalik omavalitsus. MTÜdest on sel juhul toetust saanud 60%, sihtasutustest aga 75%. Viimaste arv on valimis siiski väga väike (8 SAd). (Ühenduste koostööst KOVidega on tehtud ülevaade VI peatükis.) Ühtlasi on kohaliku omavalitsuse toetust saanute seas viimase kahe küsitluse tulemuste põhjal mõnevõrra sagedamini need ühendused, kes kasutavad palgatööjõudu. 2009. aastal ei ilmne kohaliku omavalitsuse toetuse saamise juures erinevust selles, milline on organisatsiooni igapäevane töökeel. Siin on huvipakkuv, et kui MTÜde puhul saab pisut enam toetust pigem eesti- kui venekeelne organisatsioon (vastavalt 51% ja 46%), siis sihtasutuste puhul on see vastupidine, pigem on edukamad venekeelsed sihtasutused. Nimelt eestikeelsetel 32% ja venekeelsetel 47%. (Ka siin tuleb tähele panna, et selliste venekeelsete SAde hulk valimis pole väga suur, täpsemalt 15.)

Lisaks on 2004. aasta tulemuste põhjal KOVi toetust saanud sagedamini n-ö noored organisatsioonid, ent 2009. aastal enam mitte. Nii on 1990ndatel asutatud ühingute hulgas kohaliku omavalitsuse toetust saanute osakaal aastal 2009 olnud umbes 55%, 2006–2009 asutatute hulgas aga vaid 43%. Ka sihtasutuste puhul on 2006–2009 asutatute seas KOVi toetust saanute osakaal vähemalt kaks korda väiksem võrreldes vanemate sihtasutustega.

3.3.3. Toetus riigieelarvest ja riiklikest fondidest

Ka riigieelarvelised toetused ja toetused riiklikest fondidest on mittetulundusühingute ja sihtasutuste jaoks küllaltki oluliseks rahastamisallikaks. Siiski on riiklike fondide mainimine mõlema puhul sagedasem kui riigieelarvelise toetuse nimetamine. Samuti ilmneb, et 2004. aastaga võrreldes on mõlema jaoks riigieelarvelise rahastuse kättesaadavus vähenenud, eriti sihtasutuste puhul, kasvanud seevastu riiklike fondide oma.

Veel 2004. aastal on riigieelarveliste toetuste osa analoogiliselt kohalike omavalitsuste toetusega halvemini ligipäasetav enne 1990ndat aastat asutatud MTÜdele, ning nii on see olnud juba 1997. aastal. Ent nagu on muutunud olukord KOVi toetuse puhul, ei kinnita 2009. aasta tulemused varasemaid suundumusi ka riigieelarvelise toetuse osas (vt Tabel 3.3). Pigem on riigieelarvest teistest enam toetust saanud just ajavahemikel kuni 1990 ja 1991–1999 asutatud organisatsioonid (vastavalt 51% ja 33%). Kõige väiksem on see n-ö noorte, 2006–2009 asutatud ühingute puhul (12%). Sihtasutuste olukord on aga erinev, kõige enam toetust on

Tabel 3.3. Toetus riigieelarvest ja ühenduse asutamisaeg, %¹⁵

Organisatsiooni asutamise aeg	MTÜ arv	MTÜ %	SA arv	SA %
kuni 1990	44	51	0	–
1991–1999	70	33	6	25
2000–2005	64	22	12	32
2006–2009	50	12	5	19

saanud 2000–2005 asutatud SAd (32%), seejärel aga 1991–1999 asutatud SAd (25%). Kõige vähem on sellist rahastust saanud 2006–2009 asutatud sihtasutused (19%). (Aastani 1990 asutatud sihtasutustest on käesoleva küsitluse valimis vaid üks organisatsioon, kes pole kõnealusele küsimusele vastanud.)

Liikmeskonna suuruse põhjal on riigieelarveline toetus olnud 2009. aastal kättesaadavam suurtele MTÜdele. Nii on üle 500liikmeliste ühingute puhul seda rahastamisallikat nimetanud 68%, 51–100liikmeliste ühingute puhul aga 37%, millele järgnevad 101–500liikmelised ühingud (31%). Kõige vähem kättesaadav on see olnud kuni kümneliikmelistele ühingutele (18%). Ka 2004. aasta andmetes kajastus siin samasugune pilt: alla kümneliikmelistest MTÜdest said riigieelarvest toetust vaid 30%, samal ajal kui üle 500liikmelistest organisatsioonidest 60%. Küll aga puudus selline erinevus 1997. aasta tulemustes.

2009. aastal on riigipoolne toetus olnud kättesaadavam mittetulundusühingutele, kes tegutsevad Põlvamaal (33%), Tallinnas (30%), Jõgevamaal (29%) ning Rapla- ja Saaremaal (kumbki 29%). Kõige vähem on see olnud kättesaadav ühingutele Hiiu- (14%), Harju- (15%) ja Järvamaal (16%). Maakondadest on 2004. aastal olnud edukamad riigieelarvelise rahastuse saajad Järva- (62%), Lääne- (56%) ja Hiiumaa (50%) MTÜd. Kõige väiksem toetuste saanute osakaal on see tollal olnud ühingutele Rapla- (19%), Harju- (25%), Tartu- ja Valgamaal (kumbki 26%). Näeme, et võrreldes varasemaga on toimunud üsna suured muutused. Keskmiselt on riigieelarvelist toetust saavate ühingute osakaal eelmise küsitlusega võrreldes mõistagi madalam, arvestades käesoleva peatüki esimeses osas väljatoodud muutusi ühenduste rahastamises. Eriti suure languse on riigipoolse toetuse osakaal läbi teinud aga Järva- ja Hiiumaa ühingute rahastamisel ja mõnevõrra suurenenud Raplamaa ühingute rahastamisel.

2009. aastal on tegevusvaldkondade kõrvutamisel riigieelarvelist toetust saanud kõige sagedamini sotsiaalteenuseid pakkuvad (43%), põllumajandusega (37%) tegelevad, hariduse ja teaduse valdkonna (37%) ning spordi ja kehakultuuriga (34%) tegelevad ühingud. Vähem on

¹⁵ Tabelis esitatud protsendid näitavad positiivselt vastanute osakaalu iga ajavahemiku lõikes eraldi

saanud riigipoolset toetust ühingud, kelle tegevusalaks on naabruskond ja piirkonna elukvaliteeti edendav tegevus (7%), nagu ka vaba aja sisustamise või huvialalise tegevuse (10%) ning looduskeskkonnaga (13%) seotud ühingud. Seevastu 2004. aastal on valdkondlikult saanud mõnevõrra enam riigieelarvelisi toetusi põllumajanduse (56%) ja sotsiaalsete rühmade huvide esindamisega (46%) tegelevad MTÜd. Suhteliselt suurem on see olnud ka tervishoiu (45%) või sotsiaalteenuste pakkumisega tegelevate ühingute seas (42%). Väiksem on see olnud aga kutseliitadena tegutsevate (12%) ja vaba aja sisustamisega (16%) tegelevate ühingute hulgas. Aastate lõikes on riigipoolne toetus seega olnud üldiselt kättesaadavam pigem avalikes huvides tegutsevatele MTÜdele kui neile ühingutele, kes keskenduvad liikmeskonna huvidele.

Võttes aluseks ühenduste tegutsemise erinevad tasandid, ilmneb järgmine pilt. Kõige edukamad riigipoolse rahastuse saajad on olnud mittetulundusühingud, kes tegutsevad Euroopa Liidu (55%), rahvusvahelisel (51%) ja üle-eestilisel (38%) tasandil. Väiksem on riigieelarveline toetus olnud juhul, kui ühing tegutseb kohalikul (või Tallinna linnaosa) tasandil (23%) või Tallinnas (32%). Sihtasutustest on edukamad olnud rahvusvahelisel (40%), Euroopa Liidu (38%) ja maakondlikul (30%) tasandil tegutsejad. Vähem on toetust saanud Tallinna (15%) ja kohalikul (või Tallinna linnaosa) tasandil tegutsevad SAd (25%).

2009. aastal on riigieelarveline toetus olnud üle keskmise kättesaadavam palgatöäjõudu kasutavatele mittetulundusühingutele. Samuti on riigipoolne toetus üle keskmise kättesaadavam juhul, kui MTÜ on kas püsivates koostöösuhetes valitsusasutustega (60%) või teinud samal aastal valitsusasutustega koostööd (54%). Samas on sihtasutuste puhul olnud 2009 seos sellise koostöö ja toetuse saamise vahel väiksem (vastavalt 39% ja 44%), (ühenduste koostööd riigiga on kirjeldatud VI peatükis). Ka 2004. aasta andmete põhjal on see toetus olnud kättesaadavam juhul, kui sihtasutus või mittetulundusühing saab kasutada palgatöäjõudu. Samuti on see aastate lõikes olnud eriti palju kättesaadavam sihtasutustele, kes on olnud koostöösuhetes avaliku võimuga, nii kohalikul kui riigi tasandil. Suuri erinevusi ei ole riigi rahastuse saamisel mittetulundusühingute võrdluses selle alusel, kes on ühingu asutaja. Kuid võib öelda, et oluliselt enam on saanud riigieelarvelist toetust just riikliku institutsiooni poolt asutatud sihtasutused (56%). Näeme, et siin on MTÜde ja SAde võrdluses tegu olulise erinevusega. Antud rahastuse juures ei mängi 2009 erilist rolli see, kas MTÜ ja SA igapäevaseks töökeeleks on eesti või vene keel.

Riiklike fondide ja sihtasutuste tähtsus, nagu eelnevalt välja toodi, on aastatega selgelt kasvanud nii mittetulundusühingute kui eriti sihtasutuste rahastamisel. MTÜde osakaal, kes on nimetanud toetust riiklikest fondidest ja sihtasutustest, on aastal 2009 olnud 31%, sihtasutustel aga vastavalt 40%. Võib öelda, et võrreldes riigieelarvelise rahastusega on riiklikest fondide ja sihtasutuste toetuse juures mitmeid sarnasusi. Nagu 2004., nii ka 2009. aastal on toetust saanud eelkõige vanemad mittetulundusühingud: enam on rahastust saanud need ühingud, mille asutamise aeg on kuni aastani 1990 ja 1991–1999, vastavalt 41% ja 38%. Kõige vähem on toetatud aga ühinguid, mille asutamise aeg on vahemikus 2006–2009. Sihtasutuste osas on 1990ndatel asutatud organisatsioonidest saanud toetust pooled organisatsioonid ja kõige väiksem on see 2006–2009 asutatute jaoks (26%). Lisaks on saanud rahastust pigem keskmise suurusega, 31–50liikmelised (40%) ning suured, 101–500liikmelised (40%) MTÜd. Kõige väiksem on see olnud kuni kümneliikmelistel ühingutel (27%), suurim aga üle 500liikmelistel MTÜdel (45%).

Asukoha lõikes on riiklike fondide ja sihtasutuste toetuse saajate seas edukamad olnud Rapla- (45%), Valga- (43%), Põlva- (41%) ja Võrumaa (37%) ühingud. Rahastust saanud Tallinna ühingute osakaal jääb samuti veidi üle keskmise (36%). Vähem edukad on siin olnud aga Ida-Virumaa (16%), Lääne-Virumaa (24%) ja Saaremaa (27%) ühingud. Üsna sarnane olukord on vähem edukate osas olnud ka 2004. aastal, kui toetuse saajate hulk on olnud madalam ühenduste seas, kes tegutsevad Ida-Virumaal, Harjumaal ja Lääne-Virumaal. Samas on tollased edukamad ühingud olnud pärit Võru-, Viljandi- ja Jõgevamaalt.

Tegutsemise tasandit aluseks võttes on MTÜdest enim toetust saanud need, kes tegutsevad pidevalt Euroopa Liidu (49%), rahvusvahelisel (47%) või üle-eestilisel (41%) tasandil. Sihtasutustest aga pigem need, kes tegutsevad maakondlikul (57%), Euroopa Liidu (56%) või rahvusvahelisel (55%) tasandil. Mõnevõrra rohkem on riiklike fondide ja sihtasutuste toetust saanud sihtasutused, kes teevad valitsusasutusega koostööd (56%). Samuti on keskmisest edukamad olnud mittetulundusühingud ja sihtasutused, kelle asutaja on valitsusasutus (40% toetust mõlemal juhul). (Siin on nii MTÜde kui SAde arv valimis siiski väga väike, 15 mõlemal juhul). Siiski on veel enam õnnestunud toetust saada neil, kelle asutaja on olnud MTÜ või SA (47% MTÜde ja 52% SAde puhul).

Tegevusalade lõikes on riiklike fondide ja sihtasutuste toetust saanud enam mittetulundusühingud, kelle tegevusvaldkonnaks on märgitud kultuur ja kunst (49%), sport ja kehakultuur (39%), sotsiaalteenuste pakkumine (38%) või sotsiaalsete rühmade huvide esindamine (35%). Katusorganisatsioonidesse kuulumine on oluliseks teguriks sihtasutuste puhul: neist,

kes kuuluvad üle-eestilise tegevusulatuslega katusorganisatsiooni, on saanud toetust 65%. Samuti on edukamad olnud MTÜd, kelle organisatsioonis on 2009. aastal olnud palgalisi töötajaid (51%). Palgaliste töötajateta ühingute hulgas on toetust saanute osakaal vaid 25%. Organisatsiooni igapäevaselt kasutatav töökeel pole ka siin rolli mänginud.

Ankeedis paluti eraldi vastata toetuse kohta Kodanikuühiskonna Sihtkapitalilt (KÜSK). Siin ei saa valimi väiksuse tõttu teha analoogilist ülevaadet teiste rahastamisallikatega. Küll aga võib esitada üldise kirjelduse rahastuse saajatest. 2009. aastal on käesolevas uuringus osalenud organisatsioonidest saanud KÜSKi toetust 29 mittetulundusühingut ja 7 sihtasutust. Suur osa neist MTÜdest, täpsemalt 11, on asutatud aastatel 1991–1999. Toetust saanud sihtasutustest on suurim osakaal aastatel 2000–2005 asutatutel, neid on olnud 4 organisatsiooni. Rahastuse saajate seas on edukamad olnud ka ühingud, mille liikmeskonna suurus on 11–30 liiget (12 MTÜd). Asukoha järgi hinnates aga on enam esindatud Tallinna ühendused – 10 mittetulundusühingut ja 4 sihtasutust. Valdkondlikult on toetusi saanud pigem ühingud, kelle tegevusala on kas sotsiaalsete rühmade huvide esindamine (6 ühingut), kultuur ja kunst (5) või sport ja kehakultuur (5). Sihtasutustest aga on edukamad olnud hariduse ja teadusega tegelevad ühendused, neid on toetuse saajate seas 3, teisi valdkondi pole esindatud rohkem kui ühe sihtasutusega.

3.4. Tulud majandustegevusest

Käesoleva peatüki esimeses osas (Joonis 3.2 ja Joonis 3.3) ilmnes, et ühenduste tulud majandustegevusest on võrreldes aastaga 2004 mõnevõrra langenud. Siiski on see samuti üks olulisi tuluallikaid ning 2009 on seda oma tegevuse rahastamisallikana nimetanud 28% mittetulundusühingutest ja 52% sihtasutustest.

Majandusliku aktiivsuse puhul ei mängi erilist rolli organisatsiooni asutamise aasta. Samas võib öelda, et pisut enam on 2009. aastal majandustegevusest tulu saanud kuni kümneliikmelised mittetulundusühingud (32%). Kuid keskmisest oluliselt suurem on see üle 500-liikmega ühingutel (45%). Analoogiline on see olnud ka varem. Nimelt on ka 2004 olnud majandustegevuse osas aktiivsemad ühelt poolt väikesed, kuni kümneliikmelised MTÜd. Ning teiselt poolt on aktiivsemad olnud ka kõige suuremad, üle 500liikmelised organisatsioonid. Samuti on nii 2009. kui 2004. aastal antud allikast enam tulu teeninud palgatöajõudu kasutavad organisatsioonid: palgatöajõudu kasutavatest ühingutest on aastal 2009 majandustegevusest saanud tulu 49%, seda mittekasutavatest aga vaid 21% küsitletud organisatsioonidest (aastal 2004 vastavalt 54% ja 26%).

Samuti on nii 2009. kui 2004. aasta andmete põhjal olnud keskmisest edukamad majandustegevusest tulu saajad Tallinna ühingud. 2009 on Tallinna ühingutest antud tulu saanud 39%. Samasugune olukord on olnud iseloomulik juba aastal 1997, kui Tallinna ühingutest on tulu majandustegevusest saanud peaaegu kolmandik. 2009. aastal on maakondade lõikes edukamad olnud Lääne-Virumaa (37%), Hiiumaa (36%) ja Järvamaa (36%) ühingud. Vähemaktiivsed aga Valga- (13%), Võru- (16%) ja Põlvamaa (18%) MTÜd. 2004 on majandustegevust oma tulu baasis rohkem nimetanud ühingud Lääne- (44%), Saare- (43%) ja Jõgevamaalt (41%). Majanduslikult vähemaktiivsed on olnud aga Hiiumaa (10%), Ida-Virumaa (15%) ja Lääne-Virumaa (19%) ühingud.

Valdkondade võrdluses on 2009. aastal enam majandustegevusest tulu saajad märkinud oma tegevusalaks kas kalanduse ja jahinduse (56%), kutseliidule omase tegevuse (46%), looduskeskkonna (39%) või põllumajanduse (37%). Vähemaktiivsed aga on olnud ühingud, kelle tegevusala hõlmab religiooni, tervishoidu ja naabruskonna või piirkonna elukvaliteeti edendavat tegevust. Ilmneb, et siin pole väga suurt erinevust varasemaga: tegevusvaldkonniti on ka aastal 2004 aktiivsemad olnud kalanduse ja jahindusega tegelevad, aga rahvusvaheliste sidemetega tegelevad ühingud ning kutseliidud. Vähemaktiivsed on tollal olnud tervishoiu ja sotsiaalsete rühmade huvide esindamisega, nagu ka naabruskonna arengu ja traditsioonide säilitamisega tegelevad ühingud.

3.5. Eesti ettevõtete toetused, eraisikute annetused

Nii ettevõtetelt saadavat toetust kui ka eraisikute annetusi saavad sihtasutused ligi kaks korda sagedamini kui mittetulundusühingud (vt Joonis 3.1). Võrreldes praegust olukorda 2004. aasta andmetega on nende allikate kättesaadavus ühendustele mõnevõrra suurenenud, v.a ettevõtete toetus MTÜdele, mis on aastal 2009 olnud vähem kättesaadav kui 2004. aastal (vastavalt 17% ja 24%).

Aastate võrdluses on muutunud see, kui kättesaadav on ettevõtete toetus erineva suurusega mittetulundusühingutele. Kui aastal 2009 on see kõige kättesaadavam olnud 101–500liikmelistele ühingutele ja kõige vähem üle 500liikmelistele (10%), siis aastal 2004 on saanud ettevõtete toetust just suured organisatsioonid, üle 100liikmelistest umbes 37% ning üle 500liikmelistest juba 55%. Üle keskmise on alati edukad olnud ka Tallinna ühingud, aastal 2009 on neist saanud ettevõtete rahastust 24%.

Maakondades lõi kes on 2009. aastal ettevõtete toetust enam saanud Hiiu- (21%), Jõgeva- (19%), Pärnu- (19%) ja Tartumaa (18%) MTÜd. 2004. aasta pigem Järva- (36%), Harju- (33%), Rapla- (31%) ning Viljandimaa (28%) MTÜd. Kui valdkondadest on aastal 2004 ettevõtte rahastatud pigem spordi ja kehakultuuri, ühiskonna arengu ning tervishoiuga tegelevaid ühinguid, siis aastal 2009 on see jäänud küll üsna sagedaseks spordi ja kehakultuuriga tegelevate MTÜde osas (39%), kuid veelgi enam on toetatud tervishoiuga (47%) tegelevaid ühinguid. Samuti on keskmisest rohkem rahastust saanud MTÜd, kes on seotud muinsuskaitse (30%) ja kutseliidule omase tegevusega (25%). Kui 2004. aastal on mittetulundusühingutega (24%) võrreldes sihtasutused saanud ettevõtete toetust vaid veidi enam (29%) siis 2009 on need osakaalud juba vastavalt 17% ja 34%. Vahe on seega suurenenud sihtasutuste kasuks. Keskmisest pisut edukamad on alati olnud samas need ühendused, mis kuuluvad üle-eestilise tasandi katusorganisatsioonidesse või koostöövõrgustikesse.

Eraisikute toetused on mõnevõrra kättesaadavamaks muutunud nii mittetulundusühingute kui sihtasutuste jaoks. 2009. aastal on saanud eraisikute toetust 15% MTÜdest ja 36% SAdest, 2004. aasta uuringu andmetel on osakaalud olnud vastavalt 14% ja 28%. Sellist erinevust mittetulundusühingute ja sihtasutuste vahel võib seletada asjaolu, et paljud sihtasutused ongi asutatud heategevuslike annetuste kogumiseks. Lisaks on sihtasutuste hulgas rohkem organisatsioone, kes kuuluvad vabariigi valitsuse poolt koostatavasse TMS nimekirja. Samas kui 2004 on eraisikud toetanud pigem vanemaid organisatsioone, enne 1990ndat asutatud mittetulundusühinguid (19%), siis aastal 2009 sellist erinevust enam ei ole, jaotus on ühtlasem ning kõige enam on toetusi saanud aastatel 2006–2009 asutatud ühingud (19%). Ühingute liikmete arv pole varem rolli mänginud, kuid käesolevas uuringus on eraisikute poolt saadav rahaline toetus kättesaadavam pigem kõige väiksematele, kuni 10liikmelistele (20%) või kõige suurematele, üle 500 liikmega ühingutele (16%). Ka sihtasutuste puhul on eraisikud toetanud pigem varem asutatud organisatsioone.

3.6. EL-programmide rahastus ja välisrahastus

Välisriikide toetuste osas on küsitlustes eristatud välisriikide valitsuste, ettevõtete ja eraisikute ning välisriikide organisatsioonide rahastust. Võrreldes 2004. aastaga on aastal 2009 MTÜde jaoks oluliselt vähenenud ligipääs välisriikide ettevõtete ja eraisikute ning välisriikide organisatsioonide toetus. Kui välisriikide ettevõtete ja eraisikute toetust on 2004 saanud veel umbes 14% mittetulundusühingutest, on see aastaks 2009 vaid 2%. Välisriikide organisatsioonide puhul on vastavad osakaalud 8% ja 2%. Välisriikide valitsuste toetuste osakaal on olnud

mõlemal aastal umbes sama, jäädes mõne protsendi lähedale. Siiski peab välisriikide valitsuste toetuste puhul välja tooma, et see on olnud suhteliselt hästi kättesaadav suurtele palgatööjõudu kasutavatele mittetulundusühingutele. Nii on aastal 2004 üle 500liikmelistest ühingutest sellest allikast rahastust saanute osakaal ligikaudu 27%.

Sihtasutused sellist välisrahastuse üldist vähenemist läbi teinud ei ole, välisriikide eraisikute ja ettevõtete toetused on isegi saagenud (16% aastal 2009 ja 12% aastal 2004). Välisrahastus tervikuna ongi olnud aastate lõikes kättesaadavam pigem sihtasutustele, välisriikide organisatsioonide osa on olnud siin kõige suurem, aastal 2004 on olnud see 22% ja see on aastaks 2009 veidi vähenenud, täpsemalt on see osakaal nüüd 17%. 2004. aastal on sihtasutustest edukamad välisriikide organisatsioonide toetuste saajad kuulunud katusorganisatsioonidesse ja koostöövõrgustikesse, neist on saanud vastavat toetust umbes 30%. Samuti on need olnud pigem vanemad ja palgatööjõudu kasutavad SA-d.

Seevastu on kõrvuti välisrahastuse järsu vähenemisega MTÜde rahastuses kahekordselt kasvanud EL-programmide toetuste kättesaadavus. Kui seda allikat nimetab aastal 2004 veel 7% ühingutest, siis aastal 2009 juba 14%. Siiski võib öelda, et see allikas pole üldiselt väga paljudele ühendustele veel teiste allikatega võrreldes kättesaadav. Sihtasutused on siin olnud kogu aeg edukamad, aastal 2004 nimetab seda 19% ja aastal 2009 22% SAdest.

2009. aastal on EL-programmide rahastust saanud suhteliselt võrdsel määral igas vanuses MTÜd, mõnevõrra enam siiski aastatel 2000–2005 asutatud ühingud (17%). Seevastu on aastal 2004 saanud ELi toetust pigem vanemad organisatsioonid. Kui veel aastal 2004 on EL-rahastust kõige sagedamini märkinud üle 500liikmelised ühingud, siis 2009 on kõige enam seda teinud pigem 51–100liikmelised ühingud (20%). Nii sihtasutuste kui mittetulundusühingute puhul on aastal 2004 edukamad olnud palgatööjõudu kasutada saavad organisatsioonid, nagu ka need, kes on kuulunud katusorganisatsiooni või koostöövõrgustikku. 2009 katusorganisatsiooni kuulumise osas sellist erinevust aga ei ilmne, küll on aga edukamad analoogiliselt varasemaga palgatööjõudu kasutavad organisatsioonid. Lisaks on vaadeldud aastatel keskmisest paremini suutnud EL-programmide rahastust saada need mittetulundusühingud ja sihtasutused, kel on püsivad koostöösuhted valitsusasutustega.

Kokkuvõtteks võib seega öelda, et MTÜde kõige olulisemaks rahastusallikaks on endiselt liikmemaksud ja toetused KOVilt. Veidi alla kolmandiku MTÜdest on saanud tegevustoetust ka riiklikest fondidest ja/või teeninud tulu majandustegevusest. Riigieelarvelistest vahenditest on toetust saanud viiendik kõigist küsitletud kodanikuühendustest. Stabiilset ja mitmekesist sissetuleku baasi omavad eelkõige pikema tegevuskogemuse ning sageli pigem suurema

liikmeskonnaga kui nooremad ja väiksema liikmete arvuga MTÜd. Kui KOVi poolne rahaline toetus on noortele organisatsioonidele võrreldav kogenenumatele MTÜdele antavate toetusega, siis riiklikest fondidest rahaliste ressursside taotlemisel on pikema tegevuskogemusega ühendused teistest märkimisväärselt edukamad.

Kui võrrelda 2009. aasta küsitluse tulemusi 2004. aastal läbi viidud uuringuga ilmneb, et MTÜde majanduslik olukord ei ole märkimisväärselt paranenud. Nii riigieelarveliste vahendeid, ettevõtetelt saadud toetusi kui majandustegevustest saadud tulu märgitakse isegi keskmiselt harvemini kui varasemas küsitluses. Ent selle erinevuse peamiseks põhjuseks võib pidada eelkõige nooremate organisatsioonide suuremat osakaalu 2009. aasta uuringus. Samuti selgus, et suuremad sissetulekud ja rahastamisallikate mitmekülgsus on tõepoolest seotud: nimelt on nende kodanikeühenduste rahastamisallikate arv, kelle sissetulekud on majandusurutisele vaatamata küsitlusele eelneva aastaga võrreldes suurenenud, enamasti kolm või rohkem allikat. Teiselt poolt aga ei taga allikate mitmekülgsus ise veel eelarve suurenemist või samasugusena püsimist, kuivõrd ka nende seas, kelle eelarve on vähenenud, on üle poole kolme või enamat rahastamisallikat kasutada saavaid ühendusi.

Oodatavalt on suurenenud EL-fondidest tuleva rahastuse osakaal MTÜde aastaelarvetes. Ent taas peab nentima, et nende taotlemisel on edukad eelkõige kauem tegutsenud organisatsioonid, kes saavad endale lubada palgalist tööjõudu, ehk siis keskmisest professionaalsemad ühendused. Väiksemate MTÜde jaoks on rahvusvaheliste toetuste kättesaadavus pigem märkimisväärselt vähenenud: nimelt eeldusel, et Eesti organisatsioonidel on juurdepääs EL-fondidele on viimastel aastatel mitmed muud välisprogrammid oma siinse tegevuse lõpetanud, samas kui “keskmisele” MTÜle jääb suurema projektbürookraatiaga ELi toetus siiski kättesaadamatuks.

IV

Kodanikualgatuslike organisatsioonide dünaamika ja areng

Peatükis keskendutakse kodanikeühenduste organisatsioonilisele arengule. Analüüsitakse MTÜde liikmeskonna suurust, selle muutumist ajas, liikmete kaasamist organisatsiooni töösse, liikmeskondade aktiivseid liikmeid, meeste ja naiste osakaalu aktiivsete liikmete hulgas, juhatuse roteerumist, kirjaliku informatsiooni jagamist liikmetele, organisatsiooni strateegilise arengukava olemasolu, juhatuse liikmete tasustamist ja organisatsioonide tugistruktuure.

4.1. Kodanikualgatuslike organisatsioonide liikmeskonnad

Järgnevalt keskendume peamiselt MTÜdele kui liikmesorganisatsioonidele, mille liikmeskond (üldkogum) on ühenduse sihiseadete peamine otsustaja ja tegevuste elluviija. MTÜde liikmeskond hakkab kujunema kohe organisatsiooni loomisest alates. See kasvab või kahaneb vastavalt organisatsiooni vajadustele ja võimalustele, seega on ka liikmeskonna suurus üks teguritest, mis seostub organisatsiooni vanusega.

Liikmeskond on MTÜde jaoks väga oluline ressurss: nende arvust, aktiivsusest, tööpanusest jms sõltub väga suurel määral, kuidas õnnestub organisatsioonil oma eesmäärke ellu viia. 82% mittetulundusühingute liikmeskond koosneb eraisikutest ning 17% puhul kuulub liikmete hulka ka juriidilisi isikuid. Nagu varasemas uuringus, nii ka 2009–2010 küsitluses paluti vastajatel märkida MTÜ liikmeskonna suurus ja liikmeskonna muutumise (kasvamise või kahanemise) tendentsid viimase aasta jooksul ning määratleda arvuliselt aktiivsete liikmete hulk.

Võrreldes 2004/2005 ja 2009/2010 uuringutes osalenud MTÜde liikmeskondade suurusi, näeme, et väiksema liikmeskonnaga organisatsioonid on viimases uuringus oluliselt enam kui eelmises (2009. aastal kuni 30liikmelisi 64%, 2004. aastal aga 42%).

Tabel 4.1. MTÜde liikmeskondade suurused 2009/2010 ja 2004/2005 uuringutes

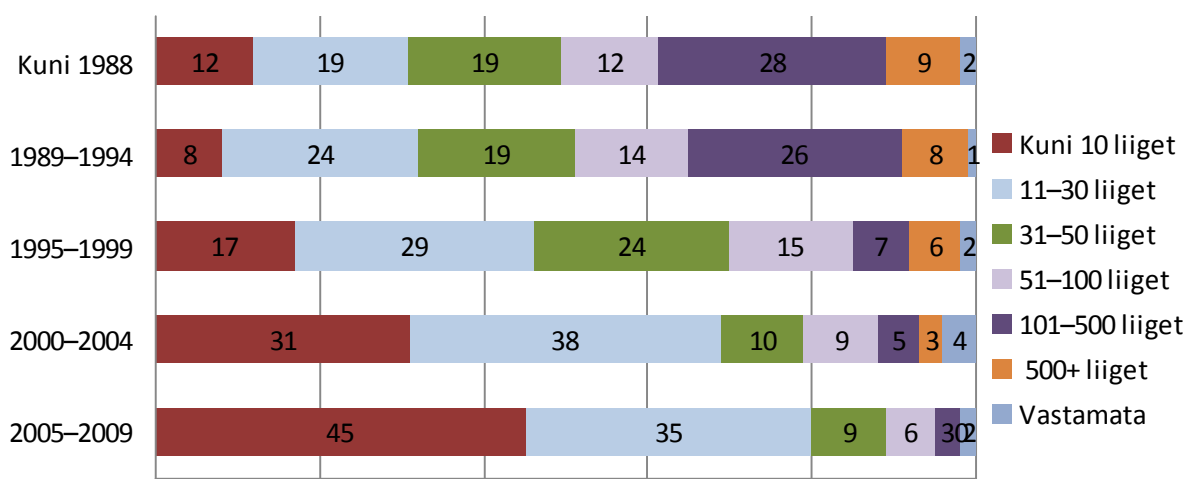
MTÜdes liikmeid	2009/2010 uuring		2004/2005 uuring	
	%	n= 1034	%	n=606
kuni 10 liiget	32	330	16	95
11–30 liiget	32	332	26	156
31–50 liiget	13	134	14	82
51–100 liiget	9	91	13	78
101–500 liiget	9	88	12	70
500+ liiget	3	31	3	15

Tabel 4.2. Erineva vanusega MTÜde liikmeskondade keskmised suurused, %

Liikmeskonna suurusvahemikud	n=1034 %	kuni 1990 n=86, %	1991–1999 n=213, %	2000–2005 n=293, %	2006–2009 n=411, %
kuni 10 liiget	32	8	14	34	45
11–30 liiget	32	20	28	37	35
31–50 liiget	13	21	21	10	9
51–100 liiget	9	13	15	8	6
101–500 liiget	9	27	15	5	3
500+ liiget	3	10	6	2	0
vastamata	3	1	2	3	3
Liikmeskonna keskmine suurus – mediaan, arv	20	52	37	17	12

MTÜde liikmeskonna kahanemist näitab ka keskmine liikmete arv, mis 2009/2010 küsitluse tulemuste põhjal on 20 (mediaan üksikisikutest koosnevate MTÜde puhul), samas kui 2004/2005 uuringus oli keskmiseks liikmete mediaannäitajaks 31 liiget. Seega on seekordse uuringu kodanikualgatuslike organisatsioonide liikmeskonnad varasemaga võrreldes keskmiselt kolmandiku võrra väiksemad. Ühelt poolt tingib seda uuringus osalenud organisatsioonide vanus: 2009/2010 uuringus osalejad on keskmiselt nooremad MTÜd (vanuse mediaan 5 aastat) kui eelmises (2004/2005) uuringus osalenud MTÜd (vanuse mediaan 8 aastat). Liikmeskonna keskmine suurus korreleerub tugevalt organisatsiooni vanusega: noorematel ühendustel on väiksemad liikmeskonnad ja vanematel suuremad ($p=0,000$). Seega tuleneb liikmeskonna keskmise suuruse langus osaliselt nooremate MTÜde suuremast osakaalust käesoleva uuringu valimis. Teisest küljest tähendab aga uute MTÜde hoogne registreerimine, et ka aktiivsete ühenduste üldkogumis (ühiskonnas) on tõenäoliselt keskmine liikmeskonna suurus kahanemas.

Keskmisest suurema liikmeskonnaga organisatsioone on vanemate (kuni 1999. aastani asutatud) MTÜde hulgas rohkem. Vanemate ühenduste liikmeskonnad ei ole kahanenud, pigem vastupidi. Neil on kasvanud nii üksikliikmete, kui ka juriidilisest isikust liikmete arv. Samas

Joonis 4.1. MTÜde liikmeskonna suurus ja organisatsiooni asutamise aasta, %

on selle vanusegrupi hulgas rohkem katus- ja keskorganisatsioone, nii et need näitajad võivad kõneleda pigem kolmanda sektori tihedamast võrgustumisest kui uute tegutsejate lisandumisest kodanikualgatuslikku sfääri. Ka vanade, n-ö rohujuuretasandi ühenduste hulgas, ja seda ennekõike oma liikmeskonnale orienteerunud organisatsioonide puhul, on väikse liikmeskonnaga MTÜsid (81% neist on alla 50 liikme, täpsemalt vaata V peatükk), mille liikmeskonna suurus on viimasel ajal pigem püsinud muutumatuna või veidi vähenenud.

Analüüsidest lühiajalisi muutusi organisatsioonide liikmete arvus, selle kasvamisest või kahenemisest viimase aasta jooksul, näeme, et enamikel vastanud organisatsioonidest on liikmeskonna suurus püsinud muutumatuna (57% vastanuist), umbes kolmandikul (33%) on liikmete hulk kasvanud ja vaid 8% vähenenud. Kahaneva liikmeskonnaga vastajate hulgas on sagedamini vanemad ühendused. Nii oli alla viieaastastest MTÜdest liikmeskond vähenenud viimase aasta jooksul 5%, 5–10 aasta vanustel 9%, 10–20-aastastel 10% ja üle kahekümneaastastel MTÜdel 14%. Selline tendents näib üsna ootuspärane, kuivõrd organisatsiooni tegutsemisviiside, eesmärkide, liikmeskonna motivatsiooni ja teiste tegurite muutumine aja jooksul toob kaasa osa liikmete eemaldumise ühisest tegutsemisest. Samas, liikmeskonna kasvamise osas nii ühest seost organisatsiooni vanusega ei esine. Kuigi just kõige nooremad organisatsioonid (sh vastasutatud) nendivad oma liikmeskonna kasvamisest viimase aasta jooksul kõige sagedamini (37%), on järgmises vanuserühmas kasvunäitaja vastajarühmade madalaim.

Võrreldes käesoleva küsitluse andmeid 2004/2005 uuringu tulemustega on näha, et liikmeskonna kahanemine on pisut vähenenud (2004. aastal 12%-il liikmeskond vähenes, 2009. aastal 8%). Ent vähenenud on ka liikmeskonna kasv viimase aasta jooksul (2004 kasvas

Tabel 4.3. Muutused liikmeskonna suuruses MTÜdel 2009. aasta jooksul, %

Liikmeskonna muutus 2009	n=1034 %	kuni 1990 n=86, %	1991–1999 n=213, %	2000–2005 n=293, %	2006–2009 n=411, %
Kasvanud	33	29	34	26	37
Vähenenud	8	14	10	9	5
Jäänud samaks	57	57	54	63	56
Vastamata	2	0	2	2	1

liikmeskond 37%-il, 2009. aastal 33%). Tõusnud on aga nende MTÜde osakaal, kel liikmeskonna suurus on püsinud viimase aasta jooksul stabiilsena (2004 on 44%-il jäänud liikmete arv samaks, 2009. aastal 57%). Erinevused ei ole üldjoontes suured, kuid pakuvad mitmeid tõlgendusvõimalusi. Ühelt poolt, arvestades noorte organisatsioonide suuremat osakaalu viimase uuringu valimis, oleks olnud ootuspärasem liikmeskondade suurem kasv võrreldes 2004/2005 uuringu andmetega. Samas tuleb väga noorte, alles 2008. või 2009. aastal asutatud MTÜde osas arvestada, et liikmeskonna kasvatamise küsimus võib olla alles päevakorda kerkimas ja niisuguseid MTÜsid oli vastanute hulgas 22% (222 MTÜd). Nii ei saa praegu üheselt öelda, kas trendid lühiajalistes liikmeskondade suuruse muutustes jäävadki lühiajalisteks või osutuvad suunanäitajateks ka järgnevate pikemaajaliste arengute osas. S.o kui varem on organisatsiooni tegutsedes ja kogemuste kasvades hakanud kasvama ka tema liikmeskond, siis kas see jätkub samal viisil? Või on kodanikualgatuslike organisatsioonide liikmeskondades tekkimas uus arengusuund, mida mõjutab uute MTÜde jätkuv hoogne asutamine, kuid kuna kodanikualgatuslikule tegevusväljale ei lisandu võrdväärset tempos uusi tegutsejaid-inimesi, siis jäävadki need uued organisatsioonid väheseliikmelisteks?

4.1.1. Aktiivsed liikmed MTÜdes

Analüüsid üknes muutusi liikmete arvus, jääks organisatsioonide jätkusuutlikkuse ja pikemaajalise tegutsemisvõimekuse prognoosimine liialt pinnapealseks, seetõttu tuleb jälgida ka teisi parameetreid. Üheks niisuguseks parameetriks on organisatsioonis aktiivselt tegutsevate inimeste hulk ehk aktiivsed liikmed.

Vastanute seas kujunes keskmiseks organisatsiooni tegevuses aktiivselt osalevaks liikmete arvuks kaheksa (mediaan). See tulemus on oluliselt väiksem 2004/2005 uuringu tulemusest, toona oli MTÜdel keskmiselt 18 aktiivset liiget (mediaan). Seekordses uuringus on langenud ka keskmine liikmeskondade suurus (31-lt liikmelt 2004 20-le liikmele 2009), ent langus

Tabel 4.4. Aktiivsete liikmete arv erineva suuruse liikmeskonnaga MTÜdel

Aktiivseid liikmeid	MTÜd liikmeskonna suuruste järgi						
	kuni 10 liiget n=1034, %	11–30 liiget n=330, %	31–50 liiget n=332, %	51–100 liiget n=91, %	101–500 liiget n=88, %	500+ liiget n=31, %	
1–5	34	79	22	8	3	2	0
6–10	16	10	28	18	10	8	0
11–20	15	2	27	22	18	8	10
21–50	11	0	5	31	32	24	16
51–100	4	0	1	0	19	19	19
100+	3	0	0	0	0	17	32
Vastamata	18	9	18	20	19	22	23

aktiivsete liikmete osas on proportsionaalselt veelgi suurem: kui kõikide liikmete arv on viimase viie aastaga vähenenud umbes kolmandiku, siis aktiivsete liikmete arv lausa 56%. Need näitajad kinnitavad juba 2004/2005 uuringus ilmnenu suundumusi võimalikule inimressursi defitsiidile, mis seonduvad nii organisatsioonide väliskeskkonna mõjudega, aga ka organisatsioonisiseste arengutega. Viimaste puhul juhtisime tähelepanu organisatsioonide seesmise demokraatia suurendamise vajalikkusele ja juhtide oskuste täiendamisele liikmeskonna tõhusamaks kaasamiseks ühenduste tegemistesse.

Positiivsena võib märkida, et liikmeskonna suurus kasvatab üldiselt ka aktiivsete liikmete hulka. Kõige sagedamini on organisatsioonides 1–5 aktiivset liiget (34% kõigist vastuist), kuid sellistest organisatsioonidest on valdav enamus ise väikse liikmeskonnaga. 6–10 aktiivse liikmega organisatsioone (kogu valimist 16%) leidub erineva liikmeskonna suurusega organisatsioonide hulgas juba ühtlasemalt, nagu ka 11–20 aktiivse liikmega organisatsioone (kogu valimist 15%). 21–50 aktiivse liikmega (kogu valimist 11%) on sagedamini üle 30–500 liikmega organisatsioonid. Rohkem kui 50 aktiivse liikmega organisatsioonidel on üldiselt üle 500 registreeritud liikme; samadest organisatsioonidest 50% leiab, et organisatsiooni töös osaleb aktiivselt 51–100 või enam liiget.

Aktiivsete liikmete osakaal organisatsiooni liikmeskonnas on teema, mis ilmselt on tuttav paljudele Eesti MTÜdele. Probleemseks muutub olukord MTÜdele siis, kui liikmeregistrisse tekib palju inimesi, kes ei võta organisatsiooni tegevusest osa. Nii muutub keeruliseks üldkoosoleku kokkusaamine ja tekib oht, et organisatsiooni arenguks vajalikud otsused jäävad läbi arutamata ning vastu võtmata. Suurem aktiivsete liikmete osakaal ühenduses tähendab reeglina ka paremat infovahetust, tegevuse koordineeritust ja üksteisemõistmist eesmärkide

Tabel 4.5. Keskmine (mediaan) aktiivsete liikmete arv erineva liikmeskonna suurusega MTÜdes

Liikmete arv	Mediaan: aktiivsete	
	liikmete arv organisatsioonis	Vastanud rühma suurus, arv
Kuni 10 liiget	3	294
11–30	10	258
31–50	15	93
51–100	30	65
101–500	50	63
500 +	100	22

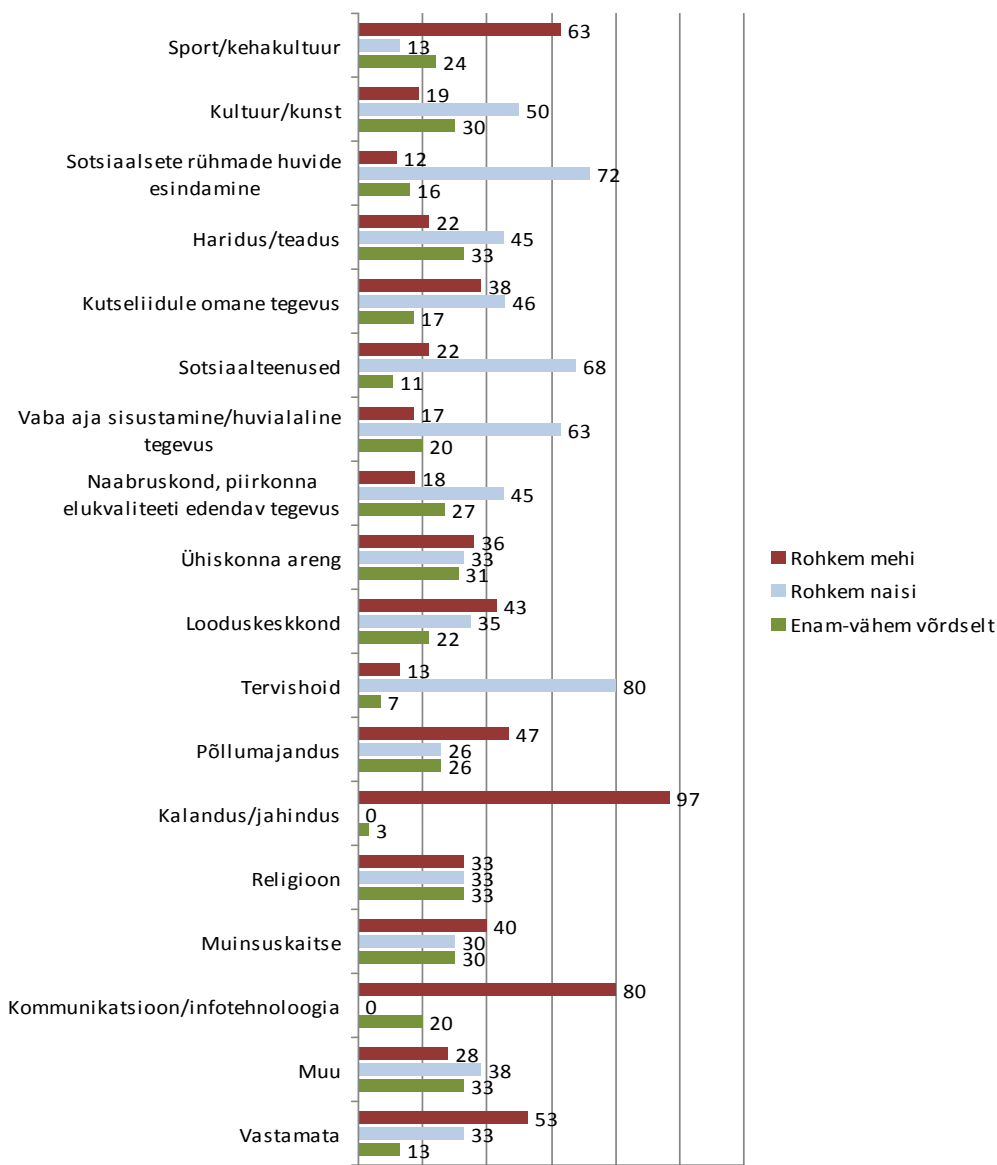
elluviimisel. Eriti oluline on see noorte, kiires arenguprotsessis olevate MTÜde jaoks. Suured, vanad ja juba väljakujunenud organisatsioonid võivad endile lubada suuremat passiivsete liikmete osakaalu, ilma et see oluliselt mõjutaks nende jätkusuutlikkust.

MTÜdest toimivad kõige tõhusamalt oma liikmeskonna mobiliseerimisel 11–30 liikmega ühendused, kus sagedasti on aktiivselt tegevad pool või rohkem liikmetest. Liikmeskonna kasvades suhteline aktiivsus mõnevõrra väheneb. Samas tähendab suur liikmeskond seda, et vastutust ja tegemisi saab jaotada paljude vahel, võimaldades osadele liikmetele väiksemat koormust. Nii ei pruugi suhtelise aktiivsuse vähenemine suure organisatsiooni tööd kahjustada, pigem vastupidi. Küll aga mõjutab suhtelise aktiivsuse vähesus väikseimate organisatsioonide tegemisi, kus iga liikme panusel on oluline väärtus.

4.1.2. Meeste ja naiste osalus MTÜde liikmeskonnas

Analüüsisime eraldi teemana, kuidas jaotuvad sooliselt organisatsiooni töös aktiivselt osalevad liikmed. Aktiivsete liikmete hulgas on rohkem mehi 30% MTÜdest (308), rohkem naisi 45% (464) ning naiste-meeste osakaal on enam-vähem võrdne 24% MTÜde puhul (250). Küsimusele jättis vastamata 12 MTÜd.

Kõrvutades 2004/2005 küsitluse tulemusi seekordsete andmetega, on MTÜde aktiivne liikmeskond muutunud veidi naistekessemaks. Nimelt 2004 oli selliste MTÜde osakaal 37%, kus aktiivsed liikmed olid pigem naised. Näeme, et samas on veidi kasvanud ka võrdse soolise jaotusega liikmeskondade osakaal (2004 oli selliseid MTÜsid 19%). Aktiivsete liikmete sooline kuuluvus ei ole seotud ühenduste suuruse, rahastamisvõimaluste, palgatöötajate olemasoluga ega koostöövõrgustike ulatusega. Küll aga ilmnes statistiliselt oluline ($p=0,000$) seos liikmes-

Joonis 4.2. Meeste ja naiste osakaal erineva tegevusalaga MTÜde aktiivsete liikmete hulgas, %

kondade soolise jaotuse ja organisatsiooni vanuse vahel. Nii on alles alustavate ja paariaastase tegutsemiskogemusega MTÜde hulgas rohkem aktiivsete meessoost liikmetega või sooliselt võrdse jaotusega organisatsioone. Samas on 5–10aastaste organisatsioonide liikmeskondades sagedamini aktiivsed naised. MTÜ vanuse edasisel tõusul muutub see erinevus aga taas statistiliselt ebaoluliseks.

Nagu ka varasemad uuringud (sh 2004/2005) on näidanud, seostub liikmeskondade sooline jaotus ka MTÜde tegevusvaldkonnaga ($p=0,000$). Teatud tegevusalad – nt jahindus/kalandus, sport/kehakultuur, põllumajandus, looduskeskkond – on endiselt “mehelikud” ning sotsiaalteenused, sotsiaalsete rühmade huvide esindamine, tervishoid ja vaba aja sisustamine kalduvad olema enam “naiste alad”. Samas on vahepealse viie aastaga toimunud mõnedes valdkondades

soolise jaotuse tasakaalustumine, kõige selgemini on see toimunud ühiskonna üldise arenguga tegelevates MTÜdes. Mõnevõrra võrdsema soolise jaotusega liikmeskonnad tegutsevad täna naabruskonna/piirkonna edendamise ja hariduse/teaduse valdkonnas.

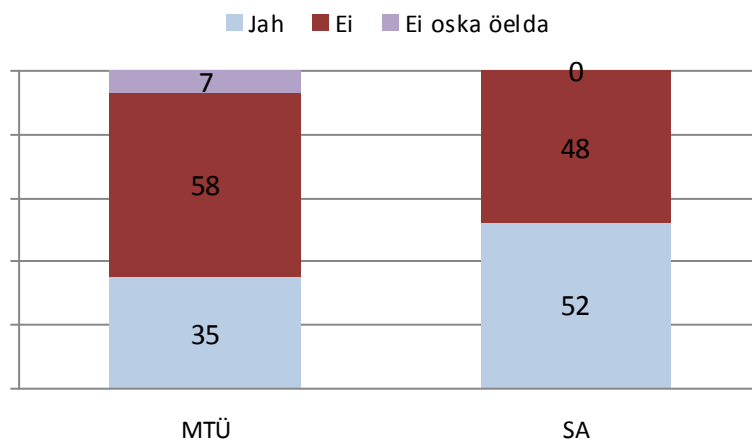
4.1.3. Liikmeskonna laiendamine

Küsisime MTÜdelt, kas ja mil viisil nad tegelevad uute liikmete otsimisega. Ka siinsete vastajate hulgas olid just nooremad ühendused need, kes kinnitasid, et nad ei tegelegi uute liikmete otsimisega. Nii vastavad alla viieaastastest organisatsioonidest 33%, keskmise vanusega ühendustest 26% ja vanematest 16%. Need nooremad MTÜd, kes siiski tegelevad uute liikmete otsimisega, kasutavad selleks aga vähem ja harvemini erinevaid liikmete leidmise viise.

Liikmeskonna kasvatamise küsimustega tegelevad vähem ka väiksema liikmeskonnaga ühendused. Kui kõikidest vastajatest pooled (50% kogu valimist) leidsid uusi liikmeid oma sõprade-tuttavate hulgas, siis kuni kümneliikmeliste organisatsioonide hulgas oli neid 28%, 11–30liikmeliste seas juba 58%, ning kõigil suurema liikmeskonnaga organisatsioonidel üle 60%. Sarnaselt jagunesid vastused ka mitmete teiste liikmeskonna laiendamise viiside korral. Uute liitujate endi pöördumist organisatsiooni poole mainis 55% kogu valimist, väikese-liikmeliste hulgas oli sama näitaja 28% ja suurte liikmeskondadega vastajatel üle 65%. Erinevused kasvasid veelgi, kui organisatsioon pidi liikmeskonna kasvatamiseks midagi eraldi ette võtma, näiteks, korraldama avaliku esinemise, üleskutse või ürituse. Sellist uute liikmete leidmise viisi olid kasutanud 13% kuni kümneliikmelistest, 36% kuni kolmekümneliikmelistest, 40% kuni viiekümneliikmelistest ja ligemale 60% veel suurema liikmeskonnaga organisatsioonidest.

4.2. Organisatsioonide sisemine töökorraldus ja juhtimine

Kodanikualgatuslike organisatsioonide organiseerumist võib käsitada keerulise sotsiaalse protsessina, milles puututakse pidevalt kokku teiste inimeste ning nende kõikvõimalike erinevate huvide ja väärtussüsteemidega. Samuti eeldab see kohast reageerimist muutustele väliskeskkonnas. Mitmetulundusühingute organisatsiooniline vorm on küll määratletud seaduse poolt, kuid tegelik organisatsiooniks kujunemine ja sellena tegutsemine võib toimuda vägagi erinevalt, sõltuvalt sellest, missuguseks kujuneb organisatsiooni kultuur: ühised arusaamad, igapäevane rutiin. Organisatsiooni funktsioneerimine eeldab teatud sisemise integratsiooni saavutamist, kokku-

Joonis 4.3. Juhatuse roteerumine MTÜdel ja nõukogu roteerumine SAdel, %

lepeid selles, kuidas mõistetakse tegevuse eesmärke, tulemuslikkust, tööjaotust, võimusuhteid, autoriteeti jne. Eesti mittetulundusühingud on olnud siiani võrdlemisi juhikesksed, kus organisatsiooni kultuuri kujunemine on tugevas sõltuvuses juhi isiksusest. Märksa vähem tegutseb Eesti MTÜde hulgas eesmärgi-, tegevusekeskseid või ühishäärtuse väljakujundamisele orineteeritud ühendusi. Juhikeskne organisatsioonikultuur nõuab väikeselt hulgalt inimestelt suurt panustamist ning ei pruugi seetõttu osutada pikemas perspektiivis jätkusuutlikuks. Juht (või juhtkond) tegeleb korraga paljude teemadega: formuleerib strateegiaid, tegeleb jooksvate küsimustega, otsib rahastamisvõimalusi, viib läbi tegevusi, teostab kontrolli jne ning riskib sealjuures jõuvarude ja motivatsiooni ammendumisega. Organisatsioonis on aga samal ajal tekkinud ettekujutus asendamatu juhist, kelle tagasitõmbumine viiks ühenduse tegevuse lõppemiseni. Meeskonnatööle ja võrgulisele juhtimismudelile panustamine seevastu aitaks organisatsioonil oma liikmeskonda ning seesmisi ressursse paremini realiseerida. Kuid sellesuunalised arengud Eesti mittetulundusühingutes on visad toimuma.

4.2.1. Juhatuse ja nõukogu roteerumine

Üks võimalus jälgida organisatsioonide juhikesksust on analüüsida juhatuse perioodilist vahetumist ehk nende roteerumist MTÜdes. Eesti MTÜdest 58% juhatuse ei roteeru, 35% roteerub ja 7% vastanutest ei oska öelda, kuidas neil on juhatuse vahetumisega. Viimaste hulgas oli sagedamini väikeste liikmeskondadega vastajaid, mis võib viidata sellele, et juhatuse vahetumine on küll põhikirjas märgitud, ent tegelikkuses see ei ole sobivate inimeste vähesuse tõttu toimunud. Vanematel ja kogenumatel organisatsioonidel roteerub juhatuse sagedamini: 57% enne 1990 asutanutest, 49% 1991–1999 asutanutest, 34% 2000–2005 asutanutest ja 23% 2006–2009 asutanutest kinnitasid juhtkonna perioodilist vahetumist. Valdkonniti olid need kutseliidud omane tegevus, sotsiaalsete rühmade huvide esindamine, tervishoid,

Tabel 4.6. Kõikidele liikmetele kirjaliku info jagamine ja ajaline areng kolme uuringu tulemustes, %

Kõikidele liikmetele kirjaliku info jagamine	1997/1998	2004/2005	2009/2010
Majandusaasta aruanne	33	38	49
Org. aasta tegevuse kokkuvõte	37	45	45
Üldkogu koosoleku protokollid	25	27	37
Juhatuse koosoleku protokollid	21	23	30
Infobülletäänid vms.	33	29	26
Muu kirjalik info	24	25	15
Kirjalikku infot liikmetele ei jagata	25	25	24

kalandus/jahindus, kus juhatus roteerub keskmisest sagedamini. Pigem ei toimu roteerumist religiooni, spordi/kehakultuuri ja naabruskonna/piirkonna edendajatel. Juhtkonna vahetumine on seotud ka organisatsiooni sisetulekutega: roteerumist esineb oluliselt sagedamini suuremate sisetulekutega MTÜdel.

Sihtasutustel vahetub nõukogu koosseis perioodiliselt rohkem kui pooltel organisatsioonidel.

Võrreldes uusi andmeid 2004/2005. aasta uuringu tulemustega on MTÜde juhatuste perioodiline vahetumine vähenenud. Toona vahetus juhatus perioodiliselt ligemale pooltes organisatsioonides. Kas tegemist on sellega, et vahepeal on toimunud hüppeline uute organisatsioonide asutamine ja uuringu tulemusi mõjutab selle vanusegrupi keskmisest väiksem kuldumus juhatuse roteerumisele või ongi Eesti MTÜd tervikuna muutumas juhikesksemateks, on küsimus, mis vajaks vastamiseks täiendavat analüüsi.

4.2.2. Kirjaliku informatsiooni jagamine liikmetele

Lisaks juhtkonna püsimisele/vahetumisele kirjeldab organisatsiooni kultuuri liikmeskonna informeerituse tase ja kaasatus erinevatesse ühenduse tegemistesse. Oleme alates 1997/1998 uuringust küsinud MTÜde käest, millist kirjalikku informatsiooni organisatsiooni kõikidele liikmetele jagatakse. Tabel 4.6 annab ülevaate vastuste jaotumisest kolme küsitluse tulemustes kaheteist aasta jooksul.

Enamike organisatsiooni tegevust kajastavate materjaliliikide osas on aja jooksul toimunud muutus liikmeskonna parema informeerimise suunas. Kuid sellisest muutusest hoolimata tegeleb liikmeskonna kirjaliku informeerimise ja süstemaatilise kaasamisega aktiivsetest ühendustest Eestis jätkuvalt alla poole. Ka teavitamise osas mängivad olulist rolli organisatsiooni vanus ning tegutsemiskogemus, mille kasvades kasvab ka liikmete kirjalik informeerimine. Tabelis 4.7 on esitatud kirjaliku informatsiooni jagamise jaotus erineva vanusega MTÜdes.

Tabel 4.7. Kirjaliku informatsiooni jagamine erineva vanusega MTÜdes, %

Kirjaliku materjali jagamine	kuni 1990	1991–1999	2000–2005	2006–2009	Vastanute keskmine
Majandusaasta aruanne	58	55	49	45	49
Organisatsiooni aasta tegevuse kokkuvõte	57	55	43	39	45
Juhatuse koosoleku protokollid	37	29	28	31	30
Üldkogu koosoleku protokollid	44	42	37	33	37
Infobülletäänid vms.	37	28	27	23	26
Kirjalikku informatsiooni ei jagata	22	20	26	23	24
Muu	20	17	10	16	15

Seekordses uuringus küsisime eraldi organisatsiooni liikmete elektroonilise infolisti olemasolu kohta. 34% küsitluses osalenud MTÜdel on niisugune list kasutuses ja 10% vastanutel on see koostamisel. Seda, et liikmeskonna teavitamine ja pidev kaasamine tegevustesse on osa teatud tüüpi organisatsioonikäitumisest ja -kultuurist näitas ka erinevate liikmete kaasamist ja teavitamist mõõtvate tunnuste omavaheline korrelatsioonianalüüs (kirjaliku info jagamine, infolisti olemasolu, strateegilise arengukava olemasolu jne). Analüüs näitas, et ühe tunnuse olemasolu korreleerub ka teiste positiivse esinemisega. Lisaks eelnevale seostus MTÜdel nendes tunnustes väljenduv kaasav organisatsioonikultuur veel kuuluvusega katusorganisatsiooni, sealhulgas ka ELi või rahvusvahelisel tasandil tegutsevasse, ning abi ja nõu saamisega katusorganisatsiooni poolt. Samuti seostus see regulaarse koostöö tegemisega teiste kodanikualgatustlike organisatsioonidega ja kohaliku omavalitsusega ($p=0,00$).

Sihtasutustelt kui liikmelisusel mittepõhinevatelt organisatsioonidelt küsisime elektroonilise sihtgruppide kontaktidel põhineva infolisti olemasolu. Niisuguse listi olemasolu kinnitas 43% sihtasutustest ja 8% vastas, et infolist on koostamisel. Ka sihtasutustel aitas listi olemasolu positiivselt ennustada kuuluvus ELi või rahvusvahelisel tasandil tegutsevasse katusorganisatsiooni.

4.2.3. Organisatsiooni kirjaliku strateegilise arengukava olemasolu

Organisatsiooni tegevust ja organisatsioonisisest tööjaotust aitab paremini kavandada pikemaajaliste plaanide tegemine. Uuringus küsisime, kas ühendustel on organisatsiooni tulevikku silmas pidades koostatud pikemaajaline kirjalik strateegiline arengukava. Vastuste jaotus on esitatud Tabelis 4.8.

Tabel 4.8. Organisatsiooni strateegilise arengukava olemasolu MTÜdel ja SAdel, %

Organisatsioon	Strateegiline arengukava	kuni 1990	1991–1999	2000–2005	2006–2009
MTÜ	Ei ole koostatud	49	50	50	57
	On koostatud	31	34	28	16
	On koostamisel	17	16	18	25
SA	Ei ole koostatud	100 ¹⁶	61	46	52
	On koostatud	0	26	41	15
	On koostamisel	0	13	14	33

Lisaks organisatsiooni vanusele mõjutab MTÜde strateegilise arengukava olemasolu kõige rohkem sissetulekute suurus (suurema sissetulekuga organisatsioonidel on see olemas sagedamini) ning nõu ja abi saamine katusorganisatsioonidelt ($p=0,00$).

4.2.4. Juhatuse liikmete töö tasustamine

Üheks olulisemaks organisatsiooni arengut mõjutavaks teguriks on tema juhtkond. Juba eelmises, 2004/2005. aasta uuringus ilmnes, et liikmesorganisatsioonidel on raskusi uute liikmete juhatusse leidmisega, seda eriti juhul, kui nende poolt tehtavat tööd ei ole võimalik tasustada. Toona ei olnud ligemale 91% vastanutest võimalik oma organisatsiooni juhatusel liikmete tööd tasustada.

Vahepeal ei ole olukord selles osas eriti muutunud. Ka 2009. aastal toimus juhatusel liikmetele tasu maksmine ligikaudu 8% küsitluses osalenud MTÜdes. Enam kui kümneaastase vanusega mittetulundusühingute hulgas on 4–5%-l kõikide juhatusel liikmete töö tasustatud, alla kümneaastaste ühingute hulgas on see osakaal aga ligikaudu 1%. Mõnede juhatusel liikmete töö on tasustatud 9% vanemate ning 5% nooremate organisatsioonide seas.

Ootuspäraselt seostub juhatusel liikmetele tasu maksmine ka organisatsiooni sissetulekute suurusega. Nii on puuduva või väikese sissetulekuga (kuni 100 000 krooni aastas) MTÜde hulgas ligemale 97% neid, kes juhatusel liikmetele tasu ei maksa. Neil ühendustel, kelle tulud jäävad vahemikku 100 000 – 500 000 krooni, on sama näitaja 88%. Vahemikku 500 001 – 1 000 000 krooni jäävate sissetulekute puhul on see 77%, vahemiku 1 miljon kuni 2 miljonit jäävate sissetulekute puhul 70%, ning üle 2miljonilise sissetuleku puhul 58%. Kõige sagedamini makstakse juhatusel liikmetele tasu põllumajanduse, kutseliidu ja ühiskonna arenguga

¹⁶ Sellest vanuserühmast täitis ankeedi 1 sihtasutus ning tulemus ei ole üldistatav

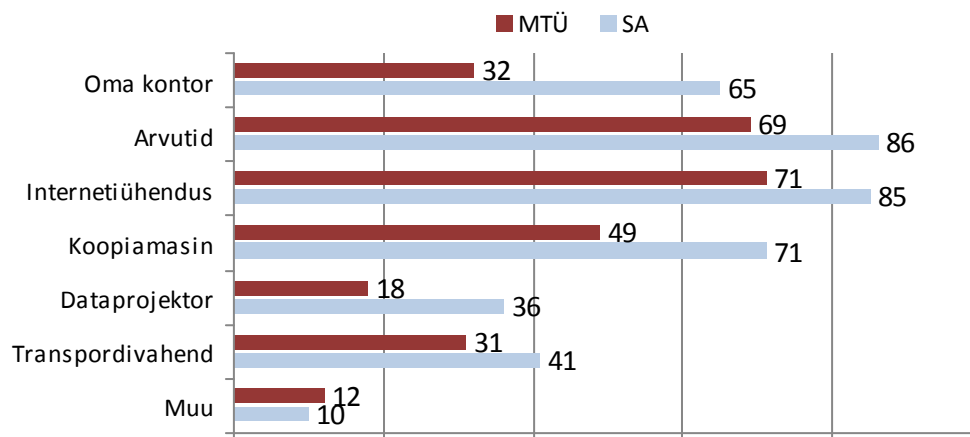
tegevates ühendustes. Reeglina ei tasustata juhatust vaba aja/harrastuse, looduskeskkonna, naabruskonna/piirkonna edendamise, religiooni ning kommunikatsiooni/infotehnoloogia vallas tegutsevates MTÜdes.

Sihtasustel puudutas küsimus tasu maksmist nõukogu liikmetele. Kuna sihtasutuse nõukogu ja MTÜ juhatuse funktsioonid erinevad, ei saa tõmmata tulemuste vahele otseseid paralleele. Kokkuvõttes vastas 93% sihtasutustest, et nende nõukogu põhineb vabatahtlikul tööil ning selles osalejatele tasu ei maksta. Nõukogu liikmete tasustamist esines sagedamini vanemate sihtasutuste, laiema tegutsemisulatusega (üle-eestiline, ELi ja muu rahvusvaheline tasand koos) ning laiema asutajaringiga (KOV, riigiasutus, äriühing jms) organisatsioonide hulgas.

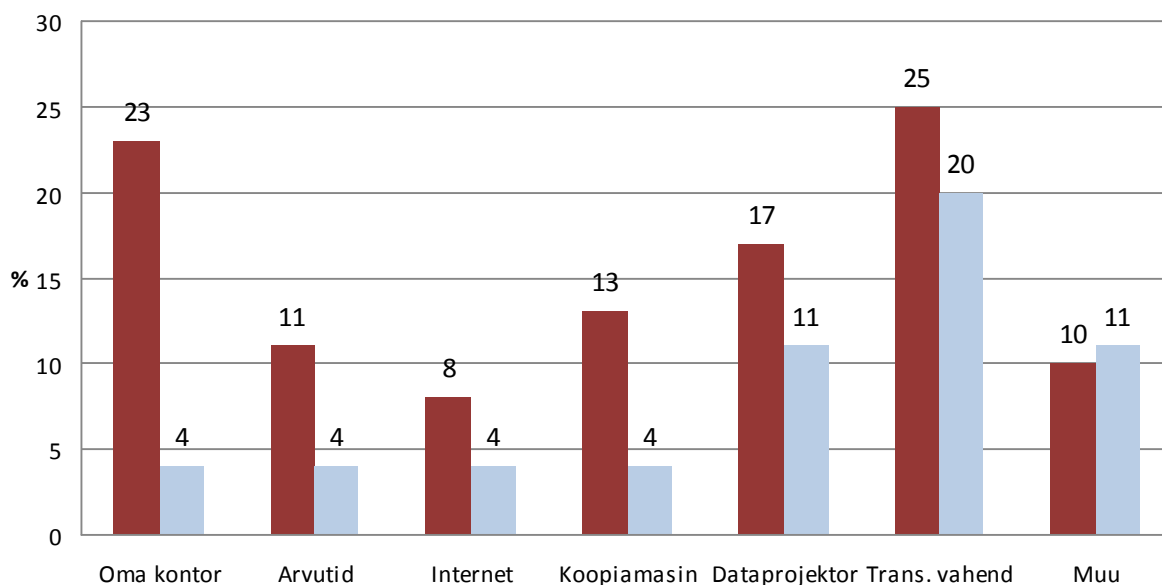
4.2.5. Ühenduste probleemid ja vajadused

Üheksakümnendate teisel poolel märkisid kodanikeühendused peamiste tegutsemise takistustena kodanikualgatusliku tegevuse madalat mainet ning probleeme tegevuse rahastamisel. Eriti problemaatiliseks peeti avaliku võimu ning äri sektori suhtumist mittetulundustegevusse. Selles osas oli olukord tunduvalt muutunud juba 2004/2005 uuringu teostamise ajaks: siis enam suhtumisprobleeme peamiste mureküsimustena ei mainitud. Küll nägid aga kodanikeühendused ka toona jätkuvat ohtu oma tegevusele rahastamisvõimaluste nappuses. Peamised probleemid olid siis kiiresti muutuvad tingimused, rahastamise projektipõhilisus ja kodanikeühenduste poolt kardetav ebavõrdne konkurents avaliku võimu või äri sektori organisatsioonide poolt. Eesti kodanikeühenduste üldiseks probleemiks läbi aastate on olnud nende vähene tegutsemiskogemus ja erinevate ressursside (materiaalsete vahendite, teadmiste, aktiivsete tegutsejate) nappus.

Kuigi tänaseks on oma tegevuse juba mingil määral professionaalseks arendanud ühenduste hulk aastatega järjest kasvanud, on enamik Eestis tegutsevatest kodanikualgatuslikest organisatsioonidest ikkagi võrdlemisi noored, väheste organisatsiooniliste kogemustega, väikese liikmeskonnaga, ega oma eesmärgipäraseks tegutsemiseks piisavalt ressursse. Need probleemid on omased ennekõike liikmesorganisatsioonidele. Näiteks 2008. aastal ulatusid 45% Eesti MTÜde tulud 100 000 kroonini ja puudusid 24% küsitlusele vastanud MTÜdel täielikult. Seniste arengute jätkudes võib lõpetada suurem osa neist ühendustest tegutsemise (kas lõplikult või pikemaks ajaks) enne viieaastaseks saamist.

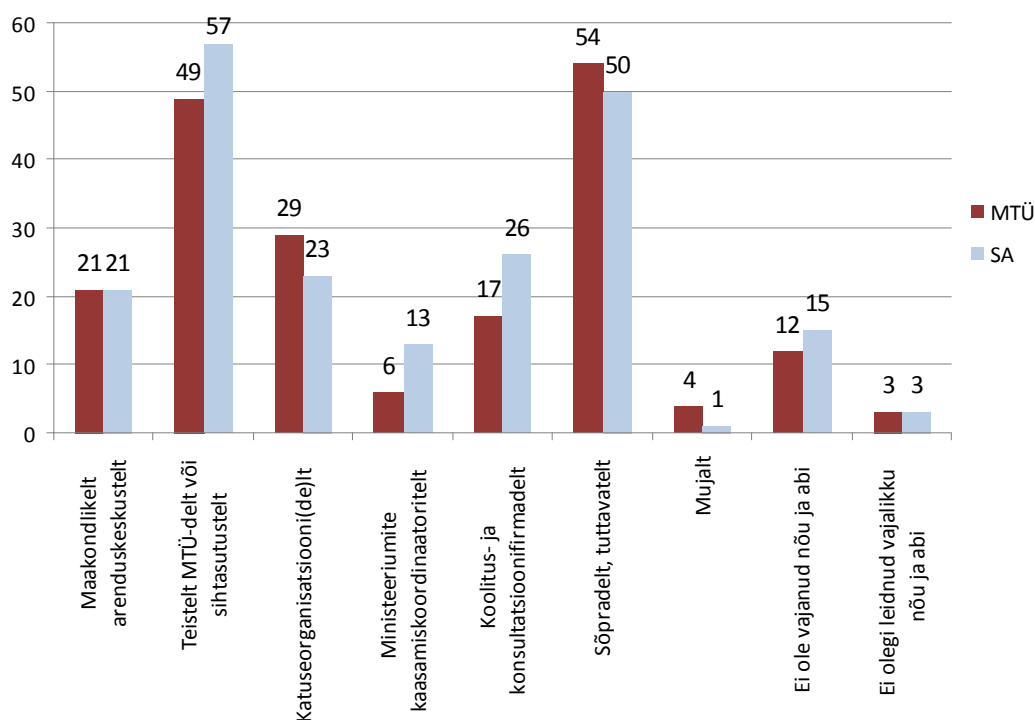
Joonis 4.4. Organisatsioonide kasutada olevad vahendid, %

Joonis 4.5. Vahendid, millest MTÜd ja SAd oma töös tunnevad enim puudust, %

Kui sihtasutustest on olemas oma kontor ligemale kahel kolmandikul vastajatest, siis MTÜde hulgas on neid üksnes 32%. Enamikel katusorganisatsioonidel on oma kontor, kuid näiteks kuni viieaastase tegevuskogemusega n-ö rohujuuretasandi ühendustest on see vaid viiendikul organisatsioonidest. 85–86% sihtasutustest on olemas arvutid ning internetiühendus, MTÜdest peab aga ligemale 30% nendeta toime tulema. Ka internetiühendus puudub kõige sagedamini just rohujuuretasandi MTÜdel: noorte ühenduste hulgas on nende osakaal ligemale 34% ja vanade hulgas 35%. Internetiühenduse puudumist märkisid mitmed organisatsioonid intervjuude käigus takistusena elektroonilise aruandluse esitamisel.

Küsisime organisatsioonidelt, millistest vahenditest nad oma tegutsemisel kõige rohkem puudust tunnevad. MTÜd leidsid kõige sagedamini, et neil läheks vaja oma transpordivahendit (25% vastanutest), kontorit (23%) ja dataprojektorit (17%). Kontorist, arvutitest ja interneti-

Joonis 4.6. Tugistruktuurid nõu ja abi saamiseks MTÜdel ja SAdel, %

ühendusest tundsid sagedamini puudust rohujuuretasandi liikmesorganisatsioonid. Kesk- ja katusorganisatsioonid mainisid seevastu kõikide MTÜde keskmisest sagedamini dataprojektorit ja transpordivahendit (vt Joonis 4.5).

Sihtasutused nimetasid märksa harvem, et neil puudub tööks vajalikke vahendeid. Viiendik neist mainis transpordivahendit ja ligikaudu kümnendik dataprojektrit, teiste vahendite osas jäi vajaduse esitamine juba marginaalseks.

4.3. Tugistruktuurid – kust saavad organisatsioonid nõu ja mittemateriaalset toetust

Palusime küsitlusanneedis MTÜdel ja sihtasutustel märkida kõik toetuspunktid, kust organisatsioon on viimase kolme aasta jooksul saanud nõu ja mittemateriaalset toetust. Nii MTÜde, kui SAde vastustes olid sageduselt esimesel-teisel kohal nimetatud sõbrad ja tuttavad ning teised MTÜd või SAd. MTÜde poolt sagedamini mainitud tugistruktuuride pingereas oli kolmandal kohal katusorganisatsioon, SAdel aga koolitusfirma.

Nooremad MTÜd olid saanud sagedamini abi maakondlikest arenduskeskustest (MAK): noorima ja keskmise vanusega MTÜde rühmas oli niisuguseid organisatsioone 24–26%, vanimas vanuserühmas aga kõigest 14%. Samuti oli nooremate MTÜde jaoks mõnevõrra

tähtsamaks toetuspunktiks liikmete sõbrad ja tuttavad: neilt oli nõu saanud 63% noorimatest, 53% keskmise vanusega, 47% vanadest ja 48% vanimatest ühendustest. Seevastu vanemad MTÜd toetusid abi küsides enam katusorganisatsioonile: kui noorema ja keskmise vanusega ühendustest olid sealt abi saanud vastavalt 19% ja 28%, siis vanade ja vanimate organisatsioonide näitajad olid vastavalt 45% ja 47%. Teiste tugistruktuuride (sealhulgas ministeeriumite kaasamiskoordinaatorid, koolitusfirmad, teised kodanikualgatuslikud organisatsioonid jms) osas ei olnud organisatsiooni vanus eristusjõudu omavaks tunnuseks.

Sihtasutustest olid nooremad organisatsioonid sagedamini saanud abi sõpradelt-tuttavalt, teiselt MTÜdelt ja SAdeelt ning koolitusfirmadelt. Vanemad sihtasutused olid aga tegutsemisel toetunud enam maakondlikest arenduskeskustest ja katusorganisatsioonidelt saadud nõuannetele.

Organisatsioonide asukohta löikes tugistruktuuride olulisust analüüsid on näha, et Tallinna (7%), Tartumaa (10%) ja Pärnumaa (19%) ühendused toetuvad keskmisest (21%) vähem maakondlike arenduskeskuste nõustamisteenustele, samas kui Jõgevamaa (41%), Järvamaa (43%) ja Läänemaa (47%) organisatsioonide jaoks on need sagedamini olulisel kohal. Katusorganisatsiooni roll tugiteenuste pakkujana kerkis keskmisest (29%) enam esile Lääne-Virumaal (49%), Läänemaal (35%), Saaremaal (34%), Raplemaal (32%) ja Viljandimaal (31%) tegutsevate MTÜde ja SAde hulgas. Kõige harvemini mainisid katusorganisatsioonidelt saadud abi Järvamaa (23%), Võrumaa (23%) ja Pärnumaa (24%) ühendused. Valgamaa (33%) ja Järvamaa (23%) organisatsioonid eristusid teistest piirkondadest sagedasema koolitusfirmade poole pöördumisega, samas kui Viljandimaal leidis viimase kolme aasta jooksul firmade teenust kasutanuid vaid 12% ja Pärnumaal 14% vastanud organisatsioonidest.

Rühmaintervjuude käigus välja toodud ühenduste koolitusvajadused ja -soovid saab üldistavalt jaotada kaheks. Üheltpoolt on organisatsioone, mille huvi hõlmab konkreetsete organisatsiooni tegevuseks vajalike oskuste arendamist: koolitused raamatupidamise, juriidiliste algteadmiste, projektkirjutamise, projektijuhtimise, dokumentatsiooni halduse või turundusreklaami alal. Teisalt – seda enamasti organisatsiooniliselt juba tugevamate ühenduste huviks – on ka end oma valdkonnapõhiselt täiendkoolitada (milleks neil sageli on olemas omad võrgustikud ja kanalid), või kaasata eksperte organisatsiooni spetsiifilisemate küsimuste lahendamiseks, näiteks, pikemaajaliste tegevusstrateegiate koostamiseks või liikmeskonna aktiveerimiseks. Seega oleks rakenduslikust seisukohast mõistlik jätkata erinevatele MTÜdele suunatud ühiskoolitusi ning samas välja töötada ka koolitus-arendus toetusprogrammid, kust ühin-

gutel endil oleks võimalik koolituste jaoks toetusi taotleda. Taoline diferentseeritud lähene- mine koolituse ja arenduse toetamisel võimaldaks organisatsioonidel tõhusamalt tõsta enda valdkonnapõhist kompetentsi ning ka kogu organisatsiooni arengut ja jätkusuutlikust arendada.

Infovahetamise ja õppimise seisukohast pidasid ühendused oluliseks ka suhtlemist teiste, juba kogenumate organisatsioonidega. Neis kontaktides saadavad näpunäited on rakendusliku iseloomuga ja sageli seotud organisatsioonide igapäevategemistes ettetulevate pisiküsimuste lahendamisega.

Kokkuvõtteks võib seega tõdeda, et küsitlustulemusi aastate lõikes võrreldes on tunduvalt vähenenud mittetulundusühingute liikmeskonna keskmine suurus. Ühelt poolt mängib rolli see, et noorematel ühendustel on valimis seekord suurem osakaal kui varem ning nooremad ühendused kalduvad olema pigem väikseliikmelised. Teisalt iseloomustab see ka muutusi kodanikuühiskonnas tervikuna, arvestades uute ühingute registreerimise jätkuvat aktiivsust. Ühenduste igapäevase tegevusega seotud materiaalsed vajakajäämised on suuremad liikmes- organisatsioonidel. Katus- ja keskorganisatsioonidel on selles osas kindlam positsioon. Samuti selgus, et ühendust puudutava informatsiooni jagamine on seotud ühenduse vanusega, üldi- selt teevad seda pigem vanemad organisatsioonid. Siiski on teabe jagamine organisatsiooni sees erinevate uuringute võrdluses keskmiselt kõikide ühenduste puhul kasvanud. Eraldi põhjalikemaid analüüse vajaks aga teadmine, et vähenenud on MTÜde juhatuste perioo- diline vahetumine.

Edaspidi tuleb jälgida, kuidas hakkavad peatükis kirjeldatud arenguid mõjutama avaliku võimu poolt viimastel aastatel kodanikualgatuse tegutsemiskeskonna parandamiseks ette võetud sammud. EKAKi rakendamise protsessis on organisatsioonide jätkusuutlikkuse tugevdamiseks ja nende kaasamise tõhustamiseks loodud või edasi arendatud mitmeid olulisi mehhanisme. Oluliste sammudena teiste seas võib tuua välja ministeeriumite juurde kaasamiskoordinaatorite ametikohtade loomise, maakondlikes arenduskeskustes ühendustele pakutavate teenuste väljaarendamise, aga ka kodanikuühiskonna riigipoolse rahastamise instrumendi Kodanikuühiskonna Sihtkapital (KÜSK) loomise.

V

Eesti kolmanda sektori organisatsioonide tüübid: liigitus küsitlusandmete põhjal

Seekordse organisatsioonide uuringu üheks eesmärgiks oli töötada välja süstemaatilisem käsitlus aktiivsetest kodanikualgatuslikest organisatsioonidest – tüpoloogia. Üksikühenduste arv kasvab jätkuvalt suure kiirusega ning üha keerulisemaks muutub orienteerumine kodanikualgatuslikul maastikul tervikuna. Aktiivsete ühenduste tüpoloogia koostamine tähendab suure arvu üksiknähtuste liigitamist väiksemaks arvuks objektideks-tüüpideks, nii tekib kodanikualgatuslikust tegevusväljast parem ülevaade ning kasvab võimalus seal toimuvaid arenguid analüüsida ja edendada.

5.1. Tüpoloogia loomise meetod: klasteranalüüs ja diskriminantanalüüs

Eesti kodanikualgatuslike (MTÜde) tüpoloogia loomiseks rakendasime klasteranalüüsi meetodit. Analüüsi lähtenäitajatenä kasutati kodanikualgatuslike organisatsioonide 2009/2010 küsitluse käigus kogutud MTÜde andmestikku. Ettevalmistus andmestiku analüüsiks tehti programmis SPSS.

Klasteranalüüsi kasutatakse objektide või ka neil mõõdetavate tunnuste grupeerimiseks nende omavahelise sarnasuse alusel. Selle meetodi idee seisneb objektide liigitamises klastritesse (rühmadesse) selliselt, et ühte klastrisse kuuluksid võimalikult sarnased objektid ning nad erineksid selgelt teistesse klastritesse kuuluvatest objektidest. Katsetasime erinevaid klasteranalüüsi võimalusi; viisime läbi standardiseeritud tunnustega hierarhilist klasterdamist, kasutades erinevaid objektide ühendamise meetodeid ja K-klasterdamist, kuivõrd kasutatud tunnuseid saab piisavas lähenduses käsitleda arvtunnustena. Põhiosas erinevate klasteranalüüside tulemused kattusid.

Tabel 5.1. Klasterite suurused

Klaster	MTÜde arv klasteris	Klasteri osakaal
1	58	6%
2	179	17%
3	82	8%
4	236	23%
5	427	42%
6	48	5%
Kokku	1030	100%

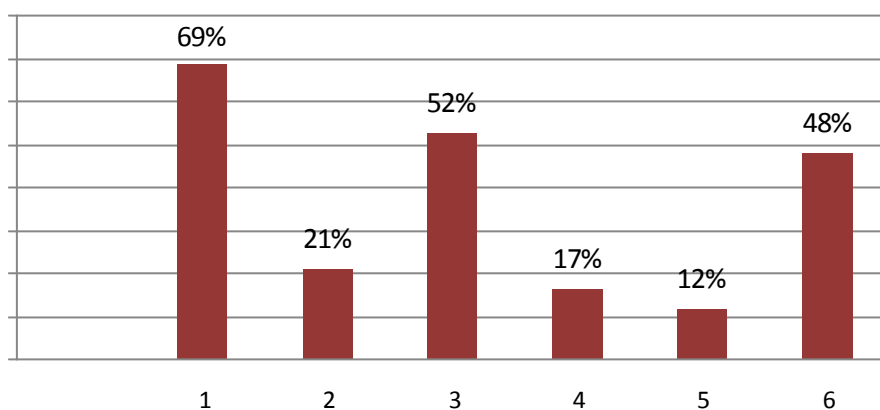
Tabel 5.2. Erineva vanusega MTÜde osakaal klasterite lõikes, %

Asutamise aeg	1	2	3	4	5	6
Kuni 1990	27	26	33	0	0	0
1991–1999	62	74	63	1	0	0
2000–2005	20	0	4	78	18	54
2006–2009	0	0	0	21	82	46

Lõplikud klasterid moodustati sarnasusindeksite pingerea alusel. Klasterite arvuks jäi kuus ja selle valikul sai otsustavaks klasterite suurus ning tõlgendusvõimaluste optimaalsus.

Klasterid moodustati kõige suurema eristusjõuga tunnuste *organisatsiooni vanus*, *sissetuleku suurus* ja *riigieelarvelise rahastuse olemasolu* alusel.

Kontrollisime organisatsioonide klasterdamise kvaliteeti diskriminantanalüüsiga. Diskriminantanalüüsis eeldatakse, et on olemas objektide liigitus mingiteks rühmadeks (meil klasterid). Eeldatakse, et teatud tunnuste X_i olemasolu või puudumine objektil on seotud sellega, kuhu rühma ta liigitub. (Näiteks kasutatakse diskriminantanalüüsi pankades krediidi andmisel riskirühmade määramisel.) Diskriminantanalüüsi tehnika seisneb selles, et nende objektide kaudu, mille rühma kuuluvus ja tunnused X_i on teada konstrueeritakse nn diskriminantfunktsioonid kujul $D = \sum a_i x_i + C$. Kõige lihtsam juhtum on kahe rühmaline jaotus, kuid seda saab kasutada ka enamate rühma kuuluvuste omavahelises võrdluses. Iga objekti puhul määrab siis funktsioonide väärtus, millisesse klasterisse ta analüüsi käigus liigitub. (Nominaal- ja järgu-tunnused kodeeritakse sealjuures binaarseteks tunnusteks, mis saavad väärtuse 0-1.) Tunnuste kordajad a_i diskriminantfunktsioonides aitavad klasterid iseloomustada: mida suurem on mingi tunnuse kordaja antud diskriminantfunktsioonis, seda tugevam on selle tunnuse eristav mõju klasteritesse jaotamisel. Esimene funktsioon on kõige mõjusama eristusjõuga.

Joonis 5.1. Toetused riigieelarvelistest vahenditest (sh tegevus- ja sihtotstarbelised eraldised) klastrite lõikes, %

Diskriminantfunktsiooni saab kasutada ka vastupidisel eesmärgil, nimelt konkreetse objekti rühmakuuluvuse ennustamiseks, kui tunnuste väärtused selle objekti puhul on teada.

Diskriminantanalüüs näitas, et klastrite moodustamise aluseks valitud tunnuste kombinatsioonid lubavad 78% tõenäosusega ennustada küsitlusankeedi täitnud kodanikualgatuslike organisatsioonide kuuluvust klastrisse. Mõõtsime ka teiste, täiendavate tunnuste eristusjõudu, kuid need jäid juba oluliselt väiksemaks. Näiteks ühenduste *tegevusvaldkondade* kaasamine analüüsi lubaks õigesti klastritesse liigitada 39%, tunnus *vabatahtlike kaasamisest* aga 40% organisatsioonidest. See ei välista aga nende tunnuste kasutamist klastrite iseloomustamisel, lihtsalt nende väärtuste variatiivsus on ka klastrisiselt mõnevõrra suurem.

Edasisel analüüsil võrreldi moodustunud klastreid täiendavate tunnuste suhtes mitmetunnuselistest risttabelite abil, et selgitada välja klastritele iseloomulikke profile. Lisaks viidi läbi kuus rühmaintervjuid, millest igasse kutsuti osalema ühte klastrisse kuuluvate MTÜde esindajad. Kogutud andmeid kasutasime kodanikualgatuslike organisatsioonide klasteranalüüsi abil väljatöötatud tüpoloogia täiendamiseks ja täpsustamiseks.

5.2. Kodanikualgatuslike organisatsioonide tüpoloogia

Hindasime sobivaimaks kuueklastrilise jaotuse, ehk siis jaotasime Eesti MTÜd kuueks üksteisest eristuvaks tüübiks. Tabelites 5.1–5.3 ja Joonisel 5.1 on esitatud klastrite üldised näitajad. Klastrite statistiliste näitajate keskmised klastrite loomisel aluseks võetud tunnuste lõikes on esitatud Lisas 2.

Tabel 5.3. Erineva sissetuleku suurusega MTÜde jaotumine klastritesse, %

MTÜ sissetuleku suurus aastal 2008	1	2	3	4	5	6
Polnud sissetulekut	0	27	0	1	48	0
Kuni 100 000 krooni	0	73	0	58	50	0
100 001 – 500 000 krooni	0	0	75	41	0	0
500 001 – 1 000 000 krooni	0	0	25	0	0	44
100 001 – 2 000 000 krooni	36	0	0	0	0	52
Enam kui 2 000 000 krooni	64	0	0	0	0	4

5.2.1. Organisatsioonitüüpide iseloomustused

▪ I TÜÜP

I tüüpi kuuluvad peamiselt vanad ja vanimad, MTÜdest suurimate sissetulekutega, keskmiselt suurema liikmeskonnaga, riigiasutustega tihedat koostööd tegevad ja riigieelarvelistest vahenditest toetust saavad organisatsioonid. Neil organisatsioonidel on tihedad regulaarsed koostöösuhted lisaks riiklikele institutsioonidele ka ühiskonna teiste sektoritega: mitetulundusorganisatsioonidega, äriühingutega jne. Suured kogemused vabatahtlike kaasamisega. Selle tüüpi esindajate hulgas on kõige suurem EKAKi ja KATA teadlikkus. Organisatsioonid tegelevad teenuste osutamisega laiematele sihtrühmadele ja uute valdkondlike algatuste väljatöötamisega. Levinud on tegutsemine ka EL- ja muul rahvusvahelisel tasandil. Neile on iseloomulik teistest tüüpidest sagedasem koostöö poliitiliste parteidega. (Tüüpilised esindajad: vanad valdkondlikud-piirkondlikud kesk- ja katusorganisatsioonid, sh oma-valitsuste liidud.)

Rühmaintervjuaudes mainisid selle tüüpi esindajad järgmisi probleeme organisatsiooni töös: aktiivsed liikmed on tegevad korraga mitmes organisatsioonis ja tööga ülekoormatud, juhatuse liikmetel on kanda suur vastutus ning töökoormus. Muret teeb noorte vähenenud pealekasv liikmete hulgas. Uued elektroonilised aastaaruannete vormid ei arvesta MTÜde organisatsiooniliste eripäradega ja tegelikkusega – raamatupidajad on hädas. Riiklik rahastamine tähendab organisatsioonile suurt lisatööd tohutu aruandluse tõttu, samas on rahastuse maht ise vähenenud. Kasvab ebakindlus EL-programmide raames rahastavate tegevuste osas, ei ole

teada, mis saab pärast 2013. aastat, kui riik peaks rahastamise üle võtma. Organisatsioonid on valmis osalema seadus- ja poliitikalooime protsessides, riigipoolne kaasamine jätab soovi. See toimib liiga juhuslikult ja tagasisidet oodatakse liiga kiiresti.

▪ II TÜÜP

II tüüpi kuuluvad vanad ja vanimad, väikeste sissetulekutega või ilma sissetulekuteta, peamiselt keskmise või keskmisest väiksema liikmeskonnaga ühendused. Liikmete hulgas on rohkem naisi. Ühendusi iseloomustab orienteeritus oma liikmeskonnale ja vähene seotus ülejäänud ühiskonnaga. Enamasti ei kaasata tegutsemisse vabatahtlikke väljastpoolt organisatsiooni. Tegutsetakse pigem kohalikul tasandil. Rahastamisallikatest on olulisemad liikme maksud ja kohaliku omavalitsuse toetus. Samas nende teadlikkus kolmanda sektori edendamise instrumentidest (EKAK, KATA, KÜSK) on keskmine või pigem veidi suurem. (Tüüpilised esindajad: vanemad harrastusrühmad või selgepiirilise liikmeskonnaga n-ö rohujuuretasandi ühendused.)

Intervjuudes rääkisid selle tüübi esindajad peamiselt järgmistest probleemidest: esiteks, organisatsioonidel on kasutada väga vähe rahalisi vahendeid. Suur osa sellest tuleb liikmemaksudest, kuid ka väikesed liikmemaksud käivad paljudele üle jõu. Noored ei soovi liituda organisatsioonidega. Vanad liikmed muutuvad passiivsemaks, keeruline on kokku saada otsustusõigusslikku üldkoosolekut. Infovahetus takerdub sageli arvutite ja interneti puudumise taha. Bürokratiat on palju, see kurnab. Oleks vaja individuaalset nõustamist organisatsiooni muredele, kuid seda ei saa. Ka MAKi koolitustele ei pääse alati – registreerujaid on palju. Otsustajate huvi organisatsiooni vastu tekib enne ja kaob pärast valimisi.

▪ **III TÜÜP**

III tüübi organisatsioonid on samuti üle kümneaastased, Eesti MTÜde mõistes keskmiste või pisut suuremate sissetulekutega, keskmisest suuremate liikmeskondadega. Organisatsioonide peamised koostööpartnerid on teised kolmanda sektori ühendused, koostööd valitsusasutustega ja kohaliku omavalitsusega esineb harvemini kui I tüübi organisatsioonidel. Samas sõltutakse kohaliku omavalitsuse rahalisest toetusest ja soodustuste tegemisest. III tüübile on iseloomulik, et suheldakse keskmisest tihedamini haridusasutuste ja meediaga. Vabatahtlikke kaasatakse keskmisest sagedamini. Tüüpiline on tegutsemine ka maakondlikult või üle-eestiliselt. Ajuti tegutsetakse rahvusvahelisel või EL-tasandil. Maakondlike arengukeskuste tugiteenuseid reeglina ei kasuta. Osalus nii EKAKi, kui KATA aruteludes on suurem klastrite keskmisest. (Tüüpilised esindajad: vanemad erialaliidud, piirkondlikud kesk- ja katusorganisatsioonid.)

Intervjuudes tõid kolmanda tüübi esindajad välja järgmisi probleeme: raskusi on EL-programmidesse projektide kirjutamisega, omafinantseeringu leidmisega. Projektipõhine rahastamine teeb elu keeruliseks: paratamatult tekivad sissetulekutes “augud”, organisatsiooni juhtimist ja kontori ülalpidamist ei taha keegi rahastada. Liikmete hulgas on vähe süvenemist teemasse, suur koormus langeb juhatusele. Uusi liikmeid juhatusse on raske leida. Vähe tulutoovad tegemised ei haara noori kaasa. Organisatsiooni vanuse kasvades on ette tulnud liikmeskonna jagunemist – uuendajateks ja traditsioonide hoidjateks. Ühenduse tegutsemisel tuleb arvestada erinevate poliitiliste huvidega. Poliitikaprotsessi otsuste tegemisse kaasamine toimub kiirustades. Muidu on koostöö pidev, aga organisatsioonipoolsed algatused koostöö alustamiseks on jäänud vastukajata.

▪ IV TÜÜP

IV tüübis on peamiselt keskmise vanusega ühendused, kelle sissetulekud on väikesed või keskmised. Liikmeskonna suurus jääb enamikel alla 30 liikme, aga on ka suurema liikmeskonnaga organisatsioone. Keskseks koostööpartneriks on kohalik omavalitsus, koostöö riigiasutustega on vähene. Ei püüta mõjutada ühiskonda laiemalt: osalus uute valdkondlike algatuste väljatöötamises ja õigusloomes on madal. Vabatahtlikke kaasatakse keskmisest sagedamini. Domineerib kohalikul tasandil tegutsemine. Klustrite keskmisest rohkem kuulub siia tüüpi harrastuse ja looduse teemaga tegelejaid, samuti naabruse ja piirkonna edendajaid. Selle tüübi esindajad on ka ühed tüüpilisemad maakondlike arenduskeskuste MTÜdele suunatud teenuste tarbijaid. Teadlikkus EKAKist, KATAst vastab klustrite keskmisele tasemele. (Tüüpilised esindajad: kohalikul tasandil teenuste osutamisega, kohaliku arengu küsimustega või vaba aja sisustamisega tegelevad MTÜd.)

Rühmaintervjus tõstasid IV tüübi esindajad järgmisi probleeme: loomingulistes valdkondades tegutsevad ühendused on viimastel aastatel pidanud rahastuse vähenedes oluliselt oma tegevusi kärpima. Viimasel ajal on olnud probleeme ka liikmemaksudega, kasvab nende hulk, kes ei suuda neid tasuda. Koostöösuhted toimivad endiselt paljuski isiklike kontaktide põhjal. Häirib see, et väiksemaid MTÜsid ei võeta tõsiselt – neile suunatud abi ja toetust on vähe. Ministeeriumid toimetavad koostöö käigus valminud dokumentidega oma suva järgi. Dokument koostatakse ühiselt, aga ellurakendamise üle otsustab ministeerium: mõnda tegevust rahastatakse, mõnda mitte. Neid otsuseid ei arutata sihtgruppide esindajatega läbi. Projekti taotluste ja aruandluse keel läheb järjest keerulisemaks, abikõlblikuks osutumine nõuab vahel algselt mittekavandatud tegevuste lülitamist tegevuskavasse.

▪ **V TÜÜP**

V tüüp on arvukuselt kõige levinum tüüp MTÜsid Eestis. Sinna kuuluvad peamiselt kuni nelja-aastase tegutsemiskogemusega, MTÜde hulgas väikseima sissetulekuga ja liikmeskonnaga ühendused. Samas sõltutakse oma liikmeskonnast palju; kõige olulisemaks rahastusallikaks on liikemaksud, palgalisi töötajaid reeglina ei ole, aga ka vabatahtlikke väljastpoolt oma organisatsiooni kaasatakse teistest klastritest harvemini. Oma kontor on vaid viiendikul sellesse tüüpi kuulujatest. Neil puuduvad või on vähesed koostöösuhted nii kolmanda sektori sees, kui ka omavalitsuse ja riigiasutustega. Keskmisest enam on neil aga koostöösuhteid äriettevõtetega. Kuuluvus katusorganisatsioonidesse on tüüpidest madalaim. Selle rühma esindajad on aga kõige tüüpilisemad maakondlike arenduskeskuste MTÜdele suunatud teenuste tarbijaid. Teadlikkus kolmanda sektori edendamise instrumentidest (EKAK, KATA, KÜSK) on klastrite madalaim. (Tüüpilised esindajad: noored, väikese selgepiirilise liikmeskonnaga. rohujuuretasandi ühendused.)

V tüüpi esindajate poolt intervjuude käigus tõstatatud probleemid seonduvad enamasti rahastamisvõimalustega. MTÜdel on keeruline leida rahastust. Väikeste ühenduste jaoks ei ole eriprogramme, sageli oleks vaja üksnes 5 000–10 000.- aastas, et liikmeskonna tegutsemismotivatsiooni hoida. Paljud teemad on delegeeritud riigi poolt KOVile, kuid omavalitsuste eelarvetega on praegu väga kitsas. Samuti on omavalitsuste rahajagamine väga poliitikatundlik. Erafirmade annetamine jääb kinni sageli seda mitte soosivate seaduste taha. Riigiasutustega koostööd tehes saad sealt küll kohustused, kuid mitte rahastust. Veel mainiti tunnustuse puudumist organisatsiooni tegevusele ja tõrjuvat suhtumist KOVi ja riigiasutuste poolt (tülitekitajad). Mitmed MTÜd tunnistasid, et on raskustes seoses vajadusega esitada majandusaasta aruanne elektrooniliselt.

▪ VI TÜÜP

VI tüüpi esindajad on väikseim teistest eristuv rühm MTÜsid. Siia kuuluvad võrdlemisi noored – kuni kümneaastase tegutsemiskogemusega suhteliselt väikeste liikmeskondadega, aga suurte sissetulekutega ühendused. Liikmete hulgas on keskmisest sagedamini juriidilisi isikuid. Neil on enamasti palgalisi töötajaid ja regulaarseid koostöösuhteid nii kodanikualgatuslike organisatsioonidega kui ka teiste ühiskonnas tegutsejatega. Ministeeriumitega partnerluslepingute olemasolu sageduselt jääb see väike rühm koos I tüüpi kuulujatega esimesele-teisele kohale. Levinud on ka vabatahtlike kaasamine. Samuti on nad MTÜdest ühed suuremad koolitusfirmade teenuste kasutajad. Samas nende teadlikkus kolmanda sektori edendamise instrumentidest (EKAK, KATA, KÜSK) jääb alla klastrite keskmise. (Tüüpilisemad esindajad: nooremad maakondliku või üle-eestilise tegevusulatuslega erialaliidud või teenuste pakkumise tegelevad ühendused.)

VI tüüpi organisatsioonide rühmaintervjuus mainiti organisatsioonide probleemidena seda, et liiga palju energiat kulub bürokraatiale ja haldusasjadele ning see toimub sisulise tegevuse arvelt. Nimetati ka probleeme organisatsiooni juhtimisel, juhatuse passiivsust ja oskamatust liikmeid mobiliseerida. MTÜdel ei ole piisavalt raha kõikide kohustuste täitmiseks. Samas, erinevat organisatsiooni tegevust ja valdkonda puudutavat infot on liiga palju, selles on keeruline orienteeruda. Muret tekitab ka see, et riigipoolseteks koostööpartneriteks ja tihti ka otsustajateks on noored ametnikud, kel puudub praktiline kogemus ja arusaam valdkonna tegelikust toimimisest.

5.3. Erinevat tüüpi organisatsioonid kodanikualgatuslikul maastikul

Mujal maailmas sai kodanikualgatuslike organisatsioonide ja sotsiaalsete liikumiste empiirilise uurimise traditsioon alguse juba möödunud sajandi keskpaigas. Selle uurimisteabe analüüsiga on näidatud erinevat tüüpi organisatsioonide tekkimist eri aegadel-kümnenditel, seostades seda ka samal ajal toimunud ühiskondlike protsesside ja muudatustega. Samas on ühenduste eesmärgid, tegutsemisviisid ning neid mõjutavad keskkonnad sedavõrd erinevad, et ei ole võimalik välja töötada ühest, rahvusvaheliselt kehtivat tüpoloogiat. Heatasemelise seletusjõuga tüpoloogiad on loodud riikide või suhteliselt suure sarnasusega piirkondade siseselt. Harilikult toimub organisatsioonide klassifitseerimine kahemõõtmeliselt; neid eristatakse tegevuse eesmärkide ja tegutsemise ulatuse-tasandite alusel. Eesmärkidest lähtuvalt võib siis

Tabel 5.4. Liikmete arv klastrite lõikes (tunnust ei kasutatud klastrite moodustamisel), %

MTÜ on...	1	2	3	4	5	6
kuni 10 liiget	14	14	11	35	45	43
11–30 liiget	18	30	18	38	37	19
31–50 liiget	18	27	12	8	10	17
51–100 liiget	15	10	20	11	5	6
101–500 liiget	13	17	29	5	2	13
500+ liiget	22	2	10	3	0	2

ühendusi liigitada näiteks teenuste osutajateks, osalusele suunatud (avalikes huvides toimijad), eneseabi ja liikmeskonna võimustamisega tegelejateks (ka eestkoste), harrastusrühmadeks, heategevusorganisatsiooniks jms. Tegutsemise ulatuse järgi saab eristada kohalikul, piirkondlikul, riiklikul, rahvusvahelisel või ka globaalsel tasandil tegutsejaid. Lisaks sellele võib klassifitseerimise aluseks võtta ka organisatsioonide asutajad või liikmeskonda kuulujad, kus lisaks rohujuuretasandi ühendustele saaks eristada tervet müriaadi kombinatsioone avaliku võimu, omavalitsuste, äriühingute ja kodanikualgatuste koostööst.

Eestis muudab nende klassifikatsioonide rakendamise keeruliseks ühenduste suhteline noorus, väiksus ja vähene integreeritus teiste ühiskondlike sektoritega. Eri tüüpide liikmeskondade suuruste jaotused on esitatud Tabelis 5.4.

Kuigi organisatsioonide asutamine Eestis näib aasta-aastalt isegi hoogustuvat, ei tähenda see veel inimeste lisandumist kodanikualgatuslikku tegevusse. Pigem on areng selles suunas, et tekib juurde palju väga väikese liikmeskonnaga ühendusi. See puudutab ennekõike rohujuuretasandi liikmesorganisatsioone. Kesk- ja katusorganisatsioonide liikmeskonnad on esialgu kasvamas, seda tänu organisatsioonide tihedamale võrgustumisele. Väikese liikmeskonnaga ühenduses sõltub aga organisatsiooni edukus eesmärkide realiseerimisel suhteliselt rohkem igast üksikliikmest ja tema panusest, kogemustest, teadmistest.

Ligemale viiekümneaastaseks kujunenud kogemus elust ja toimetulekuvõimalustest totalitaarses riigis on Eesti ühiskonnale ja kodanikualgatusele tähendanud eemalejäämist vahepeal teispoolel “raudset eesriiet” toimunud arengutest ja paljude järjepidevuslike sidemete katkemist sellele eelnenud perioodiga. Nii on tulnud kodanikualgatusliku tegevuse sisu ja selle suhteid teiste ühiskondlike sfääridega hakata kujundama ja mõtestama suhteliselt väikese olemasoleva kogemuste pagasi pealt, nii-öelda tegutsemise käigus. Esimeste kodanikualgatuslike organisatsioonide uuringute tulemustest üheksakümnendate teisel poolel oli näha mitmeid märke ebakindlusest; organisatsioonivormidel (MTÜ või SA) puudus selge erinevus,

Tabel 5.5. Eri tüüpi MTÜde kogemused tegevustest, %

MTÜ on osalenud oma tegutsemise jooksul järgmistes tegevuses	1	2	3	4	5	6	Kokku
Valdkondliku poliitika väljatöötamine või edendamine	81	55	57	49	42	60	50
Avalike teenuste osutamine	72	62	70	60	55	77	61
Sihtrühmade ja liikmete huvide eest seismine (eestkoste)	91	75	76	62	64	79	69
Kompaania korraldamine otsustusprotsessi mõjutamiseks	67	47	49	38	39	46	43
Eelnõu algatamine seadusemuudatuseks	62	45	45	31	32	44	37

valik ühe või teise kasuks oli langetatud sageli nn. maitseelistustest lähtuvalt, organisatsioonide põhikirjad sisaldasid kõikvõimalikke päheturgatanud eesmärgipüstitusi jms. 2004/2005. aasta uuringu tulemustes oli aga juba selgelt märgata organisatsioonide sihiseadete ja tegutsemisvormide korrastumist. Seekordses andmestikus võib näha MTÜde ja SAde varasemast veelgi selgemat eristumist. Ka oli keskmise ja vanema vanusega ühendustel seekordse uuringu käigus läbiviidud intervjuudel väga kindlad arusaamad oma tegevuse eesmärkidest ning organisatsiooni arengusuundadest. Samas ei ole Eestis toimunud MTÜde arenemist ühe kindlasuunalise tegevusliini (näiteks teenuste osutamine vms) domineerimise poole. Võimalik, et sellesuunaline areng on veel ees. Kuid teiselt poolt, arvestades ühiskonna väiksust ja ressursside piiratust on alust arvata, et siinsed ühendused kindlustavad tulevikuski organisatsiooni jätkusuutlikkuse mitmetasandilise tegutsemise ja erinevate tegevussuundade kombineerimisega. Täna on ühenduste toomismisviiside ja neile omaste probleemide eristamisel üheks olulisemaks faktoriks organisatsiooni vanus. Lisaks sellele mõjutavad nende valikuid organisatsiooni huvide orientatsioon (kas pigem liikmeskonnale või selle välisele sihtgrupile), rahastamisvõimalused ja suhestumine ühiskonnaga: ennekõike avaliku võimu või kohaliku omavalitsusega.

5.4. Organisatsioonitüüpide kogemused erinevatest tegevustest

Küsisime ankeedis MTÜdelt, missugused on nende organisatsiooni kogemused erinevatest tegevustest. Küsimus puudutas kogemusi organisatsiooni terve tegutsemisaja jooksul. Seega ei kajastu Tabelis 5.5. tegevuste regulaarsus.

Eristasime küsimuse esitamisel tegevuste erinevaid tasandeid, mis olid: kohalik, üle-eestiline, EL- või muu rahvusvaheline tasand. Tegevuste analüüsimine nende toimumise tasandeid arvestades aitab tüüpide eripärad paremini välja tuua. Nii piirdusid II, IV ja V organisatioo-

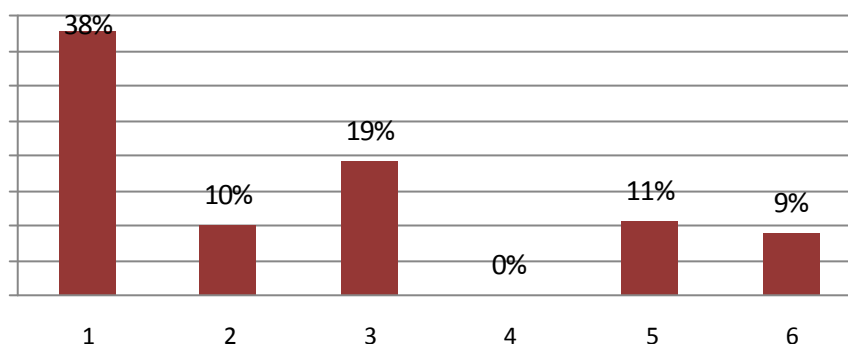
Tabel 5.6. eri tüüpi MTÜdel on regulaarne koostöö, %

MTÜ teeb regulaarselt koostööd...	1	2	3	4	5	6	Kokku
Poliitilise parteiga	16	4	5	2	1	0	3
Koguduse või usuühendusega	9	10	2	7	6	6	7
Ametiühinguga	9	2	4	0	1	2	2
Teise MTÜ-ga	90	60	73	60	49	85	59
Kohaliku omavalitsusega	71	58	62	67	54	59	60
Valitsusastutustega	72	12	29	8	8	35	15
Äriettevõttega	50	12	23	21	24	40	23
Massiteabevahendiga, meediaväljaandega	52	14	38	17	14	29	19
Üldharidusliku kooli, kutsekooli või gümnaasiumiga	52	18	32	24	20	29	24
Ülikooli, kõrgkooli või teadusasutusega	59	10	23	9	8	31	14

nide tüübi kogemused peasjalikult kohaliku tasandiga. Üle-eestilisel tegutsemise tasandil eristus üksnes II tüüp klustrite keskmisest pisut sagedama eestkostetegevusega. Kõige aktiivsemad ja mitmetasandilisemad tegutsejad olid I tüüpi kuuluvad organisatsioonid. Näiteks oli neist organisatsioonidest 31% kogemus EL-tasandil valdkondliku poliitika väljatöötamisest või edendamisest, samas kui klustrite keskmine näitaja oli 4%. III tüüpi MTÜd iseloomustab see, et neil toimub tegevus mitmel erineval tasandil, kuigi EL- ja rahvusvahelisel tasandil suhteliselt harvemini kui I tüüpi ühendustel. Kuid kohaliku tasandi kõrval pööratakse suurt tähelepanu ka üle-eestilistele tegevustele ja tegevustest on sagedamini nimetatud eestkostet. VI tüüpi iseloomustab suurem orienteeritus avalike teenuste osutamisele ja eestkostetegevusele, samuti on nende organisatsioonide tegevus suunatud peamiselt üle-eestilisele tegutsemistasandile. VI tüübile ei ole iseloomulik samasugune lai tegevustasandite haare nagu III, eriti aga I tüübile. Näiteks nad ei ole tegelenud eelnõude algatamisega kohalikul, EL- või rahvusvahelisel tasandil, samuti jäävad nimetatud tasanditel allapoole klustrite keskmisi näitajad kampaania korraldamiste osas.

5.5. Regulaarsed partnerlussuhted erinevates organisatsiooni tüüpides

Koostöösuhete ulatus ja regulaarsus erinevatel tüüpidel kajastub Tabelis 5.6. Kõige rohkem on regulaarseid koostöösuhteid I tüüpi kuuluvatel organisatsioonidel. Vähemalt pooled sinna kuuljatest teevad pidevat koostööd kuni seitsme partneriga. Klatri keskmiseks püsivate partnerlussuhete määraks on 4,8.

Joonis 5.2. Toetused riigieelarvelistest vahenditest on MTÜ tähtsuselt esimene rahastamisallikas klastrite lõikes, %

II tüüpi ühendustest teevad üle poole püsivalt koostööd kohaliku omavalitsuse ja teiste kodanikualgatuslike organisatsioonidega. Koostöö teiste institutsioonidega esineb oluliselt harvemini. II tüüpi kuulujatel on keskmiselt 1,9 püsivat partnerlussuhet. Ka III tüüpi organisatsioonidel on enim koostöösuhteid teiste MTÜdega ja omavalitsustega. Kuid lisaks sellele suhtleb ligemale kolmandik nendest organisatsioonidest veel pidevalt ka meediaga, kooli ja riigiasutustega. Keskmiselt on neil ühendustel 2,9 regulaarselt toimivat koostöösuhet. IV tüüpi kuulujatest on üle 2/3 seotud kohalike omavalitsustega ja veidi vähem ka teiste MTÜdega. Klastrite keskmisele tasemele jääb ka koostöö koolide ja kogudustega. Keskmiselt on sellesse tüüpi kuulujatel 2,2 püsivat partnerlussuhet. V tüüpi ühendustel on jõudnud välja kujuneda kõige vähem püsivaid koostöösuhteid. Neid on keskmiselt 1,7. Ainult kohaliku omavalitsusega on üle poole V tüüpi organisatsioonidest tegemas püsivat koostööd. VI tüüpi esindajatel on keskmiselt 3,3 partnerlussuhet, sealjuures on kohaliku omavalitsuse osatähtsus veidi alla klastrite keskmise, samas kui olulisel kohal on enamike tüüpide hulgas harvemini esinev koostöö äriettevõtetega, valitsusasutuste ning ülikooli või teadusasutusega.

Erinevate organisatsioonitüüpide koostöösuhete kohta riigiasutustega annab täiendavat teavet ka riigieelarveliste eralduste olulisus MTÜde sissetulekute hulgas. Joonisel 5.2. on kujutatud klastrite kaupa nende ühenduste osakaal, mille puhul toetused riigieelarvelistest vahenditest (sh tegevus- ja sihtotstarbelised eraldised) olid mainitud organisatsiooni jaoks tähtsuselt esimese rahastamisallikana.

I tüüpi organisatsioonide hulgas oli ülekaalukalt tähtsuselt esimese rahastamisallikana nimetanud riigieelarvelisi eraldisi 38% ühenduste poolt. Sageduselt teisena mainiti liikmemakse (15% klatri MTÜdest) ja kolmandana nii teenitud omatulu, kui kohaliku omavalitsuse (KOV) toetust (mõlemad ligemale 13%). II tüüpi organisatsioonide jaoks oli tähtsaimaks tuluallikaks KOVi toetus 28%, millele järgnesid liikmemaksud 23% ja riiklike fondide ja sihtkapitalide toetused 13%. III tüüpi kuuluvate MTÜde rahastamisallikate olulisuse pingerida oli:

KOV-i toetus 26%, riigieelarvelised eraldised 19% ja omatulu teenimine 16%. IV tüübi ühendused mainisid tähtsaima rahastusallikana kõige sagedamini KOV-i toetust 30%, liikmemakse 20% ja toetusi EL-programmidest 14%. V tüübi esindajad märkisid sagedamini olulisemaks tuluallikaks liikmemakse 21%, KOV-i toetust 20% ja omatulu teenimist 12%. IV tüüpi kuulujatel jäi mainimise sageduselt esikohale toetused EL-programmidest 31%, millele järgnesid KOV-i toetus 20% ja liikmemaksud 18%.

Lisaks regulaarsetele partnerlussuhetele küsisime MTÜdelt ka viimase aasta (2009) jooksul lisandunud koostöö kohta. Need näitajad võivad anda aimu sellest, missuguses suunas on kodanikualgatuslike organisatsioonide koostöösuhted arenemas lähimas tulevikus. Ka 2009. aastal järgis koostöövõimaluste lisandumine Eesti kodanikualgatuslike organisatsioonide traditsiooniliste koostööpartnerite üldist struktuuri, ehk siis nimetamise sageduselt jagasid esimest-teist kohta kohalik omavalitsus ja teised MTÜd. Kuid harvemini püsivateks partnerlussuheteks muutuvate koostöökontaktide osas esines huvitavaid liikumisi. Esiteks, mainiti 2009. aastal esinenud koostöösuhetest ligemale kolmandiku MTÜde poolt suhteid äriühingutega (regulaarseid on veidi üle viiendikul MTÜdest). Kasvanud olid ka suhtlemine meediaga, valitsusasutustega ning poliitiliste parteidega. Teiseks on näha mõningaid erinevusi ka organisatsioonide tüüpide lõikes. Nii näiteks esines I tüübi ühendustel 2009. aastal (võrreldes andmeid regulaarsete koostöösuhete näitajatega) suhteliselt vähem koostööd koguduste, ametiühingute, teiste MTÜde ja kohaliku omavalitsusega. Seevastu VI tüübi esindajate huvi oli kasvanud koostöösuhete otsumisel nimelt kohalike omavalitsuste, teiste MTÜde ja ka ametiühingute osas, möödudes näitajatelt I tüübi omadest. Poliitiliste parteidega keskmisest enam koostööd tegevate tüüpide (regulaarse koostöö pingerida oli – I, III ja II klaster) 2009. aasta pingerida kujunes koostöö mainimise sageduselt: I, II, IV. Seda, kas nendest lühiajalistest arengutest kujuneb ka ühenduste koostöö püsivam muster saab aga uurida alles mõne aja möödudes.

5.6. Tugistruktuurid

Koos kodanikualgatusliku tegevuse mahu ja osatähtsuse kasvamisega ühiskonnas muutub üha olulisemaks ühenduste informeeritus olemasolevatest rahastuse, koostöö, koolituse võimalustest ja MTÜde tegevusi reguleerivast seadusandlusest. Neid institutsioone, kust ühendustel on võimalik tema erinevas kujunemisstaadiumis esile kerkivatele küsimustele abi ja nõu saada võibki nimetada kodanikualgatuslike tugistruktuurideks. Kui varasemates uuringutes tunnistasid MTÜd intervjuudes, et tunnevad end sageli oma probleemidega üksijäetuna, siis tänaseks on ära tehtud suur töö tugistruktuuride edendamiseks ka avaliku võimu poolt. Käivi-

Tabel 5.7. eri tüüpi MTÜde nõu ja abi saamine tugistruktuuridelt, %

MTÜ on saanud nõu ja abi...	1	2	3	4	5	6	Kokku
Maakondlikelt arenduskeskustelt	17	17	13	24	25	13	21
Teistelt MTÜ-delt	57	43	54	41	56	81	49
Katuseorganisatsiooni(de)lt	55	44	44	28	18	31	30
Ministeeriumite kaasamiskordinaatoritelt	19	5	10	5	3	19	6
Koolitus ja konsultatsioonifirmadelt	29	14	13	17	16	29	17
Sõpradelt, tuttavatelt	50	45	46	52	61	54	54

tunud on maakondlike arenduskeskuste võrgustik ning ministeeriumite kaasamiskoordinaatorite institutsioon. Kasvanud on ka ühenduste kuuluvus katusorganisatsioonidesse ning koostöövõrgustikesse, mis samuti soodustab teabe levikut. Samuti on märgata kolmanda sektori organisatsioonidele suunatud teenuste lisandumist koolitus- ja konsultatsioonifirmade tegevusplaanides.

Paraku näitavad küsitluse tulemused, et ühendused ei rutta varmalt neid võimalusi kasutama. Kõige sagedasemateks nõustajateks MTÜdele on endiselt liikmeskonna sõbrad ja tuttavad. Sellele järgnevad sageduselt teised omi kogemusi vahendavad MTÜd ja SAd. Vanemad organisatsioonid toetuvad enam katusorganisatsioonidele. Riigiasutustega tihedamini seotud ühendused eelistavad ka nõu küsida nende käest. Maakondlikest arenduskeskustest on viimase kolme aasta jooksul saanud abi ligemale viiendik küsitluses osalenud ühendustest. Nende näol on sagedamini tegemist noorte, puuduvate või väikeste sissetulekutega, kohalikul tasandil tegutsevate ja oma liikmeskonnale orienteeritud organisatsioonidega. Lisaks Tabelis 5.7 toodud tugistruktuuridele märkis iga kümnes vastanu, et ühendus on saanud tasuta tugiteenuseid ka kohaliku omavalitsuse poolt; selliseid organisatsioone oli keskmisest sagedamini I, V ja VI tüüpi esindajate hulgas. Samas väitis üksnes 3% uuringus osalenutest, et ei ole oma küsimustele ja probleemidele abi saanudki ning 12% vastanutest leidis, et saavad kõikide küsimustega ise hakkama, ega vajagi nõuandeid.

2004/2005. aasta uuringus märgiti läbiviidud intervjuudes, et eriti maapiirkondades olid oluliseks tugistruktuuriks liikumise *Kodukant* allüksused. Toona alles äsja põhjaliku ümberstruktureerimise läbinud maakondlike arenduskeskuste (lühidalt MAK) poolt pakutavad teenused tundusid ühenduste esindajatele ebapiisavad (sihtgrupiks olid, kas alles alustajad või siis keeruliste europrojektide kirjutajad) ja kallid (tasuta oli nõustamine 3 esimest tundi organisatsiooni kohta). Mitmetes piirkondades heideti konsultantidele ette ka vähest kohalike olude ja organisatsioonide tundmist, mis võis takistada osapoolte suhtlemist ja üksteisemõistmist.

Konsultandid omakorda kritiseerisid ühenduste poolt neile pandavaid liiga kõrgeid ootusi ja vähest valmidust oma probleemidega ise tegeleda. Näiteks toodi MTÜde hulgas levinud arusaama, et MAKide konsultandid võiksid osaleda ka projektitaotluste koostamisel. Samuti leidsid nii MTÜde kui MAKide esindajad toona, et ühel konsultandil on keeruline orienteeruda kõikides võimalikes ettetulevates probleemvaldkondades ning seetõttu tuleks tsentraalselt (koostöös ala asjatundjatega) arendada välja ka harvemini ettetulevad teenustepaketid, mida ühendustel oleks siis võimalik soovi korral tellida.

2009/2010 uuringu intervjuudes me eraldi maakondlikke arenduskeskusi ei käsitletud. Küll aga mainisid neid intervjuueeritavad ise, kui küsisime neilt seniste koolituskogemuste ja tulevaste koolitusvajaduste kohta.

I tüübi esindajad olid üldiselt MAKide tegevusega hästi kursis ja nende hulgas oli mitmeid, kes varasematel aastatel olid osalenud sealsetel koolitustel. Intervjuudes märgiti, et tänaseks on nende organisatsioonide jaoks MAKi pakutavad võimalused end suuresti ammendanud. Koolitusvajadustest rõhutati enim oskusi motiveerida liikmeid aktiivselt osalema organisatsiooni töös ja juhtimises. Samuti rääkisid organisatsioonid vajadusest teenuseid-tooteid turustada ning leidsid, et sel teemal tuleks end harida. Ka II tüübi esindajad olid MAKides käinud ning olid üldiselt sealt saadud teabega rahul. Nemad rõhutasid koolitusküsimuses rohkem vajadust individuaalse lähenemise järele – näiteks, kuidas konkreetses organisatsioonis elavdada-värskendada seltsielu. Tegutsemise käigus tekib ka igasuguseid küsimusi, mida II tüübi esindajad sooviksid asjatundjatega läbiarutada. Näiteks põhikirja muutmisega seonduvad küsimused jms, mida otseselt koolitusvõimalused ei paku.

III tüübi esindajate koolitusvajadustes domineerisid kaks teemat – organisatsiooni arengukava koostamine ja EL-programmide alane info. Kusjuures arengukava koostamist põhjendati vajadusega organisatsiooni eesmärgipüstitused ja töökorralduslikud arengud liikmeskonnas ka sisuliselt läbi arutada ja arusaamad ühtlustada. Selle tüübi esindajad ei kuulu sagedasti MAKide teenuseid kasutavate organisatsioonide hulka. Pigem küsitakse nõu teistelt MTÜdelt ja katusorganisatsioonidelt.

Kõige rohkem nimetasid erinevaid koolitusvajadusi IV tüübi esindajad. Need olid liikmeskonna ja juhtimisoskuste arendamine, aruandlus ja raamatupidamine, turunduskoolitus (sh ka internetiturundus), projektikirjutamine, dokumendihaldus, erinevad spetsiifilised arvuti-programmid. Enamik intervjuul osalejatest oli osalenud ka mõnes MAKi poolt korraldatud koolituses ja kasutanud MTÜde konsultandi nõustamist.

Kõige vähem koolitusvajadusi nimetati aga noorimate, V tüübi, esindajate poolt. Nendeks olid üksikud praktilised küsimused; näiteks, elektroonilise majandusaasta aruande koostamine vms.

Ka VI tüübi organisatsioonid mainisid mitmeid teemasid, mille osas sooviksid oma teadmisi- oskusi täiendada. Nendeks olid organisatsiooni dokumendihaldus, europrojektidega seonduv, organisatsiooni juhtimine ning turundus. Neil organisatsioonidel oli rohkem kogemusi tugi- teenuste saamisega koolitusfirmadelt kui MAKidest. MAKid seostusid nende jaoks enne- kõike MTÜde asutamist ja registreerimist toetavate teenustega.

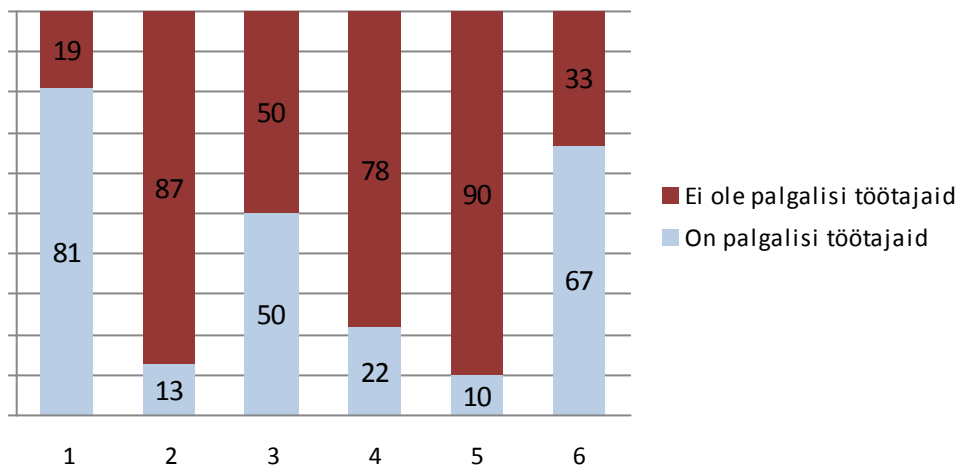
Üldiselt on näha, et arusaam koolitusvajadustest areneb koos organisatsiooniga. Alustajal organisatsioonil on keeruline hoomata enda vajadusi ja võimalusi. Vajadused hakkavad sel- guma tegutsemise käigus ja võimalused teiste eeskujusid järgides. 5-10aastased organisatioo- nid püüavad end innukalt arendada ja otsivad tegutsemiseks uusi võimalusi. Vanemad ühen- dused on aga enda vajadused väga selgelt läbi kaalunud ja ei ruttu kõigi pakutavate võimalus- tega kaasa minema. Samas on nad oma pika tegutsemisaja jooksul ka osalenud juba mitmetel koolitustel ning nende sisuga hästi kursis.

5.7. Erinevat tüüpi MTÜde toimimine organisatsioonina: nende tegevuse võimekuse mõjutajad

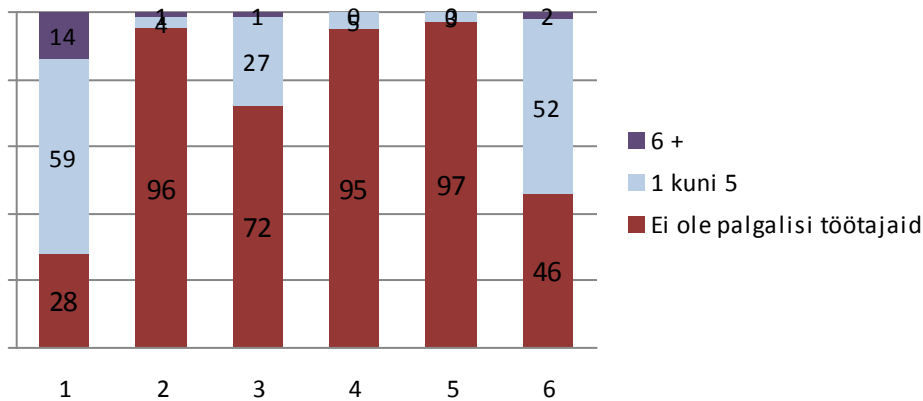
Organisatsiooni tegutsemisvõimekust mõjutavad nii tema kasutuses olevad ressursid, kui ka organisatsioonikultuur. Eelnevates peatükkides oli juttu suurtest erinevustest mittetulundus- ühingute ja sihtasutuste ressurssides. Kuid analüüsid liikesorganisatsioone tüüpide kaupa, näeme statistiliselt olulisi erinevusi ka eri tüüpi mittetulundusühingute võimalustes.

Kõikidest MTÜdest saab kasutada palgalisi töötajaid 254 organisatsiooni ehk 25% vastaja- test. Vähemalt üks täiskoormusega töötaja on 12% ühendustest. Analüüsid palgatöötajate olemasolu organisatsiooni tüüpide (klastrite) lõikes, ilmneb, et erinevused palgatöötajate olemasolus ulatuvad 10%-st (V tüüp) 81%-ni (I tüüp).

Palgatöötajaid saavad rakendada ennekõike katus- ja keskorganisatsioonid, tüüpilistest rohu- juuresandi ühendustest (II ja V tüüp) on selline võimalus veidi rohkem kui kümnendikul. Näeme, et palgalisi töötajaid on sagedamini nendes organisatsioonides, kus tehakse koostööd riigiasutuste ja kohalike omavalitsustega ning tegutsetakse mitmetel tasanditel (sealhulgas ka rahvusvaheliselt) üheaegselt.

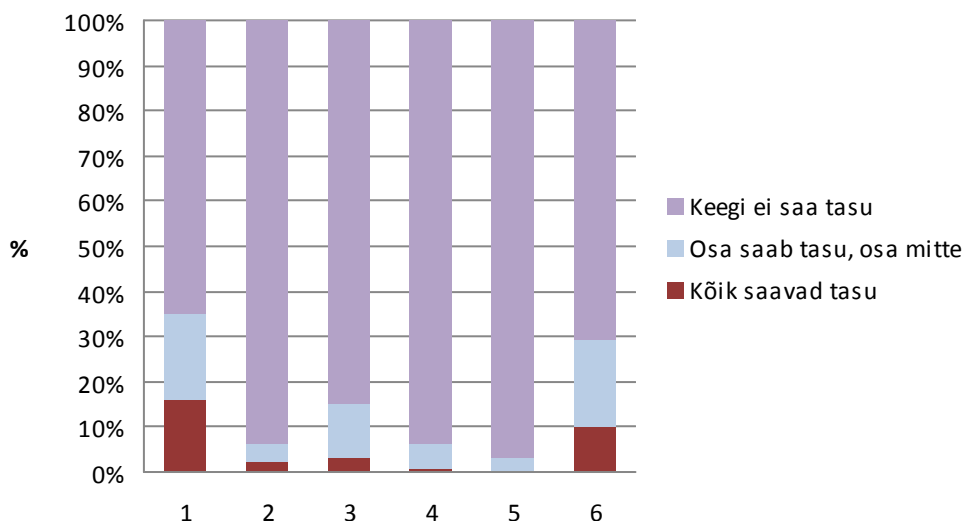

Joonis 5.3. Palgaliste töötajate olemasolu eri tüüpi MTÜdel, %

Joonis 5.4. Täistööajaga töötavate palgatöötajate olemasolu klastrites, % (% nendest, kel oli palgatöölisi. Seega, joonisel – ei ole palgatöölisi tähendab ei ole täistööajaga töötavaid palgatöölisi)

Erinevused organisatsiooni tüüpide vahel on veelgi silmatorkavamad, kui eristame analüüsis täiskoormusega (täistööajaga) töötajaid osakoormusega töötajaist. Nagu Joonisel 5.4 on näha, töötavad kolmanda sektori liikmesorganisatsioonides täiskoormusega inimesed peamiselt I ja VI tüüpi kuuluvates organisatsioonides ning vähemal määral ka III tüüpi ühendustes. Seega on enamik II, IV ja V tüüpi organisatsioonides rakendust leidvatest töötajatest tööle osakoormusega. Kui pikemajaliste töölepingute sõlmimist töötajatega (üle 6 kuu aastas) said endale lubada peamiselt I, III ja VI tüüpi organisatsioonid, siis ka osalise töökoormuse rakendamisel olid II, IV ja V tüüpi ühenduste töölepingute keskmine kestvus lühem. Näiteks pooled IV klasteri osalise tööajaga töötajatest (9% klasterisse kuulujatest) töötasid organisatsioonis aasta jooksul üle kuue kuu ja pooled (samuti 9%) alla kuue kuu. Samas kui I, III, VI klasteri osalise töökoormusega töötajaist kolm neljandikku töötasid aastas organisatsioonis üle kuue kuu ja ligemale üks neljandik alla kuue kuu.

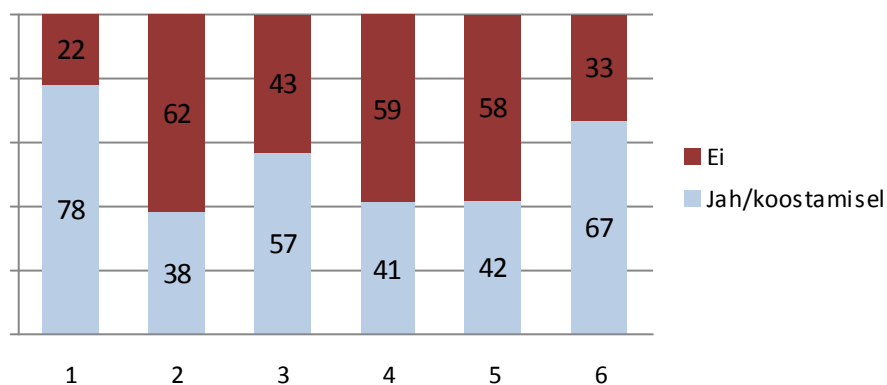

Joonis 5.5. Juhatuse liikmete tasustamine eri tüüpi MTÜdes,%

Sarnased tendentsid ilmnevad ka tasu maksmisel juhatuse liikmetele erinevat tüüpi ühendustes. II, IV ja V tüüpi MTÜdes tasustatakse juhatuse liikmeid 3–6% organisatsioonides, samas, kui I tüübis on sama näitaja 35%, III 15% ja VI 29%.

Ometi ei ole ka professionaalsetes ja Eesti kolmanda sektori keskmiste sissetulekutega võrreldes rahakamates ühendustes juhatuse liikmete tasustamine nii levinud kui seda võiks eeldada. Ilmselt tuleneb see sellest, et enamik rahastusallikad ei võimalda kasutada eraldatavaid toetussummasid organisatsiooni juhtimise ja ülalpidamise kulude katteks. Nii toimubki kokkuvõttes 92% Eesti MTÜdest organisatsiooni juhtimine vabatahtliku tööna.

Organisatsioonide tegutsemisvõimekust mõjutab lisaks erinevatele ressurssidele ka organisatsioonikultuur. Eelmises peatükis analüüsisime erinevaid liikmesorganisatsioonide juhtimise ja liikmete kaasamisega seonduvaid näitajaid. Üheks niisuguseks organisatsioonikultuuri näitajaks on juhatuse roteerumine. Üldiselt roteerub juhatus 35% Eestis aktiivselt tegutsevatest MTÜdest. Juhatus roteerumine korreleerub positiivselt nii organisatsiooni vanusega, kui ka enamike teiste tegutsemisvõimekuse näitajatega (sissetuleku suurus, tegevusulatus, koostöövõimekus jne). Nii vahetub juhatus perioodiliselt kõige harvemini noorimatel ja ressurssi-vaesematel ühendustel (24% V klastrist). IV tüübi ühendustes, mil tegutsemiskogemust ja ressursse juba rohkem, vahetub juhatus 32% organisatsioonidest. VI tüübis, kuhu kuuluvad samuti noored, ent suhteliselt suurte sissetulekutega MTÜd on see näitaja 40%. II tüübi esindajatest, vanadest, kuid väikeste sissetulekutega MTÜdest vahetab juhatusi perioodiliselt uutega 45%. III tüüp, ehk vanad ja suhteliselt rahakad uuendavad juhatusi juba rohkem kui pooltes (52%) organisatsioonides. Ning kõige rikkamad ja vanemad MTÜd (I tüüp) tegelevad ka kõige sagedamini (62% esindajatest) juhatuse perioodilise uuendamisega.

Joonis 5.6. Elektroonilise liikmete infolisti olemasolu eri tüüpi MTÜdel, %

Organisatsiooni kirjalik strateegiline arengukava on koostatud või koostamisel kokku 46% MTÜdest. I tüübi esindajatel on see näitaja aga 71%, III tüübil 62% ja VI tüübil 79%. II, IV ja V tüüpi organisatsioonidest on strateegilise arengukava koostamisega tegelema 37–44% vastanutest. Ka siin on erinevused märkimisväärsed ($p=0,000$).

Küllaltki sarnased tulemused on ka elektroonilise liikmete infolisti olemasolu osas erinevat tüüpi MTÜdes. Kõikide vastanute keskmine (44% on olemas/koostamisel) jaotub klastrite lõikes küllaltki erinevalt (vt Joonis 5.6).

Sagedamini on liikmete infolist olemas või koostamisel kesk- ja katusorganisatsioonides, harvemini peamiselt eraisikutest koosnevate liikmeskondadega ühendustes. Samas vastasid ka just nendesamade II, IV ja V tüüpide organisatsioonid keskmisest harvemini, et nende MTÜl on olemas arvutid ja internetiühendus, mida niisuguse infolisti kasutamine eeldaks.

Kokkuvõtvalt võib seega tõdeda, et professionaalsemates organisatsioonides toimib paremini ka liikmeid kaasav organisatsioonikultuur: liikmete informeerimine ja kaasamine erinevatesse tegevustesse ning juhatuse perioodiline vahetumine.

Peatükki kokkuvõttes näeme, et enamik Eesti aktiivselt tegutsevatest mittetulundusühingutest on noored, vähese tegutsemiskogemusega ja väikese liikmeskonnaga ühendused, mis on hõivatud oma organisatsiooni ülesehitamisega ja tegutsemiseks vahendite leidmisega. Need organisatsioonid sõltuvad väga suurel määral oma liikmetest, nende teadmistest, tegutsemistahtest, panustamisvalmidusest ka tegevuse rahastamisel. Vähestel noortel organisatsioonidel õnnestub leida erinevaid ressursse jätkusuutliku arengu tagamiseks. Selle saavutamine eeldab enamasti tihedaid koostöösuhteid nii kolmanda sektori sees, kui ühiskonna teiste osadega. Koostöösuhte sõlmimine muutub ühenduse jaoks aktuaalseks seoses avalikkusele suunatud

tegevuste lisandumisega organisatsiooni eesmärkide hulka. Kohustuste lisandumine mõjutab aga ka liikmete omavahelisi suhteid organisatsioonis ning nii sõltub tegutsemise jätkusuutlikkus ka sellest, missuguseks kujuneb uus organisatsioonikultuur.

Erineva vanusega ja eri tüüpi organisatsioone iseloomustavad erinevad probleemid. Kui noores alustavas ühenduses tundub esmatähtis aruandluse ning rahastuse hankimisega seonduv, siis aja jooksul muutuvad üha olulisemaks ka organisatsiooni töökorralduse, juhtimise, noorte liikmete juurdetulekuga seonduvad küsimused. Samuti tekitab uusi väljakutseid koostöösuhete lisandumine, kaasamise ning omatulu teenimisega seotud teemad. Tegutsemiskogemuse ja tegevusulatuse kasvades avanevad küll organisatsioonile uued võimalused, ent nende tõhus kasutuselevõtmine eeldab ka professionaalse tööjõu ning sageli erialaste teadmiste olemasolu. See ei pruugi olla kõikidele ühendustele sobiv ega jõukohane. Samas, ei olegi otstarbekas suunata kõiki organisatsioone ühesugusele arengurajale – järjest kasvava professionaliseerumise suunas. Toetusvõimalused peaksid leiduma ka neile ühendustele, mis soovivad keskenduda peaaesjalikult oma liikmeskonnale või kitsamale tegutsemispiirkonnale.

VI

Kolmanda sektori areng: organiseerumine kolmandas sektoris ja koostöosuhted ühiskonna teiste sektoritega

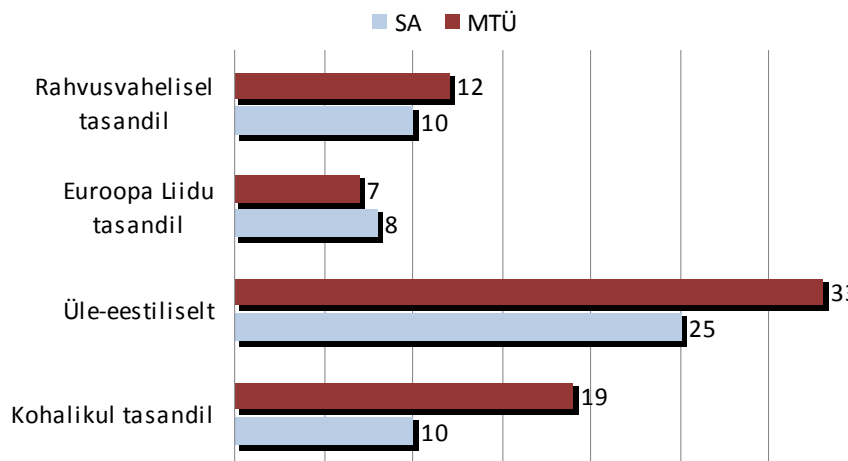
Peatükis analüüsitakse kolmanda sektori arengut tervikuna, jälgides nii sektorisisest koostööd ja võrgustumist, kui ka suhete arengud ühiskonna teiste osadega. Eraldi teemadena käsitletakse organisatsioonide kuuluvust koostöövõrgustikesse, katusorganisatsioonidesse, MTÜde ja sihtasutuste koostöosuhteid väljaspool kolmandat sektorit, nende koostöosuutlikkust mõjuvaid tegureid, organisatsioonide poolt ühiskonnale suunatud tegevusi, osalemist rahvusvahelises koostöös, teadlikkust EKAKist ja KATAst ning kogemusi eestkostest.

6.1. Mittetulundusühingute ja sihtasutuste kuulumine koostöövõrgustikesse ja katusorganisatsioonidesse

6.1.1. Üldised suundumused

Juba 2004/2005. aasta uuringus täheldati kodanikuühiskonna organisatsioonide võrgustumise tihenemist, ning tänaseks võib tõdeda, et sama areng on jätkumas. Kui 2004. aasta lõpul kuulusid mõnda kohalikku koostöövõrgustikku 13%, üle-eestilisse 18% ja rahvusvahelisse koostöövõrgustikku 12% küsitletud mittetulundusühingutest, siis 2009. aastal olid kohalikul tasandil võrgustunud juba pooled, üle-eestilisel tasandil üle kolmandiku (37%) ning rahvusvaheliselt 13% vastanutest. Koostöosuhteid mitte ühelgi märgitud tasandil ei oma veidi üle kolmandiku kodanikeühendustest.

Koostöosuhte tihenemine viimastel aastatel on kindlasti märgiks kolmanda sektori jõudmisest küpsemasse arengustaadiumisse. Eriti positiivseks tuleks pidada koostöosuhte märkimisväärset laienemist kohalikul tasandil, mis viitab sellele, et on jõutud äratundmisele, et teised

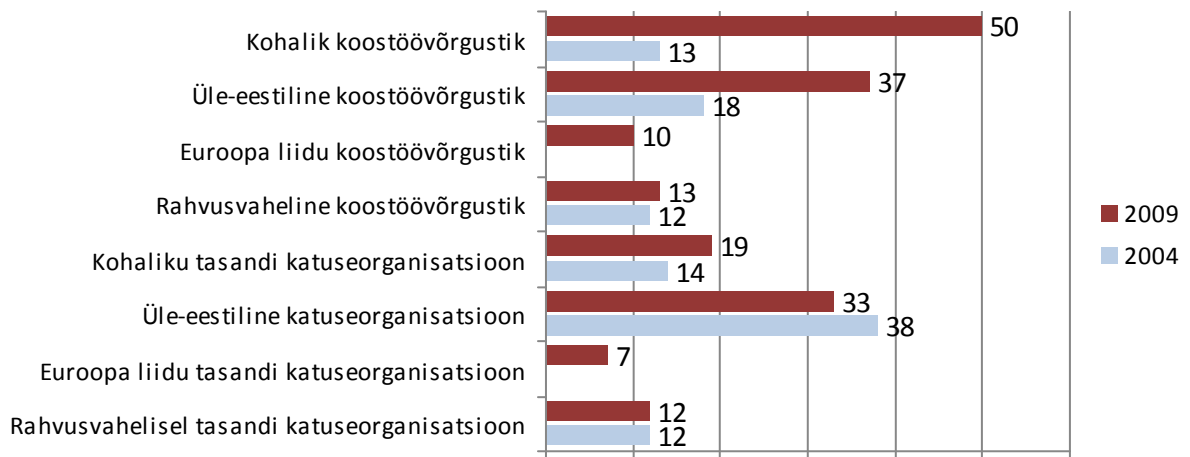

Joonis 6.1. Mittetulundusühingute ja sihtasutuste kuuluvus katusorganisatsioonidesse, %

ühendused ja organisatsioonid ei ole mitte eelkõige konkurendid, vaid partnerid, ning et suudetakse varasemast enam üksteist vastastikku toetada. Ka on see üheks märgiks oma sihtgruppidele ja ühiskonnale nähtavamaks muutumisest. Arvestades asjaolu, et küpsemad organisatsioonid on reeglina teistest ka tihedamalt võrgustunud, võib üle-eestiliste koostöösuhete mainimise kahekordistumises näha üht märki kodanikuühiskonna mõningasest tugevnemisest.

Samas, katusorganisatsioonidesse kuulumise sagedus, mis on koostöö formaalsem vorm, on viimase viie aasta jooksul jäänud peaaegu samaks. Katusorganisatsioon on juriidilistest isikutest koosneva liikmeskonnaga ühiste üldhuvide edendamiseks moodustatud mittetulundusühing. Sellise formaalsema koostöövormi eesmärgiks on enamasti esindada liikmesorganisatsioonide huve tasemel, kus ühiselt tegutsemine on tõhusam. 2009. aastal kuulus kohaliku tasandi katusorganisatsioonisse iga viies ühendus, üle-eestilisse 38%, Euroopa Liidu tasandil 8% ja muu rahvusvahelise tasandi katusorganisatsioonidesse 13% vastanutest. Rahvusvahelise organisatsiooni liikmesühingud kuuluvad reeglina ka mõnda üle-eestilisse katusorganisatsiooni. Iga kuues üle-eestilisse katusorganisatsiooni kuuluv ühendus kuulub samal ajal ka mõnda Euroopa Liidu tasandi katusorganisatsiooni, mis viitab Eesti katusorganisatsioonide arvestatavale rahvusvahelisele võrgustatusele.

Et tegemist ei ole ainult formaalse liikmelisusega, vaid sisulise huvide esindamisega, näitab ka organisatsioonide rahulolu oma katuste tegevusega. 79% katusorganisatsiooni kuuluvatest MTÜdest on rahul katusorganisatsiooni tegevusega nende ühenduste huvi edendamisel. Rahulolu katusorganisatsiooni tegevusega huvide esindamisel on pisut suurem Eestis ja EL-tasandil tegutsevate katusorganisatsioonidega (rahulolematuid oli 18–19 % neisse kuulujatest)

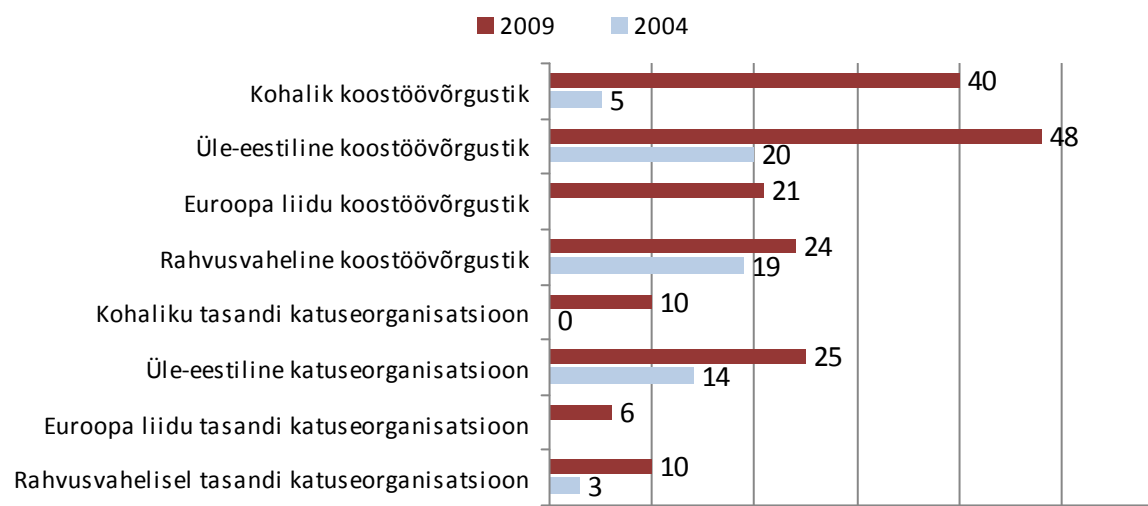

Joonis 6.2. Mittetulundusühingute kuulumine koostöövõrgustikesse ja katuseorganisatsioonidesse, osakaal vastanutest, %¹⁷

ning mõnevõrra madalam muul rahvusvahelisel tasandil tegutsevate katustega (rahulolematuid 30% neisse kuulujatest). Sihtasutustest jäid katusorganisatsiooni tegevusega rahule 67% vastanutest. Samuti on üle poole vastanutest saanud katusorganisatsioonidelt nõu ja muud mittemateriaalset abi. Lisaks näivad formaalsed kolmanda sektori sisesed suhted olevat soodsaks pinnaseks ka igapäevasele koostegutsemisele: katusorganisatsioonidesse kuuluvatel ühingutel on keskmisest rohkem koostööpartnereid just teiste mittetulundusühingute seas. Nii katusorganisatsioonidesse kui ka koostöövõrgustikesse kuulumine viitavad asjaolule, et organisatsioon on end suuremal või vähemal määral sidunud teiste kolmanda sektori organisatsioonidega.

Erinevalt MTÜdest oli katusorganisatsioonidesse kuuluvate sihtasutuste osakaal võrreldes 2004. aastaga kõikidel tasanditel märkimisväärselt suurenenud. Kui viis aastat tagasi ei kuulunud ükski küsitletud sihtasutustest kohaliku tasandi katusorganisatsioonidesse, kuulub nüüd sinna nendest juba kümnendik. Eesti katusorganisatsioonidesse kuulumine on kasvanud 14%-lt veerandini ning rahvusvahelistesse ja Euroopa katusorganisatsioonidesse kuulumine 3%-lt kümnendikule. Enam-vähem samaks on jäänud rahvusvahelistesse koostöövõrgustikesse kuulumine – 2009. aastal kuulus sihtasutustest 24% rahvusvahelistesse ja 21% EL-tasandi koostöövõrgustikesse. Ent üle kahe korra on kasvanud Eesti koostöövõrgustikesse kuulumine – nendes osaleb nüüd pool sihtasutustest. Kaheksakordistunud, st kasvanud 40%, on kohaliku tasandi koostöövõrgustikes tegutsemine.

¹⁷ Euroopa Liidu tasandi koostöövõrgustike ja katusorganisatsioonide kohta esitati küsimus ainult 2009. aasta uuringus

Joonis 6.3. Sihtasutuste kuulumine koostöövõrgustikesse ja katuseorganisatsioonidesse, osakaal vastanutest, %¹⁸

Kuigi need muutused viitavad sellele, et sihtasutused kui teistest kodanikuühendustest erinev organisatsioonivorm on alles välja kujunemas, iseloomustab neidki kodanikuühiskonnale üldiselt omane arengusuund – organisatsioonide suurenev valmidus ja oskus teha koostööd. Nii sihtasutuste kui MTÜde võrgustumisel on viimase viie aasta oluliseimaks arenguks koostöö märkimisväärne tihenemine eelkõige kohalikul tasandil ja Eesti-siseselt. Kokkuvõttes kuuluvad MTÜd katusorganisatsioonidesse sagedamini kui sihtasutused, aga Euroopa Liidu ja muu rahvusvahelise tasandi katusorganisatsiooni kuuluvuse osas on erinevused ebaolulised.

6.1.2. Võrgustumine tegevusalade lõikes

Vaadates ühenduste formaalsemat võrgustumist tegevusalade lõikes, siis katusorganisatsioonidesse kuuluvad kõige sagedamini sotsiaalsete rühmade esindamisega tegelevad organisatsioonid ja spordiühingud, ning seda kohalikust rahvusvahelise tasandini. Üle-eestilistesse katusorganisatsioonidesse kuuluvad nende valdkondade ühendustest lausa kaks kolmandikku. Kui teistel tegevusaladel tehakse pigem paiksemat või Eesti-sisest koostööd, siis kutseliidule omase tegevuse vallas kuuluvad peaaegu pooled ühingud Euroopa ja rahvusvahelistesse katusorganisatsioonidesse.

¹⁸ Euroopa Liidu tasandi koostöövõrgustike ja katusorganisatsioonide kohta esitati küsimus ainult 2009. aasta uuringus

Tabel 6.1. Katusorganisatsioonidesse kuulumine ja MTÜ tegevusvaldkond

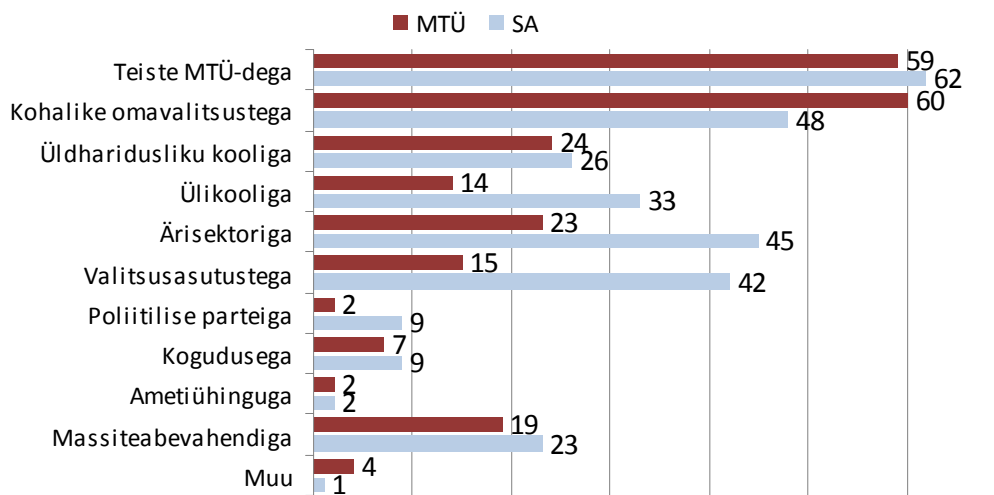
Valdkonnad, milles tegutsevad organisatsioonid kuuluvad sagedamini Eestis tegutsevasse katusorganisatsiooni	Valdkonnad, milles tegutsevad organisatsioonid kuuluvad sagedamini rahvusvaheliselt (ka EL) tegutsevasse katusorganisatsiooni
Sotsiaalsete rühmade huvide esindamine	Kutseliidule omane tegevus
Sport/kehakultuur	Tervishoid
Naabruskonna, piirkonna elukvaliteedi edendamine	Haridus/teadus
Põllumajandus	Sotsiaalsete rühmade huvide esindamine
Jahindus/kalandus	Sport/kehakultuur

Peamiselt sotsiaalsete rühmade esindamisega tegelevad ühingud kuuluvad võrreldes teiste tegevusvaldkondade ühingutega märkimisväärselt sagedamini ka koostöövõrgustikesse: kolmveerand neist teeb koostööd kohalikul, kaks kolmandikku üle-eestilisel ja neljandik rahvusvaheliselt tasandil. Eriti tihedalt on kohalikul tasandil võrgustunud veel sotsiaalteenuseid pakkuvad, naabruskonna elukvaliteedi tõstmisega tegelevad ja vaba aega sisustavad mittetulundusühingud, mis viitab nende tegevuse eelkõige paikkondlikule suunatusele.

Euroopas ja rahvusvaheliselt tasandil omavad koostööpartnereid kõige enam tervishoiuga tegelevad ühingud ja kutseliidule omasel tegevusalal aktiivsed ühingud. Kuna need tegevusalad on sageli suunatud ühingust väljapoole ühiskonnale ning seega eeldavad kõrget teadmiste, oskuste ja võimekuse taset, siis on Eesti väiksust arvestades nende jaoks rahvusvaheline koostöö ka kõige hädavajalikum.

6.1.3. Koostöövõrgustikesse ja katusorganisatsioonidesse kuulumine maakondade lõikes

Nagu varasematel aastatelgi, on Tallinnas asuvad kodanikeühendused keskmisest sagedamini võrgustunud. Üle poole Tallinna mittetulundusühingutest osaleb üle-eestilistes ja pea kolmandik rahvusvahelistes koostöövõrgustikes. Teisalt on kohaliku tasandi koostööpotentsiaal – võrreldes mujal asuvate mittetulundusühingutega tehakse pealinnas kohaliku tasandi koostööd märkimisväärselt harvemini – jäänud neil suuresti kasutamata. Sama võib märkida ka nende tegevusulatuse kohta. Kui maakondades tegutsevad pidevalt kohalikul tasandil pea kolm neljandikku ühendustest, siis Tallinnas alla poole (42% ühes linnaosas ja 48% Tallinnas tervikuna). See näitab, et Tallinnas asuvate ühenduste suur arv ei tähenda iseenesest tugevat paikkondlikku kodanikuaktiivsust, ning et eriti tallinlastele suunatud, nendeni jõudval ja neid kaasaval kodanikualgatusel on veel palju arenguruumi.

Joonis 6.4. Mittetulundusühingute ja sihtasutuste püsivad koostööpartnerid, %

Mujal Eestis on maakondade lõikes nii kohalikul kui üle-eestilisel tasandil kõige tihedamalt võrgustunud Läänemaa kolmas sektor. Osalemisega kohalikes koostöövõrgustikes paistavad veel silma Lääne-Virumaa, Rapla- ja Järvamaa ühingud, ning üle-eestilisse võrgustatuse poolest Ida-Virumaa ja Hiiumaa kodanikuühendused. Ida-Virumaa ja Hiiumaa ühendused teevad lisaks kolmanda sektori sisesele partnerlusele teistest tihedamat koostööd ka kohaliku omavalitsusega, ning keskmisest märkimisväärselt sagedamini valitsusasutuste, äriettevõtete ja meediaga.

Kohalikul tasandil tegutsevad pidevalt või vahetevahel ligemale 80% ühendustest, ning kohalik aktiivsus on maakonniti suhteliselt ühtlane. Umbes pooled kõikidest vastanud organisatsioonidest märkisid, et nende tegevus ei piirne ainult kohaliku tasandiga ning ulatub ka mujale Eestisse.

6.2. Kodanikualgatuslike organisatsioonide koostööpartnerid ja -tegevused

6.2.1. Koostööpartnerid

Kes on Eesti kodanikualgatuslike organisatsioonide jaoks kõige olulisemateks koostööpartneriteks ja milles see koostöö seisneb?

MTÜd teevad kõige sagedamini regulaarset koostööd kohaliku omavalitsusega (seda mainib 60%), teise mittetulundusühinguga (59%), koolidega (24%) ja äriettevõttega (23%). Kõige harvem tehti püsivat koostööd ametiühinguga (2%), poliitilise parteiga (3%) ja kogudusega (7%).

Tabel 6.2. MTÜde koostööpartnerid: partneri maininute ühingute osakaal (%) ja sissetulek 2008. aastal

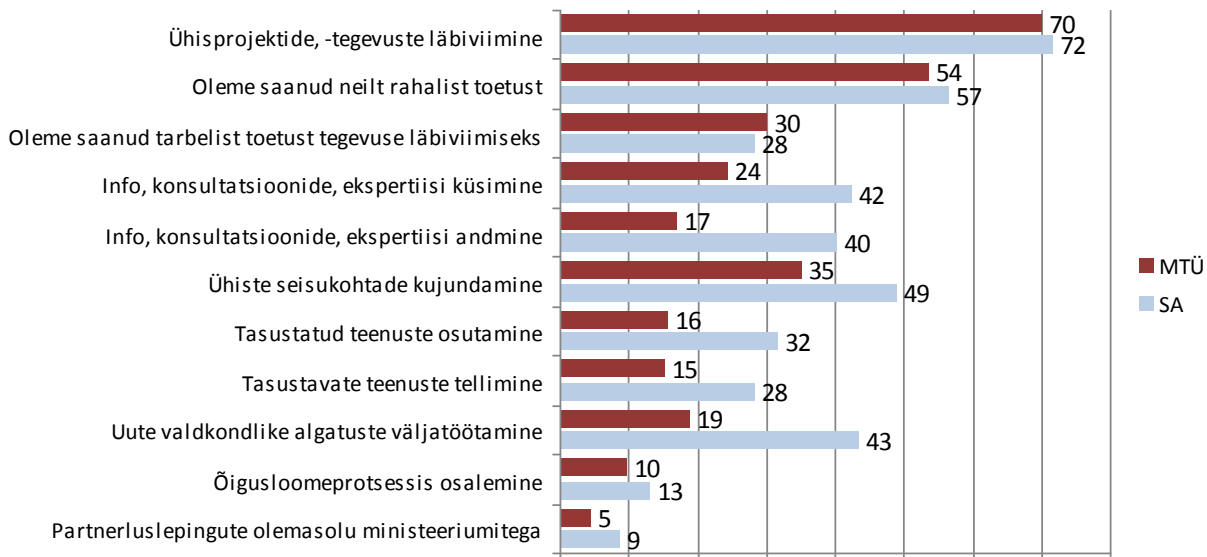
Koostööpartner	Kuni	100 001 –	500 001 –	1 000 001 –	Enam kui
	100 000	500 000	1 000 000	2 000 000	2 000 000
	krooni	krooni	krooni	krooni	krooni
Teine mittetulundusühendus	58	67	78	89	92
Kohalik omavalitsus	60	66	73	68	75
Valitsusasutus	8	19	43	45	81
Äriettevõtte	19	29	38	36	61
Meedia	15	29	38	25	67
Üldhariduslik kool	23	29	23	45	53
Ülikool/teadusasutus	8	18	30	41	69
Poliitiline partei	1	5	0	5	17
Kogudus või usuühendus	7	6	5	7	8
Ametiühing	1	0	10	2	8

Ka sihtasutused teevad kõige tihedamat koostööd kolmanda sektori siseselt: teiste MTÜde ja sihtasutustega teeb koostööd 68% vastanutest. Pea pooled teevad regulaarset koostööd kohaliku omavalitsusega. Samas on sihtasutustel mittetulundusühingutest märkimisväärselt tihedamad koostöösuhted valitsusasutustega (neid märgib 42% vastanutest) ja äri sektoriga (45%). Ka haridusvaldkonnas võib pigem koostööpartneritena leida aktiivseid sihtasutusi kui mittetulundusühinguid. Kuigi ka sihtasutused nimetavad kõige harvemini oma koostööpartneritena ametiühinguid, kogudusi ja poliitilisi parteisid, on koostöö nendega siiski mõnevõrra levinum kui MTÜdel.

Need erinevused koostööpartnerite jaotuses peegeldavad esiteks, ka erinevusi MTÜde ja SAte tegevusulatus ja sihtgruppide vahel: kui paljude väiksemate, nagu näiteks huvialaliste või naabruskonda kujundavate MTÜde tegevus on orienteeritud peaauglikult oma liikmeskonnale, siis SAde on sageli juba loodud ajendatuna teatud laiemast, ühiskondlikust taotlusest. Teiseks, SAte suuremaid koostöökogemusi valitsusasutuste ja äri sektoriga võib seletada ka nende kõrgema sissetulekute ja professionaliseerumise tasemega. Näiteks, suurema sissetulekuga sihtasutustest teeb 68% koostööd valitsusasutustega, 65% äriettevõtetega (vrld MTÜde keskmine on 23%) ja 17% poliitiliste parteidega. See kinnitab ka juba 2004/2005. aasta uuringus ilmnenu tulemust, et otsustusprotsessidele pääsevad ligi eelkõige professionaliseerunud ja suurema sissetulekuga organisatsioonid.

6.2.2. Koostöö vormid

Sama kõnekaad erinevused ilmnevad ka MTÜde ja SAte koostöötegevuste osas. Kui mõlemas vastajarühmas on kõige sagedamini koostöö teiste organisatsioonidega seisnenud ühisprojektide läbiviimises (MTÜdel 70% ja SAtel 72%) ja rahalise toetuse saamises (MTÜdel

Joonis 6.5. Mittetulundusühingute ja sihtasutuste koostöötegevused, %

54% ja SA del 57%), siis ühiste seisukohtade kujundamist edasiseks tegevuseks mainivad SA d juba sagedamini (MTÜ del 35% ja SA del 49%). MTÜ del on koostöötegevuste seas kõige vähem mainitud partnerluslepingute olemasolu ministriumitega (5%), õigusloomeprotsessis osalemist (10%) ja tasustavate teenuste tellimist koostööpartneritelt (15%). Sihtasutused seevastu mainivad MTÜ dest kaks korda sagedamini avalike teenuste pakkumist või teenuste ostmist partneritelt (32% ja 28%), uute valdkondlike algatuste väljatöötamist (43%) ning partnerluslepingute olemasolu ministriumitega (9%). Kõige suurema sissetulekuga sihtasutustel on omakorda veel, võrreldes teiste vastanud sihtasutustega, neist parem juurdepääs uute valdkondlike algatuste väljatöötamisele (seda mainib sellest grupist 71%), õigusloomeprotsessis osalemisele (19%) ning nad omavad sageli partnerluslepinguid ministriumitega (19%).

Nagu eelnevalt nägime, on kolmanda sektori sisene koostöö viimastel aastatel tihenunud nii MTÜ de kui SA te puhul. Ent, mis puudutab koostöösuhteid erinevate avalike institutsioonidega, siis eriti MTÜ de osas need tihenened ei ole. Kui võrrelda 2009. aasta ja 2004. aasta uuringute tulemusi, võib märgata, et sektoriväliseid koostööpartnereid nimetati uues uurin-gus mõningal määral harvemini kui varem. Näiteks, kui valitsusasutusi nimetas 2004. aastal koostööpartnerina 24%, siis 2009. aastal ainult 15% vastanute, äriettevõtete nimetamine vähenes 30%-lt 23%, meedia 32%-lt 19%-le ja koolide mainimine koostööpartneritena 32%-lt 24%-le. Ilmselt on sellise erinevuse üheks põhjuseks väga noorte MTÜ de suurem osakaal 2009. aasta uuringus ja aktiivsete organisatsioonide üldkogumis üldiselt. Teiseks, tulemusi mõjutas koostöösuhete küsimuse erinev sõnastus 2004/2005. ja 2009/2010. aasta

küsimustikes. Seekordses uuringus küsisime eraldi regulaarse koostöö kohta ja ka koostöösuhete kohta kindlal ajavahemikul (2009. aastal). Seevastu varasemates uuringutes koostöö küsimustel neid piiravaid täpsustusi ei olnud ning vastata tuli kõigi organisatsiooni tegevuse käigus esinenud koostöökontaktide kohta. Samas võimaldas taoline küsimuse täpsustamine uues küsimustikus saada ka täpsemat uurimusteavet.

6.2.3. Noorte ja kogenumate MTÜde ja SAte koostöösutlikkus

On selgelt näha, et kodanikuühenduste koostöövõimalused ning ka tegevussutlikkus üldiselt sõltuvad suurel määral sellest, kui palju on neil kasutada selliseid ressursse nagu tööjõud või rahalised vahendid. Teisalt on need seotud ka sellega, milline on organisatsiooni kogemuste-teadmistepagas viimaste olemasolu säilitamisel või parandamisel. Kui sihtasutustel on enamasti juba oma tegevust alustades võimalus neid teadmisi ja kogemusi tööjõu näol nõi sisse osta, siis mittetulundusühingutel tekivad need enamasti pikemaajalise tegutsemise käigus. See erinevus tuleb selgelt välja asjaolust, et sihtasutuste koostöövalmiduse või võimekuse määramisel on nende vanus ebaoluline, kuid MTÜde puhul on see üks olulistematest teguritest. Reeglina teevad mitte ainult jõukamad ja suurema liikmeskonnaga, aga ka kogenumad mittetulunduslikud ühendused tihedamat koostööd nii teiste MTÜde, avaliku võimu, haridusasutuste kui meediaga.

Erinevused MTÜde koostöövõimekuses ilmnevad kõige selgemini nii formaliseeritud, kui igapäevaste koostöösuhete puhul eri vanuses ühenduste vahel: vanemad ja kogenumad MTÜd kuuluvad noorematest tunduvalt sagedamini katusorganisatsioonidesse ning osalevad erinevates koostöövõrgustikes. Kui mõnda üle-eestilisse katusorganisatsiooni ja koostöövõrgustikku kuulub kõige vanematest ühendustest üle poole, siis kõige noorematest üksnes viiendik. Lisaks sellele, et üldiselt on vanematel organisatsioonidel rohkem regulaarseid koostöösuheteid, on ka nende koostööpartnerite valik, seega ka potentsiaalne tugivõrgustik laiem kui noorematel ühendustel.

Ilmselt aitab vanemate organisatsioonide tihedamale võrgustumisele kaasa ka nende parem materiaalne seis ja võimalus palgata, kasvõi osalise tööajaga professionaalset tööjõudu. Näiteks, palgalise tööjõuga organisatsioonid omavad valitsusasutustega koostöösuheteid neli korda sagedamini kui palgaliste töötajateta ühendused. Ka koostöötegevuste ring on kogenumatel MTÜdel teistest laiem. Näiteks informatsiooni ja konsultatsiooni vahetamise vallas, ühiste seisukohtade väljakujundamises, valdkondlike algatuste väljatöötamises ja õigus-

Tabel 6.3. Mittetulundusühingute püsivad koostöosuhted erinevate partneritega: vastanute osakaal (%) ja organisatsiooni asutamise aeg

Organisatsioonil on püsivad koostöosuhted...	MTÜ on asutatud kuni 1990	1991–1999	2000–2005	2006–2009
Poliitilise parteiga	5	7	3	2
Koguduse või usuühendusega	13	6	8	5
Ametiühinguga	2	4	0	1
Teise mittetulundusühendusega (MTÜ, sihtasutuse, seltsinguga)	67	68	60	54
Kohaliku omavalitsusega	60	62	67	53
Valitsusasutusega	35	25	11	9
Äriettevõttega	26	19	19	28
Meediaga	33	23	20	15
Üldharidusliku kooli, kutsekooli või gümnaasiumiga	27	28	27	19
Ülikooli, kõrgkooli või teadusasutusega	24	20	11	11

loomeprotsessis osalemises on aktiivsed eelkõige professionaalsemad ja pigem suurema sissetulekuga organisatsioonid – ning viimaseid on ootuspäraselt märksa rohkem küpsete kui hiljuti asutatud ühenduste seas.

Samas on pea pooled küsitlustele vastanud MTÜdest tegutsenud vähem kui 5 aastat ning enamik neist kuulub ka väikese sissetuleku ja liikmeskonnaga ühenduste hulka. Sellistest ühendustest teevad ainult pooled koostööd teiste MTÜde ja sihtasutustega ning omavalitsustega, neljandik äriettevõtetega, alla kümnendiku mõne valitsusasutusega; koostöö poliitiliste parteide ja ametiühingutega on selles vastjarühmas peaaegu olematu.

Noorte, ehk kuni viieaastaste MTÜde jaoks on kõige olulisemaks kohaliku tasandi koostöövõrgustikud, milles nad osalevad pea sama aktiivselt kui vanemad organisatsioonid. Kuigi ka kohalike omavalitsustega on noorte ühingute koostöö mõnevõrra nõrgem vanematest ühendustest, on teiste koostööpartnerite olulisus noorte organisatsioonide tegevuses veelgi tagasihoidlikum. Seetõttu on just kohalikel omavalitsustel kolmanda sektori uute tulijate toetamisel oluline roll, mida omavalitsused loodetavasti endile ka teadvustavad.

Siiski märkisid just nooremate ühenduste esindajad intervjuudes, et ka omavalitsuse tunnustuse ja usalduse võitmine võtab mõnikord aega:

(Rühmaintervjuu 30.04.2010, V tüüp): [...] on juba olemas need MTÜd, kes on 10 aastat saanud järjest, ma tulen mingi uue MTÜga sisse, mind keegi ei tea, keegi ei tunne, mis see tahab? Jagame neile

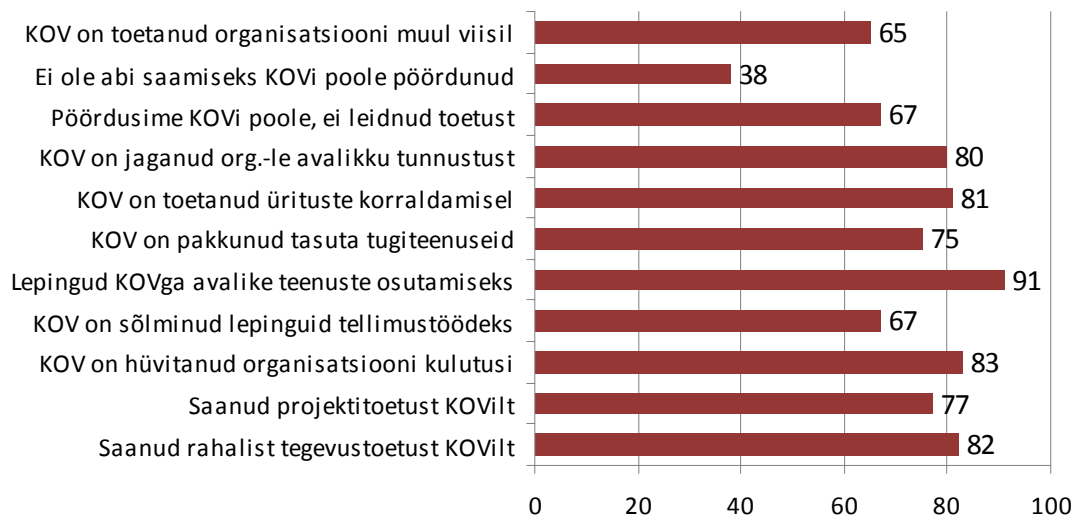
Tabel 6.4. Koostööpartnerid ja palgaliste töötajate olemasolu mittetulundusühingutes

Koostöö		On palgalisi töötajaid	Ei ole palgalisi töötajaid	Kokku
Poliitilise parteiga	Arv	9	21	30
	%	30	70	100
Koguduse või usuühendusega	Arv	20	50	70
	%	29	71	100
Ametiühinguga	Arv	10	9	19
	%	53	47	100
Teise mittetulundusühendusega	Arv	178	432	610
	%	29	71	100
Kohaliku omavalitsusega	Arv	158	460	618
	%	26	74	100
Valitsusasutusega	Arv	87	68	155
	%	56	44	100
Äriettevõttega	Arv	75	165	240
	%	31	69	100
Massiteabevahendiga, meediaväljaandega	Arv	69	130	199
	%	35	65	100
Üldharidusliku kooli, kutsekooli või gümnaasiumiga	Arv	77	168	245
	%	31	69	100
Ülikooli, kõrgkooli või teadusasutusega	Arv	68	74	142
	%	48	52	100
Muu	Arv	10	34	44
	%	23	77	100

ära ja siis vaatame üle. [...] Mul on omal väike tunne, et vahel on nii, et kui ma ei käi, ei saa abi, et kui ma nägu tuttavaks ei tee, ma ei saagi mitte midagi, sest ma olen uus tegija, kõik vaatavad, et suvaline vend.

6.2.4. Koostöö kohaliku omavalitsusega

Kui kohalike omavalitsustega on pidevad koostöösuhted 58% kõikidest vastanud mittetulundusühingutest, siis rahalist tegevus- või projektitoetust on neilt saanud üle kolmandiku (36–37%) vastanutest. Ühingute tegevusega seotud kulusid on kohalikud omavalitsused aidanud katta ja pakkunud tasuta tugiteenuseid kümnendikule, ning ürituste korraldamisel on neilt abi saanud üle veerandi ühendustest. Meenutades, et enamik vastajatest tegutsevad eelkõige kohalikul tasandil, ning et mitmetes maakondades küündib kohalikult aktiivsete kodanikeühenduste osakaal 80%-ni või kõrgemalegi, tuleb tõdeda, et toetus ei ole jõudnud paljudeni.

Joonis 6.6. MTÜde kohaliku tasandi aktiivsus ja erinevad KOVilt saadud toetuse vormid, %

Kuigi kõige nooremad organisatsioonid, st need, kelle asutamise aastaks on 2006–2009, nimetavad kohalikku omavalitsust koostööpartnerina pea sama sageli kui vanemad ühingud, siis omavalitsusest erinevat laadi abi, eriti rahalist toetust, on nad võrreldes kauem tegutsenud organisatsioonidega saanud proportsionaalselt siiski vähem. Samas on nende seas ka kolmandiku võrra rohkem ühinguid, kes ei olegi omavalitsuste poole abi saamiseks pöördunud (30%). Üldiselt vastas ainult 6% küsitletutest, et nad on küll omavalitsuste poole abi saamiseks pöördunud, ent pole seda saanud. Seega võib arvata, et toetuse saamine oleneb vähemalt sama suures osas taotleja enda aktiivsusest kui omavalitsuse eelistustest. Sellele viitab ka asjaolu, et toetuste saajate seas on arvuliselt siiski rohkem väga noori organisatsioone – nagu eespool mainitud, olid küsimustikule vastanud organisatsioonidest pea pooled ainult viie- või vähema aastase tegevuskogemusega.

Analüüsi tulemustest ilmneb, et kohaliku omavalitsuse meelispartneriteks on just kohalikul tasandil katusorganisatsioonidesse ja võrgustikkesse kuuluvad ühendused. Kõige vähem jätkub omavalitsustel tähelepanu ja toetust, ning võib-olla ka kõige vähem otsivad neilt toetust, väikseima liikmeskonnaga (alla 10 liikmega) ühendused. Veidi rohkem kui palgaliste töötajata organisatsioonid, saavad omavalitsustelt mitmesugust abi töötajatega organisatsioonid, ent see erinevus jääb statistilise olulisuse piiri peale, mis viitab veelkord sellele, et omavalitsuste toetus on eelkõige suunatud konkreetsetele tegevustele. Ilmselt aitab omavalitsuse tunnustust organisatsiooni tegevusele leida ka vabatahtlike kaasamine, kuivõrd nende kaasajate hulgas on rohkem MTÜsid, kes märkisid, et on pälvinud KOVi tunnustust. Samuti korreleerus vabatahtlike sagedasem kaasamine ka mujalt mittemateriaalse nõu ja abi otsimise ning saamisega, mis omakorda väljendab organisatsiooni proaktiivsete hoiakute olemasolu.

Tabel 6.5. Koostööpartnerid ja palgaliste töötajate olemasolu sihtasutustes

Koostöö	On palgalisi töötajaid		Ei ole palgalisi töötajaid		Kokku
	Arv	%	Arv	%	
Poliitilise parteiga	Arv	6	2	8	
	%	75	25	100	
Koguduse või usuühendusega	Arv	5	3	8	
	%	63	38	100	
Ametiühinguga	Arv	2	0	2	
	%	100	0	100	
Teise mittetulundusühendusega	Arv	44	13	57	
	%	77	23	100	
Kohaliku omavalitsusega	Arv	32	12	44	
	%	73	27	100	
Valitsusasutusega	Arv	31	8	39	
	%	79	21	100	
Äriettevõttega	Arv	33	8	41	
	%	80	20	100	
Massiteabevahendiga, meediaväljaandega	Arv	16	5	21	
	%	76	24	100	
Üldharidusliku kooli, kutsekooli või gümnaasiumiga	Arv	17	7	24	
	%	71	29	100	
Ülikooli, kõrgkooli või teadusasutusega	Arv	23	7	30	
	%	77	23	100	
Muu	Arv	1	0	1	
	%	100	0	100	

Kõige rohkem mainivad omavalitsustelt saadud toetusi Valga-, Viljandi- ja Jõgevamaa mittetulundusühendused – neist üle poole on saanud rahalist tegevustoetust kohaliku omavalitsuse eelarvest, aga keskmisest rohkem on neis piirkondades saadud omavalitsustelt ka muud abi. Näiteks Jõgevamaa 31st vastajast pole keegi jäänud omavalitsuse poole pöördudes toetuseta.

Maakondlikelt arenduskeskustelt on kõige rohkem mittemateriaalset abi saanud Lääne- (48%) ja Jõgevamaa (38%), ja kõige vähem Tartumaa (9%, tõenäoliselt Tartu linna osakaalu tõttu), Ida-Viru- ja Pärnumaa (19%) MTÜd. Muu mittemateriaalse nõu ja abi osas toetuvad just kõige väiksema sissetulekuga ühingud teistest sagedamini maakondlikele arenduskeskustele.

Nagu viis aastat tagasi, teevad ka täna kohaliku omavalitsusega kõige vähem koostööd ja saavad kõige vähem mitmesugust toetust pealinna kodanikeühendused. Vaid kuuendik Tallinna ühendustest on viimase kolme aasta jooksul saanud toetust omavalitsuse eelarvest, kol-

mandik projektitoetust, ning avalike teenuste delegerimine kolmandale sektorile on Tallinnas olnud uuringu andmetele toetudes peaaegu olematu. Kuigi see on ühelt poolt järelemõtlemise kohaks linna- või linnaosavalitsustele, on ka Tallinna ühendused ise väheaktiivsed linnalt toetuse otsimisel: pea pooled pole abi küsinudki, samas on vaid 7% toetusest ka küsides ilma jäänud. Jällegi võib rõhutada, et kohaliku tasandi koostööl kolmanda sektori, omavalitsuse ja linnakodaniku vahel on pealinnas veel palju kasutamata potentsiaali.

6.3. Ühiskonnale suunatud tegevused

Kuidas ja millised organisatsioonid tegelevad ühiskonna arendamisega? Siin oli vastajatel võimalik ära märkida oma osalemine või mitteosalemine viies etteantud valdkonnas: 1. valdkondliku poliitika kujundamine või edendamine; 2. avalike teenuste osutamine; 3. sihtühmade ja liikmete huvide eest seismine ehk eestkoste; 4. kampaania korraldamine otsustusprotsessi mõjutamiseks; 5. eelnõu algatamine seadusemuudatuseks.

Pea neljandik kõikidest küsitatud kodanikeühendustest tegeleb valdkondliku poliitika kujundamise või edendamisega kohalikul tasandil. Kohalikul tasandil hästi võrgustunud ühendustest on selles küsimuses aktiivsed üle kolmandiku. Piirkondlikult on siin eriti aktiivsed Hiiu- maa, Läänemaa, Lääne-Virumaa, Rapla- ja Viljandimaa kodanikeühendused.

Üle-eestilisel tasandil osaleb valdkondlike poliitikate väljakujundamisel 16% MTÜdest. Kui kohalikul tasandil räägivad valdkondlike poliitikate kujundamisel võrdselt kaasa nii palgaliste töötajatega, kui ilma nendeta tegutsevad kodanikeühendused, siis üle-eestilisel tasandil on siin kogemusi pigem ühendustel, kel on võimalik kasutada palgalist tööjõudu. Samuti on osalemine poliitikakujundamises sagedasem kauem eksisteerinud, pigem suurematel (51 või rohkem liiget) või väga suure liikmeskonnaga (500 või rohkem liiget) MTÜdel. Alla kümneliikmelise liikmeskonnaga MTÜdel on sel alal kõige vähem kogemusi, aga samas on ka nende tüüpilisemad tegevusalad selle teemaga nõrgemalt seotud.

Oodatavalt on igal tasandil – nii kohalikul, kuigi siin vähemal määral, ja eriti üle-eestilisel tasandil – poliitikate kujundamises kaasärääkimisel teistest märksa aktiivsemad just kõige suurema sissetulekuga ühendused. Kindlasti kõneleb see tõigast, et teatud professionaalsuse ja sissetuleku taset saavutamata on ühendustel keeruline poliitilistel otsustustasanditel mingilgi määral kaasa rääkida.

Laiemale ühiskonnale suunatud tegevuste olemasolu üheks näitajaks on avalike teenuste pakkumine, mille sisu võib varieeruda koolitusest ja konsultatsioonide pakkumisest naabri- valve ja sportimisvõimaluste tagamiseni. Siinkohal võib tegemist olla tasuliste – näiteks, kui selle eest tasub teenuse saaja või omavalitsus – või organisatsiooni jaoks tasustamata teenustega. Erinevaid avalikke teenuseid on osutanud pea pooled kõikidest küsitatud ühendustest, samas kui sarnaselt poliitikate väljakujundamisega on kolmandik seda teinud kohalikul ning kuuendik üle-eestilisel tasandil.

Kui muidu jaotub kohaliku omavalitsuse toetus erinevate ühenduste vahel suhteliselt võrdsemalt kui muude toetusallikate jaotus, siis erinevaid teenuseid eelistatakse või osatakse tellida pigem kogenumatelt ja suurematelt ühendustelt. Ehk siis tõenäoliselt neilt, kellega on omavalitsusel juba pikemaajalised suhted ja keda “tuntakse.” Samas ei saa märkida, et väiksema sissetulekuga või nooremate ühenduste tegevused ongi ainult oma liikmeskonnale suunatud, sest kohaliku tasandi teenuste osutajana – sageli ka vabatahtlikkuse vormis – on nad eelmistega võrdselt aktiivsed.

Laiemale ehk üle-eestilisele sihtgrupile teenuseid osutavate ühenduste seas on jällegi oodatavalt rohkem laiema toetuspinnaga – nii võrgustatuse, rahastatuse kui liikmesarvu poolest – kogenumad MTÜd.

Eestkostetegevusega tegelevad MTÜd mõningal määral harvemini. Sihtrühmade ja liikmete huve kaitseb kohalikul tasandil 40% ja üle-eestiliselt 22% kõikidest küsitatud MTÜdest, ning jällegi on üle-eestiliselt selles vallas eriti tegusad pigem kogenumad ja suurema sissetulekuga kui nooremad organisatsioonid. Katusorganisatsioonidesse ja koostöövõrgustikesse kuuluvad ühendused tegelevad eeskostega igal tasandil keskmisest aktiivsemalt. Näiteks tegeleb EL-katusorganisatsioonidesse kuuluvatest MTÜdest pea kaks kolmandikku eestkostega terve Eesti tasandil ja kolmandik EL-tasandil.

Kõige vähem on mittetulundusühendustel kogemusi kampaaniate korraldamisega otsuste mõjutamiseks. Vaid napilt iga viies on kunagi sellega tegelenud. Oodatavalt on see peaaegu eranditult suurte sissetulekuga ja kogunud organisatsioonide pärusmaa – mida suurem sissetulek, seda tõenäolisem on, et organisatsiooni jaoks muutub võimalikuks selliseid suuri ressursse nõudev tegevus nagu kampaaniate korraldamine.

Sama võib öelda ka kogemuse kohta seadusemuudatuseks vajaliku eelnõu algatamisest: mida rohkem on rahalisi ressursse, seda suuremad on olnud võimalused sel alal kaasa rääkida. Üldiselt on selles osas ühendustel väga vähe kogemusi, eelnõu algatamisega on tegelenud

Tabel 6.6. Mittetulundusühingute kogemus ühiskonna mõjutamisest ja sissetulekud 2008. aastal, %

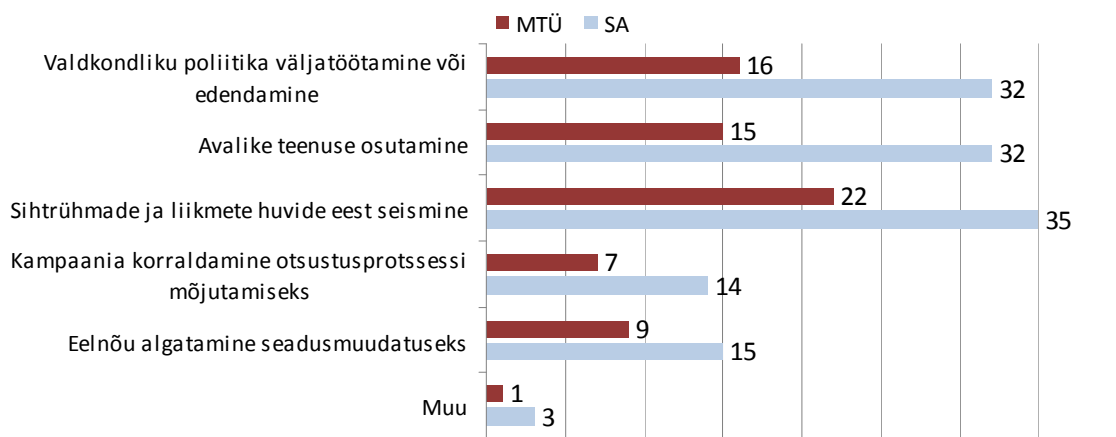
MTÜde kogemused	Sissetulek 2008 100 000 krooni	Kuni 100 001 – 500 000 krooni	100 001 – 500 000 krooni	500 001 – 1 000 000 krooni	1 000 001 – 2 000 000 krooni	Enam kui 2 000 000 krooni
Valdkondliku poliitika väljatöötamine või edendamine	12	18	40	41	64	
Avalike teenuste osutamine	11	20	38	27	31	
Sihtrühmade ja liikmete huvide eest seismine	19	23	43	41	81	
Kampaania korraldamine otsustusprotsessi mõjutamiseks	4	11	18	14	42	
Eelnõu algatamine seadusemuudatuseks	7	11	23	20	39	

organisatsiooni toimimise vältel vaid 14% kodanikeühendustest. Erandiks on EL katusorganisatsioonidesse kuuluvad MTÜd, kellest on sellega tegelenud üle veerandi ning kõige suurema sissetulekuga organisatsioonid, kellest on rohkem kui kolmandikul vastanutest sel alal kogemusi.

Kui küsida, millised on need MTÜ-d, kel on regulaarsed koostöösuhted poliitiliste parteide või valitsusasutustega, või kel on partnerluslepinguid ministeeriumitega, siis siin on taas tege- mist valdavalt suurema liikmeskonnaga ühendustega, kes on tegutsenud üle kümne aasta, kel on keskmisest suuremad sissetulekud, ning kes on saanud toetust mitmetest allikatest, seal- hulgas erinevatest riiklikest allikatest; ehk siis kokkuvõttes väga väike osa, umbes kümnendik uuringus osalenud ühendustest.

Väiksemate, nooremate ja vaesemate ühenduste tunduvalt väiksema osalemise põhjuseks ei saa kindlasti pidada üksnes nende organisatsioonide oskamatust. Oma osa nende vähesel kaasamisel mängivad ka riigiametnike valikud kaasamisotsuseid tehes. Kui jälgida näiteks seda, millised on need organisatsioonid, kes on saanud abi ja nõu ministeeriumi kaasamis- koordinaatoritelt, siis just nooremate ühenduste grupis, kuhu kuulub pea pool vastanutest, oli nende osakaal kaduvväike. Samas, kuigi ka äriettevõtetega teevad “tugevamad” ühen- dused mingil määral suuremat koostööd, on siin erinevused märksa väiksemad kui riigi- sektori puhul.

Seega peab nentima, et rohujuuresandil on otsustusprotsessides kaasarääkimisvõimalused ja -suutlikkus Eesti kodanikuühiskonnas seni veel vähearenenud. Kui kõneletakse kolmanda sektori kaasamisest, siis hõlmab see peaauglikult üksnes selle kõige resurssiderikkamaid esi- najaid, ehk siis kesk- ja katusorganisatsioone. Üheks taolise kaasamismustri miinuspooleks on kindlasti see, et kaasatavate rühma kuulub suhteliselt vähe ühendusi väljastpoolt Tallinna,

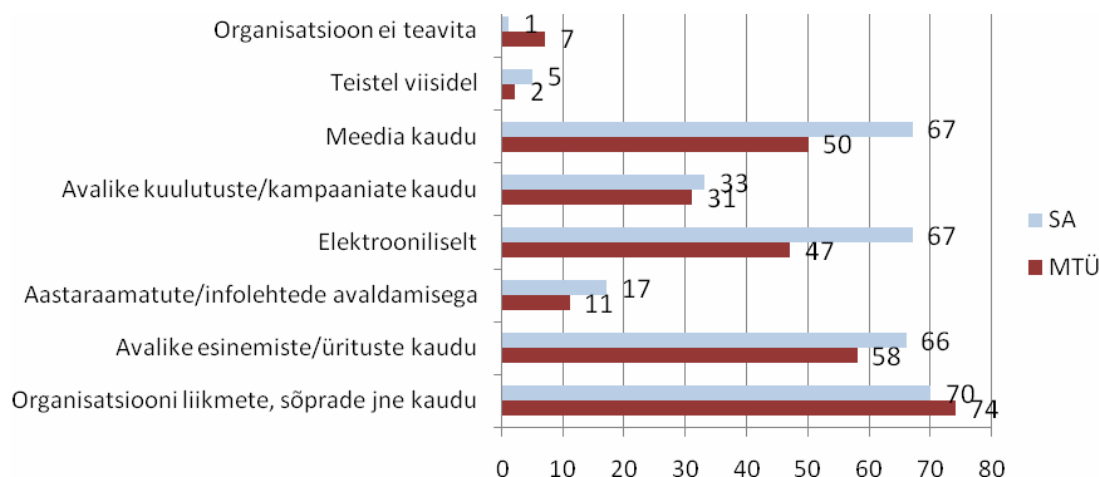

Joonis 6.7. Üle-eestisel tasandil tegutsevate mittetulundusühingute ja sihtasutuste kogemused ühiskonna mõjutamisest, %

ehk teisisõnu, sel koostöösunal on kodanikuühiskonna regionaalne esindatus olnud väga piiratud. Tõenäoliselt ei osuta ka nooremate ühenduste vähene kaasamine niivõrd viimaste entusiasmi puudusele või liikmeskonnakesksele orientatsioonile, vaid pigem kogemuste ja kontaktide olemasolu hädavajalikkusele oma ühiskondlike taotluste teostamisel.

Võrreldes MTÜdega, on sihtasutustel keskmiselt üle kahe korra rohkem kogemusi ühiskonnale suunatud tegevustes, seda eelkõige üle-eestisel tasandil: 35% küsitatud sihtasutuste esindajatest on kogemusi valdkondliku poliitika kujundamises või edendamises, 35% on kogemusi avalike teenuste osutamisel, 41% eestkostetegevuses, 17% kampaaniate korraldamisel ning 20% on kogemusi eelnõu algatamises seadusemuudatuseks üle-eestisel tasandil. Kohalikul tasandil on erinevused MTÜdega väga väikesed (statistiliselt ebaolulised). Siinkohal on taas näha, kuidas aastate jooksul on organisatsiooni vorm – mittetulundusühing või sihtasutus hakanud üha selgemalt eristuma. Need erinevused ilmesid juba 2004/2005 läbi viidud küsitluses ning uue uuringu tulemused kinnitavad nende jätkuvat süvenemist. Niisiis, sihtasutus ongi vormilt teistsuguse aktiivsuse; suuremate rahaliste võimaluste, eelkõige ühiskonnale suunatud huvide ja asutajaliikmete poolest sagedamini ühiskonna erinevate sektorite esindajate koondaja.

Viisid, kuidas suhtlevad mittetulundusühingud ja sihtasutused avalikkusega ning, kuidas nad teavitavad laiemat üldsust oma tegevustest on suures plaanis samad. Kõige sagedamini toimub info vahendamine oma tuttavate või avalike ürituste kaudu. Levinud on ka elektrooniliste kanalite kasutamine. Sihtasutused teavitavad avalikkust MTÜdest veidi sagedamini meedia vahendusel: kaks kolmandikku SAdest ja pooled MTÜdest kasutavad seda kanalit.

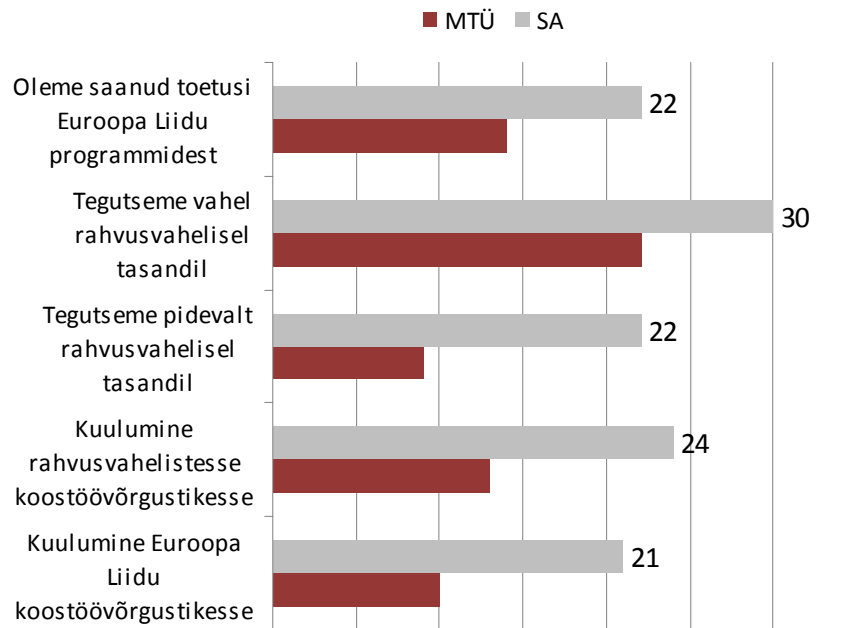
Joonis 6.8. Üldsuse teavitamine organisatsiooni tegevusest, mittetulundusühingud ja sihtasutused, vastanute osakaal, %

See erinevus on ilmselt jällegi seotud SAde suuremate rahaliste võimalustega. Viimast kinnitab ka see, et meediat kasutavad märkimisväärselt sagedamini just suurema sissetulekuga sihtasutused.

6.4. Kodanikualgatuslike organisatsioonide rahvusvaheline koostöö

Eesti MTÜde rahvusvahelistesse koostöövõrgustikesse ja katusorganisatsioonidesse kuulmine on viimasel viiel aastal jäänud laias laastus samale tasemele. 2009. aastal osales mõnes rahvusvahelises koostöövõrgustikus 13% küsitletuist; rahvusvahelisse katusorganisatsiooni kuulus 12% MTÜdest. Samas oma tegevusulatusena mainib rahvusvahelist tasandit 31%, ning Euroopa Liitu 19% küsitluses osalenud organisatsioonidest.

Nagu eelnevalt mainitud, osalevad rahvusvahelistes koostöövõrgustikes eelkõige kogenumad, resurssiderikkamad ja seega ka professionaliseerunud ühendid. Kui täistööajaga palgalist tööjõudu kasutas keskmiselt ainult 12% MTÜdest, siis Euroopa katusorganisatsioonide liikmetest vastajail sai seda endale lubada rohkem kui kolmandik vastajatest ning neljandik rahvusvahelistesse katusorganisatsioonidesse kuuluvatest ühingutest. Samuti said sellised organisatsioonid palgata keskmisest rohkem osalise tööajaga töötajaid. Nagu ülal märgitud, osalevad needsamad organisatsioonid ka keskmisest märksa sagedamini Eesti ühiskonna arendamist puudutavates tegevustes – Euroopa katusorganisatsioonidesse kuuluvatest ühingutest 40% osaleb õigusloomeprotsessis, töötab välja uusi valdkondlikke algatusi ja viiendik omab partnerluslepinguid ministeeriumitega. Kolmandikul neist on kogemusi üle-eestilisel tasandil eelnõu algatamise seadusemuudatuseks.

Joonis 6.9. Mittetulundusühingute ja sihtasutuste rahvusvaheline koostöö ja nende saadud toetused, jaatavalt vastanute osakaal, %

Kui keskmiselt omavad EL- ja rahvusvahelisel tasandil erinevaid tegutsemiskogemusi vaid väga väike osa küsitletuist (umbes 2–4%), siis aktiivsemalt tegutsevad väljaspool Eestit just kõige suuremate sissetulekutega MTÜd. Nii tegutseb MTÜdest, kes märkisid oma aastaseks sissetulekuks üle miljoni krooni (kokku 88 vastajat), rahvusvahelisel tasandil *pidevalt* või *vahel* tervelt kaks kolmandikku. Pea pooltel neist on kogemusi valdkondlike poliitikate kujundamisest ja sihtgrupi huvide eest seismisest ka rahvusvahelisel tasandil. Samas on ka selle suurte sissetulekutega MTÜde rühma hulgas äärmiselt vähelevinud tegutsemisvormiks rahvusvahelisel tasandil teenuste osutamine, kampaaniate korraldamine või seaduseelnõu algatamine – vaid ühel–kahel organisatsioonil on sel alal kogemusi.

Kui keskmiselt mainis rahastamisallikana EL toetusi 14% ja muid rahvusvahelisi toetusi 2% vastanutest, siis kõige suurema sissetulekuga MTÜdest vastavalt 32–47% ja 9–14%.

Tegevusvaldkonniti võib täheldada, et Euroopas ja rahvusvaheliselt tasandil omavad koostööpartnereid kõige enam tervishoiuga ja kutseliidule omasel alal tegelevad ühendused. Nagu varasematel aastatelgi, asuvad suurem enamus rahvusvahelist koostööd tegevatest ühendustest pealinnas. Tervelt kolmandik Tallinna MTÜdest osaleb rahvusvahelistes koostöövõrgustikes. Ilmselt on suurem osa rahvusvahelist koostööd tegevatest ühendustest oma partnerluse ka vormistanud, sest pea kolmandik pealinna ühendustest märgib enda kuulumist rahvusvahelisse katusorganisatsiooni.

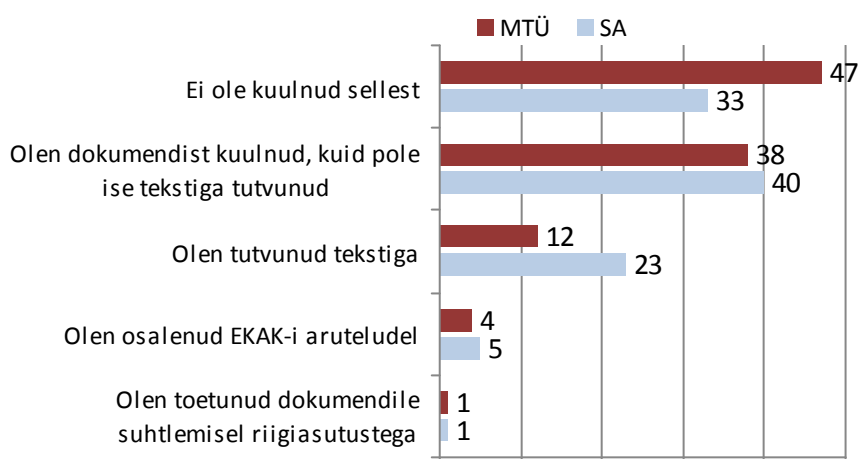
Maakondade lõikes tegutsevad Euroopa ja rahvusvahelistes koostöövõrgustikes keskmisest rohkem veel Tartu- ja Rapla- ja Ida-Virumaa ühendused. Tõenäoliselt mängivad Tartumaa kõrge näitaja puhul rolli Tartu linnas asuvad mittetulundusühingud. Ida-Virumaa puhul võib arvata, et siin on oma osa vähemusrahvuste tihedal piirkondlikul kontsentreeritusel, mistõttu tehakse sageli koostööd ka näiteks Venemaa ühingutega. (Kõige ebaolulisem on rahvusvaheline koostöö Lääne- ja Valgamaa vastanute jaoks, harva kuulusid sellistesse koostöövõrgustikesse ka Võru- ja Jõgevamaa ühendused.)

Sihtasutustest tegutseb Euroopa Liidu tasandil *vahel* või *pidevalt* 40%, rahvusvaheliselt 42%. Kõige suurema sissetulekuga sihtasutuste hulgas on see näitaja veel kolmandiku võrra kõrgem. Euroopa tasandil valdkondlike poliitikate kujundamisel on neist kaasa rääkinud 7% ja muul rahvusvahelisel tasandil 14%, ning eestkostega tegelenud vastavalt 3% ja 7%.

6.5. Teadlikkus Eesti Kodanikuühiskonna Arengukavast (EKAK) ja Kodanikualgatuse toetamise arengukavast (KATA)

Üheks Eesti kodanikuühiskonna arengut 2000. aastatel kõige rohkem iseloomustavaks suunaks on olnud avaliku võimu ja kolmanda sektori vahelise koostöö tihenemine.¹⁹ Esimeseks ja siinamaani olulisimaks dokumendiks, millele koostöö toetub on Eesti kodanikuühiskonna arengu kontseptsioon (EKAK), mille Riigikogu 2002. aasta detsembris heaks kiitis. Kuigi tegemist on oma iseloomult üldise dokumendiga, milles sisaldub vähe konkreetseid suuniseid, eelnes selle vastuvõtmisele hulganisti konsultatsioone mittetulundusühendustega, ja see on olnud aluseks hilisematele riiklikele tegevusprogrammidele. Nendest uusim ja kuni uue tegevuskava valmimiseni veel kehtiv on 2006. aasta jaanuaris heaks kiidetud Kodanikualgatuse toetamise arengukava 2007–2010.²⁰ Arengukava määratleb riigi tähtsaimad tegevussuunad kodanikuühiskonna ning avaliku ja kolmanda sektori vaheliste suhete arendamisel. Mõlema dokumendi sisu on huvitav eriti nendele, keda huvitab avaliku ja kolmanda sektori vaheliste suhete areng tervikuna; nad ei sisalda mittetulundusühenduse igapäevaseks tegevuseks vajalikke juhiseid. Võib siiski öelda, et ka nimetatud üldised põhimõtted võivad nõu pidamistel ja läbirääkimistel avaliku sektori asutustega anda teatavaid pidepunkte ja kujundada osapoolte ühiseid arusaamu.

¹⁹ Hinno, Krista; Mikko Lagerspetz ja Tanel Vallimäe (2009): *Kolmas sektor arvupeeglis. Küsitlus- ja statistikaanmeid mittetulundusühenduste ja nendes osalejate kohta 2004–2007*. Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus, lk. 71; Rikmann, Erle; Tanel Vallimäe ja Mikko Lagerspetz (2010): “Võtmeküsimused avaliku võimu ja kodanikeühenduste koostöö edendamisel”. *Riigikogu Toimetised, 2010*

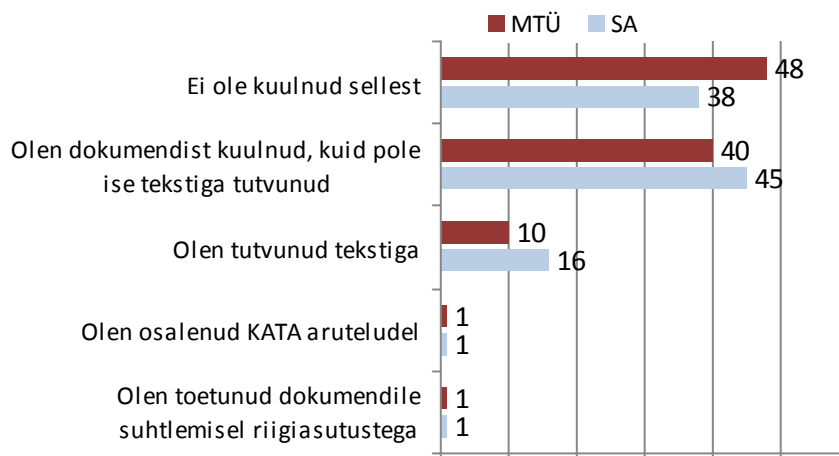
Joonis 6.10. Mittetulundusühenduste ja sihtasutuste teadlikkus EKAKist, % vastanud organisatsioonidest

Küsisime uuritud organisatsioonidelt, kas nad on tuttavad EKAKi ja KATAgaga (vt jooniseid 6.9 ja 6.10). Ilmnes, et mõlemat dokumenti tuntakse umbes ühepalju; mõningaid erinevusi leidis erineva juriidilise vormiga ühenduste vahel, kusjuures sihtasutused olid paremini informeeritud. MTÜdest 47% pole kuulnud EKAKst, 38% on küll kuulnud, aga ei ole sellega tutvunud ning 12% on tekstiga tutvunud. Vaid 1% MTÜdest on kasutanud dokumenti riigiasutustega suhtlemisel ning 4% osalenud EKAKiga seotud ümarlaudadel. Sihtasutuste hulgas pole 33% EKAKst kuulnud; 40% on sellest kuulnud, aga ei ole seda lugenud, ning 23% on tekstiga tutvunud. Samuti vaid 1% kasutab dokumenti riigiasutustega suhtlemisel ning 5% on osalenud EKAKi ümarlaudadel.

EKAKi puudutav küsimus oli ka 2005. aasta jaanuaris läbi viidud küsitluses. Sõnastus oli täpselt sama mis praegu, ja võimaldab seega võrrelda praegust olukorda viie aasta tagusega.²¹ Ka toona olid sihtasutused EKAKist mõnevõrra paremini teadlikud kui mittetulundusühingud. Samas on teadlikkuse üldine tase langenud: kõigi 2005. aastal vastanud organisatsioonide hulgas oli dokumendi tekstiga tutvunud 16%, praegu 13%; dokumendist ei olnud üldse kuulnud 30% vastajatest; praeguse uuringu järgi on vastav suhtarv 46%. Sihtasutuste osakaal on praeguses valimis mõnevõrra väiksem kui 2005. aasta valimis; väike osa langusest on seega seletatav kui uurimuse teostamise viisist tulenev. Sellegipoolest on kindel, et mittetulundusühenduste üldine teadlikkus EKAKist on vahepealse viie aastaga märgatavalt langenud. See

²⁰ KATA... (2006): *Kodanikualgatuse toetamise arengukava 2007–2010*. Tallinn: Siseministeerium; Rikmann, Erle; Tanel Vallimäe ja Mikko Lagerspetz (ilmumas): “Võtmeküsimused avaliku võimu ja kodanikeühenduste koostöö edendamisel”. *Riigikogu Toimetised, 2010*

²¹ Rikmann, Erle; Meril Ümarik; Sofia Joons ja Mikko Lagerspetz (2005): *Kodanikualgatuse institutsionaliseerumine Eestis: organiseerumise struktuur ja ressursid*. Uurimusraport. Tallinn: Tallinna Ülikooli Eesti Humanitaarinstituut, 54–57

Joonis 6.11. Mittetulundusühenduste ja sihtasutuste teadlikkus KATAst, % vastanud organisatsioonidest

muidugi ei pruugi olla üllatav, kui tuletada meelde EKAKi saamislugu:²² tegemist oli suurel määral mittetulundussektori seest tulnud algatusega, ning dokumendi sisu ja olemasolu kohta jagati 2000. aastate alguses aktiivselt teavet. Samuti on 2009/2010. aasta uuringus osalejate hulgas proportsionaalselt enam väga noori ühedusi, mille üldine teadlikkus kolmanda sektori edendamise instrumentidest on organisatsioonide hulgas madalaim.

Riiklike arengukavade kohta 2005. aasta küsitluses küsimusi ei esitatud. 2009/2010 uuringus esitatud küsimus KATA kohta oli aga sõnastatud sarnaselt EKAKi puudutava küsimusega. MTÜde hulgast 48% ei ole kuulnud KATAst, 40% on küll kuulnud aga pole sellega tutvunud ja 10% on tekstiga tutvunud. 0,6% on kasutanud seda dokumenti riigiasutustega suhtlemisel ning 1% on osalenud ümarlaudadel. Sihtasutuste hulgas ei ole 38% dokumendist kuulnud, 45% on sellest kuulnud, aga pole tutvunud, ning 16% on tekstiga tutvunud. Vaid 1% SAdest on seda teksti kasutanud ning sama palju on osalenud ka aruteludel, ümarlaudadel.

Erinevates maakondades tegutsevate organisatsioonide võrdluses ilmneb suuri erinevusi eelkõige selle osas, kas vastaja on tutvunud dokumentide tekstiga. EKAKi teksti oli loetud kõige rohkem Viljandimaal ja Lääne-Virumaal, kus seda oli teinud 22% MTÜde vastajatest. Tekstiga tutvunuid oli kõige vähem Võrumaal ja Jõgevamaal (vastavalt 2% ja 3% MTÜde vastajatest). KATA tekstiga tutvunute vastajate osakaal varieerus 24%-st (Viljandimaa) 3%-ni (Jõgevamaa).

²² Vt Noor, Külvi (2007): "Avaliku ja mittetulundussektori koostöökokkulepped: Eesti näide". – Erle Rikmann (toim.): *Algatus, osalus ja organisatsioonid. Uurimusi Eesti kodanikuühiskonnast*. Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus, 51–71

Tabel 6.7. Erineva liikmete arvuga mittetulundusühingute teadlikkus EKAKist ja KATAst, % vastanud organisatsioonidest

EKAK	kuni 10 liiget	11–30 liiget	31–50 liiget	51–100 liiget	101–500 liiget	500+ liiget	vastamata
Ei ole kuulnud sellest	49	50	31	46	41	29	65
Olen dokumendist kuulnud, kuid pole ise tekstiga tutvunud	37	36	40	38	44	39	23
Olen tutvunud tekstiga	12	12	14	12	13	19	8
Olen osalenud EKAKi aruteludel	2	2	7	5	8	13	0
Olen toetunud dokumendile suhtlemisel riigiasutustega	1	0	1	3	3	0	0
Muu	0	0	1	0	0	0	0
KATA							
Ei ole kuulnud sellest	52	50	42	43	53	29	65
Olen dokumendist kuulnud, kuid pole ise tekstiga tutvunud	37	39	44	46	35	52	15
Olen tutvunud tekstiga	9	9	14	11	13	13	12
Olen osalenud KATA aruteludel	1	1	2	1	2	6	4
Olen toetunud dokumendile suhtlemisel riigiasutustega	0	0	1	0	2	3	0
Muu	0	0	0	0	0	0	0

Tabel 6.8. Erineva sissetulekuga (2008. a.) mittetulundusühingute teadlikkus EKAKist ja KATAst, % vastanud organisatsioonidest

EKAK	kuni 100 000	100 001–500 000	500 001–1 000 000	1 000 000–2 000 000	üle 2 miljoni	org.-l puudusid tulud	org. taastati 2009	vastamata
Ei ole kuulnud sellest	48	42	48	32	17	52	62	65
Olen dokumendist kuulnud, kuid pole ise tekstiga tutvunud	38	41	38	48	47	35	31	23
Olen tutvunud tekstiga	11	17	5	18	28	10	15	8
Olen osalenud EKAKi aruteludel	4	4	10	2	17	3	0	0
Olen toetunud dokumendile suhtlemisel riigiasutustega	1	2	5	2	8	0	0	0
Muu	0	0	0	0	0	0	0	0
KATA								
Ei ole kuulnud sellest	48	47	48	39	22	53	62	65
Olen dokumendist kuulnud, kuid pole ise tekstiga tutvunud	43	40	40	50	44	35	23	15
Olen tutvunud tekstiga	8	12	8	11	31	9	15	12
Olen osalenud KATA aruteludel	0	1	5	0	8	1	0	4
Olen toetunud dokumendile suhtlemisel riigiasutustega	0	2	0	0	3	0	0	0
Muu	0	0	0	0	0	0	0	0

Tabel 6.9. Mittetulundusühingute seos Kodanikuühiskonna Sihtkapitali (KÜSK) toetustega ja nende teadlikkus EKAKist ja KATAst, % vastanud organisatsioonidest

EKAK	Ei, aga olen sellest toetusest/võimalusest teadlik		Jah, aga ei saanud toetust		Vastamata
				Jah, saime toetuse	
Ei ole kuulnud sellest	29	28	28	73	41
Olen dokumendist kuulnud, kuid pole ise tekstiga tutvunud	47	47	31	25	41
Olen tutvunud tekstiga	20	17	28	2	5
Olen osalenud EKAKi aruteludel	6	8	17	0	5
Olen toetunud dokumendile suhtlemisel riigiasutustega	2	0	14	0	0
Muu	0	0	0	0	0
KATA					
Ei ole kuulnud sellest	30	36	31	75	41
Olen dokumendist kuulnud, kuid pole ise tekstiga tutvunud	53	44	34	23	41
Olen tutvunud tekstiga	15	17	31	1	9
Olen osalenud KATA aruteludel	2	3	3	0	0
Olen toetunud dokumendile suhtlemisel riigiasutustega	1	0	3	0	0
Muu	0	0	0	0	0

Teadlikkus mõlema dokumendi sisust ja olemasolust seostub teguritega, mida varem mainisime kui organisatsiooni võimekuse näitajaid. Teadlikkusel on selge seos liikmete arvu, tulude suuruse ja sellega, kas organisatsioon on taotlenud ja/või saanud projektitoetust Kodanikuühiskonna Sihtkapitalilt (KÜSK). Katusorganisatsioonidesse kuuluvad ühendused on EKAKist ja KATAst keskmisest rohkem teadlikud kui teised. Tendentsid olid sihtasutuste ja mittetulundusühingute hulgas ühesugused; kuna viimaste valim on suurem, on Tabelites 6.7–6.10 esitatud mittetulundusühinguid puudutavad tulemused.

6.6. Rühmaintervjuaudes esile toodud kogemused ühiskonna mõjutamisele suunatud tegevustest

6.6.1. Peamised viisid oma sihtrühma huve edendada

Eestkoste (ingl k *advocacy*) all peetakse silmas ühenduse liikmete ja teiste selle sihtrühma kuuluvate inimeste huvide ja väärtuste kaitsmist suhetes avaliku võimu, äri sektori ning avaliku arvamusega.²³ Osalusdemokraatia toimimiseks on oluline, et ühiskonnaliikmed leiaksid endale

²³ Lagerspetz, Mikko (2007): *Kodanikuühiskonna lühisõnastik*. Tallinn: EMSL, 4

Tabel 6.10. Mittetulundusühingute kuuluvus katusorganisatsioonidesse ja nende teadlikkus EKAKist ja KATAst, % vastanud organisatsioonides

EKAK	Kohalikult	Üle- eestiliselt	Euroopa Liidus	Rahvus- vaheliselt
Ei ole kuulnud sellest	43	43	37	46
Olen dokumendist kuulnud, kuid pole ise tekstiga tutvunud	37	37	40	36
Olen tutvunud tekstiga	17	16	16	14
Olen osalenud EKAKi aruteludel	5	6	13	7
Olen toetunud dokumendile suhtlemisel riigiasutustega	2	2	3	3
Muu	0	0	0	0
KATA				
Ei ole kuulnud sellest	45	45	41	47
Olen dokumendist kuulnud, kuid pole ise tekstiga tutvunud	41	41	40	36
Olen tutvunud tekstiga	13	13	15	15
Olen osalenud KATA aruteludel	2	2	7	4
Olen toetunud dokumendile suhtlemisel riigiasutustega	1	1	0	0
Muu	0	0	0	0

kanaleid mille kaudu nende huvid saaksid esindatud; mittetulundusühendused saavad olla üheks selliseks tähtsaks kanaliks. Samavõrd oluline on, et valitsusasutused suudaksid mittetulundusühendusi nende sihtrühma puudutavate otsuste tegemisel aktiivselt kaasata. Avaliku halduse arendamisel on paari viimase aastakümne jooksul üha rohkem toonitatud vajadust kasutada otsustamisel sektoriüleseid võrgustikke, millesse on kaasatud mittetulunduslikke ja äriorganisatsioone, selle asemel et tervenisti jätta otsuste langetamine formaalsetes valitsushierarhiates ette nähtud asutustele.²⁴ Eestis on mittetulundusühenduste kaasamise teema viimasel ajal saanud üsna sagedase tähelepanu osaliseks.²⁵

Rühmaintervjudes esitati küsimusi, mis puudutasid ühenduste sihtrühma – kelle heaks nad tegutsevad? – ning ühenduste koostöösuhteid valitsusasutuste ja ettevõtetega. Analüüsides vastuseid nendele ja ka paljudele muudele ühenduste tegevust puudutavatele küsimustele on võimalik eristada nelja viisi, millega ühendused praktilises töös kostavad oma sihtrühmade eest. Kõigepealt võivad ühendused otseselt ja konkreetselt **asjaajamisel tegutseda oma liikmete ja erinevate institutsioonide vahendajatena**. Teiseks tegutsevad nad suuremal või vähesemal määral oma **sihtrühma huvide esindajatena suhetes riigi ja kohalike**

²⁴ Argyriades, Demetrios (2006): “Good governance, professionalism, ethics and responsibility”. *International Review of Administrative Sciences*, 72 (2), 155–170

omavalitsustega. Mõned ühendused püüavad ka aktiivselt **informeerida avalikkust** oma seisukohtadest ja vajadustest ning selle kaudu saavutada sihtrühma olukorra paremat mõistmist ja sellega arvestamist. Neljandaks võib ka erinevate **teenuste korraldamist oma siht-rühmale** mõnel puhul näha eestkostjalase tegevusena.

6.6.2 Liikmete esindamine asjaajamisel

Teatud kutseühendustele ja –liitudele on riigiga sõlmitud lepingute alusel pandud kohustus valvata oma kutsealade standardite üle, ning ka õigus väljastada kutsealaseid tunnistusi oma liikmetele. Selliselt tegutsedes saab ühendusest **vahetüli riigiasutuse ja liikme vahel**, kelle ametialase pädevuse eest ühendus niisiis hea seisab. Ka näiteks mõned põllumajanduse või loomapidamisega tegelevad organisatsioonid võivad väljastada oma liikmetele toetuskirju, mis on vajalikud investeerimistoetuste taotlemisel, nagu ka kultuuri professionaale ühendavad organisatsioonid võivad kirjutada soovituskirju stipendiumite taotlejatele, või esitada neid premeerimiseks. Jahindusega tegelevad ühendused saavad keskkonnaametist ulukite laskmise piirarvud, mille alusel nad jaotavad jahilubasid oma liikmetele.

Vähem formaalse liikmete esindamisega on tegu siis, kui ühenduse poole pöörduakse selleks, et **saavutada kontakti** teatud ala professionaaliga ja teha tööpakkumine. Töö vahendamine ei olnud ühegi meie intervjueeritud organisatsiooni põhitegevuste hulgas, aga samas peeti loomulikuks, et ühendus edastab huvilistele informatsiooni oma valdkonna tegijate kohta:

(Rühmaintervjuu 16.06.2010, VI tüüp): *[Meie ühendus] on teataval määral küll ja isegi päris tublisti võib-olla eestkostnud just solistide koha pealt, et õige mitmed organisatsioonid on pöördunud vahest küsimustega, et kui neil on mingeid vajadusi tekkinud, et keda sa soovitaksid, [...] ja olen soovitanud küll meie inimesi ja oma kontakte raja tagant, seda võiks ju eestkosteks ju nimetada ja kindlasti üks on puudus, milles ma ennast küll süüdistan, et meil on ju õige mitmed võimalused esitada inimesi küll stipendiumide saamiseks ja et [meie ühendus] ei ole kunagi seda teinud, olen liialt tagasihoidlik olnud, et luban, et seda hakkab küll tegema [...]. Tihtipeale, kui on vaja mingi preemia anda kellelegi või mingi stipendium, need otsustatakse võib-olla mitte väga suure, ütleme, kandepinna põhjal, [...] et seal võiks kindlasti ka [...] sõna sekka öelda.*

Haruldasem on olukord, kus ühenduse vahendav tegevus on vajalik **õiguslikes vaidlustes**. Üks intervjueeritud organisatsioon, mis ühendab teatava uue elamurajooni elanikke, oli saanud asutamiseks esimese tõuke vaidlustes kinnisvaraarendajaga, kes elanike arvates ei täitnud

²⁵ Nt on seda puudutanud nii *Kodanikualgatuse toetamise arengukava 2007–2010* kui ka ettevalmistamisel oleva uue arengukava lähteülesanne

endale võetud kohustusi. Kohtuvaidluseni olukord siiski ei viinud, ja ühing on asunud kõrvaldama elukeskkonna puudusi liikmete vabatahtliku tegevusega ning elanike esindamise kaudu suhetes kohaliku omavalitsusega.

6.6.3. Huvide esindamine otsustamisel

Osalusdemokraatia ja avaliku halduse uuemate arengusuundade seisukohast on olulise tähtsusega see, kuidas mittetulundusühendused on kaasatud protsessidesse, kus nende liikmeid ja sihtrühmi puudutavaid otsuseid langetatakse. Uuringud, mis puudutavad kaasamist Eestis, on tõdenud suuri erinevusi erinevate valitsusasutuste praktikas.²⁶ Ka rühma-intervjuud näitasid väga erinevate kogemuste olemasolu. Ühelt poolt on organisatsioonide erinevatest eesmärkidest tingitud nende erinev kaasatus valdkondlike – riiklike või kohalike – poliitikate arendamisse. Teiselt poolt näib aga, et kaasamine on mõnedes valitsusasutustes saanud tavapäraseks, samas on teised selleks halvemini ette valmistatud. Nii oli see mõne intervjuudes osalenud organisatsiooni jaoks “igapäevane”, samas võis mõni teine kaevata sellise väljundi puudumise üle. Uuringumeetod ei võimalda valdkondade ja valitsusasutuste võrdlust siinkohal. Küll aga on võimalik välja tuua tüüpilised probleemid, mida kaasamisest rääkides käsitleti.

Ühelt poolt leiti, et otsus selle kohta, **keda otsuste langetamisel kaasata ja keda mitte**, ei lähtunud mõnikord tegelikest vajadustest, vaid pigem juhuslikest teguritest või tegutseva ametniku mugavusest. Teiselt poolt ei olnud ka kaasatud ühendused ise alati rahul **kaasamise protsessiga**, mis võis näiteks arvamuste esitamise tähtaegade osas olla ebarealistlikult planeeritud ning jätta mulje, et ühenduste arvamused tegelikult ei olnudki oodatud:

(Rühmaintervjuu 14.04.2010, I tüüp): Selleks et [...] ministeerium paneb endale linnukese kirja et [meie ühendusega] on suheldud ja nende tagasiside on selline. Kui palju meie juhatuse liikmetest suudab selle läbi töötada, süveneda, konkreetse vastuse anda, oma vabast ajast muu töö kõrvalt? Riigi poolt on ressursid sisse pandud, [...] aga meie poolt tuleb [arvamuse avaldamine] vabatahtliku tööna [...]. Me peame koguaeg valmis olema – 24 tundi ööpäevas. Et me kohe kiiresti anname. Ja pärast sellepärast, et tagant järgi tuleb see, et siis me hakkame juba vigu parandama ja see läheb palju vaevalisemaks ja siis meile öeldakse, et kus te varem olite, me ju rääkisime teiega.

Mainiti ka kogemusi, kus kodanikeühenduse seisukohti selle näilisele kaasamisele vaatamata ikkagi oli **ignoreeritud**. Eriti frustrerivaks oli ühenduste jaoks aga olukord, kus kaasamine juba oli päädinud kõiki osapooli rahuldavate tegevuskavade valmimisega, aga **nende realiseerimine hiljem osutus võimatuks**:

²⁶ Reesi, Lepa; Eveli Illing; Aare Kasemets; Ülle Lepp & Epp Kallaste (2004): *Kaasamine otsustetegemise protsessi*. Tallinn: Praxis

(Rühmaintervjuu 09.04.2010, IV tüüp): Me näeme hästi palju vaeva selle jaoks, et [valdkondliku poliitika arendamisel] osaleda ja [selles] kaasa rääkida. Ja luuakse siis mingisugune dokument mille järel peaks siis olema ka rahastus. Ja siis otsustab see ministeerium, et me tegelikult seda dokumenti ei täida. Või noh, ühesõnaga, et see on nende suva – kas me rahastame mingit tegevust seal arengukavas või me ei rahasta? Et seda ei arutata sihtgrupiga. Et kui on vaja kärpeid teha, siis me lihtsalt [justkui] noaga lõikame kust me heaks arvame ja noh, siin ei toimu mingit diskussiooni, mingisuguseid kompromisside leidmisi.

Analüüsi tulemused kinnitavad varasemate uurimuste järeldusi kodanikeühenduste kaasamise senisest ebasüsteemsusest Eesti avalikus halduses. Seoses majanduslanguse ja eelarvekärbetega näib aga lisandunud uus probleem: riigi ettearvamatu käitumine omaenda poolt ettevalmistatud ja kaasatute heakskiidu saavutanud otsuste täitmisel.

6.6.4. Üldsuse informeerimine

Intervjueeritud ühendused jagasid teavet eelkõige oma tegevuse ja korraldatavate ürituste kohta liikmetele ja huvilistele. Informatsiooni jagamise eesmärgiks võib olla ka saavutada üldsuse ja otsuste langetajate parem arusaamine teatud probleemidest ja väärtustest. Selle kaudu saab ühenduse tegevus kõlapinna, mis selle mõju võimendab. Teabe jagamine ühenduse eesmärkidest annab ka sihtrühma liikmetele teadmisi ja julgust, mis on vajalikud selleks, et oma õiguste ja huvide eest paremini seista. Inimeste **hoiakute muutmine** on üks viis, kuidas kodanikeühendus võib ühiskonnas mõju omada:

(Rühmaintervjuu 09.04.2010, IV tüüp): Noh, ma arvan küll, et see mõju on olemas ja see kasvab tõesti, et kui ma oma organisatsiooni pealtki vaatan. Huvi ise midagi teha on kasvanud. Varasemalt oli ikka niimoodi, turvalisusest rääkides, et meil on politsei, et ma maksan riigimakse, et miks ma pean ise midagi tegema, et oodatakse kelleltki teiselt, aga nüüd on ikkagi suund sinnapoole, et inimene tunnetab oma kodanikukohustusi. Ja, ja see ei ole nagu selline sund, [vaid nii,] et ta tahabki teha.

Eraldi teemaks oli **otsuste langetajate informeerimine**, nende mõjutamine teadmiste arendamise ja hoiakute muutmise kaudu. Suure väljakutse annab ametnike suhteliselt vilgas vahelduvus Eesti avalikus teenistuses:²⁷

(Rühmaintervjuu 14.04.2010, I tüüp): [N]üüd on hetkel nagu uus linna[valitsus], et kui on uued näod, iga kord alustame nullist. Iga kord räägime, et me teeme teile selle asja tasuta. Et kutsuge meid ministeeriumisse või kuhu iganes, linnavalitsusse, et me räägime endist, eks ole. [...] [I]ga kord kui tuleb uus ametnik, et ta vaatab jälle nagu lammas valget väravat. [...] Ja siis hakka seletama nagu nullist peale jälle. Et ühe koolitad välja ja vahetub välja, üks läheb dekreeti seal, siis hakkab peale jälle.

²⁷ Lagerspetz, Mikko & Erle Rikmann (2009): „Ethics and Public Good in a Transforming State: A Study of Estonian Civil Servants”. *Scandinavian Political Studies*, 32(2), 402–421, 404

Katsed üldsust informeerida võivad põrkuda ka teiste tegutsejate vastuseisuga. Üks intervjueritud organisatsioonidest leidis, et sama probleemiga tegelev tuntud äriettevõtte oli oma reklaami rajanud usaldamatuse tekitamisele oma mittetulundusliku konkurendi vastu. Teiselt poolt võib informeerimine ka toimida koostöös valitsusasutuse, äriühingu või teise mittetulundusühendusega. Üks intervjuudel osalenud spordiorganisatsioon oli omal algatusel otsustanud levitada spordivõistlustel teavet veredoonorlust toetava ühenduse Verekeskus kohta. Rohkem näiteid sellisest koostööst ei olnud, kuigi see võiks olla mittetulundussektori sisese koostöö edendamise tõhus kanal.

Intervjueritud ühenduste huvi laiema üldsuse informeerimise ja hoiakute kujundamise vastu võib aga kokkuvõttes hinnata üsna tagasihoidlikuks. Informatsiooni vastuvõtjatena nähakse sagedasti ainult oma liikmeskonda ja sihtrühma.

6.6.5. Teenuste korraldamine kui eestkoste

Ühenduse sihtrühma huvide kaitsmine ei seisne üksnes selle esindamises suhetes teiste ühiskonna osadega. Ka ühenduse muu tegevus võib toetada sihtrühma liikmete võimet oma õiguste ja huvide eest seista, ehk neid **võimustada** (ingl k *empowerment*).²⁸ Eriti oluline võib see olla juhul, kui pakutavad teenused abistavad mõnda piiratud võimalustega – nt. puuetega inimeste – gruppi osa saada nendest õigustest, mis kõigile seadustega on ette nähtud, aga mille tegelikku kasutamist ühiskond kõigile võrdselt ei võimalda. Mõned intervjueritud ühendustest tegelesid just selliste teenuste pakkumisega ja olid väga teadlikud nende tähendusest nii sihtrühma kui ühiskonna jaoks üldisemalt:

(Rühmaintervjuu 14.04.2010, I tüüp): *[Meie] arengusuund põhiliselt on see, et me suudaksime tegutseda edasi organisatsiooniga, mis pakub [ühelt poolt] tuge, nagu osaliselt rehabilitatsiooni, selles mõttes, [...] et inimesed käivad koos, saavad tuge lihtsalt sellest, et nad käivad koos ja teevad. [...] Kultuur, sport, suhtlus, huviringid, vahendamine, selles mõttes et me vahendame paljusid omavalitsuse poolt pakutavaid teenuseid kuna me oleme pidevas kontaktis, me tunneme oma inimesi, siis me vahendame isikliku abistaja teenust, ja sisuliselt, kui päris ausalt öelda, siis praegu me meie kanname neid funktsioone mida tegelikult peaks riik kandma – paljuski. Väga paljud asjad on, mis puudutavad otseselt rehabilitatsiooni, psühholoogilist abi, igapäevaste küsimuste lahendamist: kuidas ma toime tulen, või kuidas ma saan, või mis õigused mul on?*

Nagu eelnevas intervjuukatkendis vihjatakse, teostavad mittetulundusühendused tihti ka tegevusi, mis nende endi arvates või ka vastavalt seadusele peaksid kuuluma kas riigi või kohaliku omavalitsuse ülesannete hulka, aga millele ei ole piisavalt tähelepanu osutatud.

²⁸ Lagerspetz, Mikko (2007): *Kodanikuühiskonna lühisõnastik*. Tallinn: EMSL

Tabel 6.11. Rühmaintervjuude transkriptsioonidest kodeeritud eestkostet puudutavad ütlused

Teema	Rühm						Ütlusi kokku
	I	II	III	IV	V	VI	
Vahendustegevus asjaajamisel	–	3	5	–	3	3	14
Esindamine otsustamisel	14	7	10	7	7	6	51
Üldsuse informeerimine	5	8	7	20	9	8	57
Teenuste korraldamine	13	10	3	10	13	10	59
Ütlusi kokku	32	28	25	37	32	27	181

Ühendus saab mõnikord mõjutada oma valdkonna poliitikaid ka sellega, et ta suudab leida riigi või omavalitsuse rahalist **toetust omaenda algatatud teenusele**. See võib olla kõige otsesem eestkoste viis, kuigi samas ühenduse enda jaoks väga nõudlik.

(Rühmaintervjuu 30.04.2010, V tüüp): [...] [M]e teeme väga suure töö ära, mida võiks teha riik, mida võiks teha kohalik omavalitsus. A nemad saavad selle pärast rahulikult magada, me teinekord ei saa.

On oluline teadvustada, et avalike teenuste lepinguline delegerimine mittetulundusühendustele võib hästi toimides anda ka teenuse sihtrühmale suurema võimaluse selle kujundamisel ja arendamisel kaasa rääkida. Sellisel juhul otsustatakse teenuse teostamise täpne vorm tarbijale lähemal ja selle edasine areng toimub kooskõlas sihtrühma käest saadava vahetu tagasisidemega. Kuigi analüütiliselt üksteisest eristatavad, on mittetulundusühenduste paljud tegevused seotud eestkostega – oma sihtrühma huvide ja väärtuste kaitsmisega –, isegi siis, kui ühendused ise neid sellistena ei teadvusta.

6.6.6. Interjuurühmade võrdlusi

Kuue interjuurühma interjuudest otsiti ütlusi, mis puudutasid eestkostevalast tegevust. Intervjuutranskriptsioonide manuaalse kodeerimise tulemusel leiti 225 ütlust, mis seda ühel või teisel viisil väljendasid.²⁹ Käesolevas peatükis käsitletud nelja põhiteema alla liigitati nendest 181; ülejäänud puudutasid osalemist katusorganisatsioonides (22), ühenduste oma liik-

²⁹ Analüüsiüksuseks oli niisiis “ütlus”, mitte nt. lause või repliik. Ütluse all peetakse silmas ühe respondendi poolt ühe teema kohta esitatud mõtteavaldust

metele korraldatud üritusi (13) ning konflikte ja konkurentsi ühenduse ja teiste tegutsejate eesmärkide vahel (9). Neljasse siin kasutatud kategooriasse kodeeritud ütlused jagunesid kuues intervjuugrupis järgnevalt (vastavalt tabelile 6.11).

Kasutatud uurimusmeetod ei võimalda teha kaugeleulatuvaid järeldusi sellest, millise sagedusega eestkostetegevuse erinevaid tahkusi kuues intervjuurühmas käsitleti. Mõned rühmadevahelised erinevused saab siiski välja tuua. Võib märkida, et osas rühmades ei mainitud vahendustegevust asjaajamisel; otsustamisprotsessides osalemine, üldsuse teavitamine ja teenuste korraldamine kui eestkoste viisid said rühmades tähelepanu erineval määral. Vastavalt oma suundumustele ja võimalustele püütakse oma sihtrühma ja oma eesmärkide eest kosta otsustusprotsessides osaledes (tüüp I: nt vanad valdkondlikud-piirkondlikud kesk- ja katusorganisatsioonid), üldsust teavitades (tüüp IV: nt kohalikul tasandil teenuste osutamisega, kohaliku arengu küsimustega või vaba aja sisustamisega tegelevad MTÜd), või oma sihtrühma otse asjaajamisel abistades (erialaliidud, väikse liikmeskonnaga ühendused). Teenuste korraldamisest räägiti kõige vähem tüüpi III kuuluvate ühenduste rühmas (nt vanemad erialaliidud, piirkondlikud kesk- ja katusorganisatsioonid).

6.7. Kokkuvõte

Kodanikualgatuslike organisatsioonide võrgustumine on võrreldes 2004. aastaga veelgi edenenud. Esile võib tõsta eriti kohalikul tasandil toimiva koostöö laienemist. Erinevates valdkondades tegutsevaid ühendusi võrreldes paistab silma peamiselt sotsiaalsete rühmade esindamisega tegelevate ühingute sagedane kuuluvus koostöövõrgustikesse: kolmveerand neist teeb koostööd kohalikul, kaks kolmandikku üle-eestilisel ja neljandik rahvusvahelisel tasandil. Eriti tihedalt on kohalikul tasandil võrgustunud veel sotsiaalteenuseid pakkuvad, naabruskonna elukvaliteedi tõstmisega tegelevad ja vaba aega sisustavad mittetulundusühingud. Euroopas ja rahvusvaheliselt tasandil omavad koostööpartnereid kõige enam tervishoiuga tegelevad ühingud ja kutseliidule omasel tegevusalal aktiivsed ühingud. Erinevates maa-kondades tegutsevate ühenduste võrdlus näitab Tallinna ühenduste suuremat osalust üle-eestilistes ja rahvusvahelistes koostöövõrgustikes, aga väiksemat koostööd kohalikul (st linna või linnaosa) tasandil. Mittetulundusühingute kuuluvus katusorganisatsioonidesse on viimase viie aasta jooksul jäänud peaaegu ühesuguseks, ent sihtasutuse puhul on see kasvanud märkimisväärselt.

Koostööpartneritest väljaspool mittetulundussektorit on kohalikud omavalitsused jätkuvalt kõige olulisemad – seda võis täheldada ka 2004. aasta uuringus. MTÜd teevad kõige sagedamini regulaarset koostööd kohaliku omavalitsusega (seda mainib 60%), teise mittetulundusühinguga (59%), koolidega (24%) ja äriettevõttega (23%). Kõige harvem tehti püsivat koostööd ametiühinguga (2%), poliitilise parteiga (3%) ja kogudusega (7%). Sihtasutused omasid märkimisväärselt tugevamaid koostöösuhteid valitsusasutustega (42%) ja äri sektoriga (45%). Üldiselt oli ühenduse koostöö valitsusasutustega seda tavalisem, mida suuremad olid selle rahalised ja inimressursid. Kauem tegutsenud organisatsioonid omasid rohkem koostöösuhteid kui nooremad. Paljud ühendustest püüdsid ühiskonda mõnel viisil mõjutada – näiteks osaledes valdkondliku poliitika kujundamisel, osutades avalikke teenuseid, seistes oma sihtrühmade ja liikmete huvide eest, korraldades kampaaniaid otsuste mõjutamiseks, ja algatades eelnõusid seadusemuudatusteks. Võrreldes MTÜdega on sihtasutustel keskmiselt üle kahe korra rohkem kogemusi ühiskonnale suunatud tegevustes, seda eelkõige üle-eestilisel tasandil.

Eesti kodanikuühiskonna arengu kontseptsioon (EKAK) ja sellele põhinev riiklik tegevuskava (KATA) olid vastajatele tuttavad umbes ühevõrra – veidi üle poole nendest olid teadlikud dokumentide olemasolust. Mõningaid erinevusi leidis erineva juriidilise vormiga ühenduste vahel, kusjuures sihtasutused olid paremini informeeritud. Võrreldes viie aasta taguse uuringuga on ühenduste teadlikkus EKAKist langenud. Teadlikkusel mõlemast dokumendist on väga selge seos teiste organisatsiooni võimekuse näitajatega, nagu liikmete arvu, tulude suuruse ja sellega, kas organisatsioon on taotlenud ja/või saanud projektitoetust Kodanikuühiskonna Sihtkapitalilt (KÜSK). Katusorganisatsioonidesse kuuluvad ühendused on EKAKist ja KATAst keskmisest rohkem teadlikud kui teised.

Kokkuvõttes näitab ühenduste võrgustumise, koostöösuhte ja -vormide analüüs, et erinevused eri tasanditel ja valdkondades tegutsevate ühenduste vahel on kasvanud. Võib näha mittetulundussektori jaotumist osadeks, mille tegevuse viisid ja arenguvajadused ei kattu. Erinevused sihtasutuse ja mittetulundusühingu kui kahes erinevas juriidilises vormis tegutseva ühenduse vahel on samuti varasemaga võrreldes kasvanud.

VII

Kokkuvõttev arutelu

Kodanikualgatus algab peale tunnetatud vajadusest ning soovist rääkida kaasa oma elu korraldamist puudutavate otsuste tegemisel. Selleks aga, et jõuda tunnetusest tegudeni peavad olema tagatud mitmed tingimised: peab olema loodud kodanikualgatus toetav keskkond, kommunikatsioonikanalid, ettekujutus võimalikest tegutsemise viisidest ning piisav hulk argumente, millega oma taotlusi nii iseendale kui teistele põhjendada. Nõukogude ajal valitsenud arusaama kohaselt olid rahval ja ühiskonnal ühtsed huvid, mida defineeris ja esindas riik. Elanikkonna erinevate rühmade huvide olemasolu lisaks riigi poolt esindatud huvidele ei tunnustatud, või vähemalt ei tunnustatud, et tegemist võinuks olla avalike huvidega. Taoline arusaam ühiskonna monoliitsusest sai iseloomulikuks ka nendele opositsioonirühmitustele, mis Kesk- ja Ida-Euroopa poliitilise süsteemi muutust juhtisid – olgugi, et nende eesmärgiks oli hoopis poliitikaelu täielik ümberkujundamine.³⁰ Veelgi enam, ka vastsete iseseisvate riikide elanikud ei tundnud vajadust mõtestada lahti enda rolli demokraatliku riigi kodanikuna, vaid eelistasid nägemust tugevast, kõikjale ulatuvast riigist ning sellest tulenevat kindlustunnet. Nii nähti ka demokraatias kahekümne aasta eest veel lihtsalt protsessi, mis kindlustab enamuse võimu vähemuse erihuvide üle. Taolised hoiakud ning nendest tulenevad toimimistavad on olnud visad muutuma.

Kodanikualgatus ja selle organiseerumist nn kolmanda sektori kujul hakati Eestis süstemaatiliselt uurima üheksakümnendate aastate teisel poolel. Seega on tänaseks tekkinud andmestik, mis kajastab kodanikualgatuse valdkonnas toimunut viimase viieteistkümnne aasta jooksul. Esi-

³⁰ Schöpflin, George (1994): “Postcommunism: The Problems of Democratic Construction”, *Daedalus* 123/3, 127–41

mene suurem üle-eestiline kodanikeühenduste uuring viidi läbi 1997/1998, teine, juba mõningat ajalist võrdlusvõimalust pakkuv aga 2004/2005. Lisaks neile on toimunud veel mitmeid väiksemaid ning kitsamaid teemasid täpsustavaid uurimusi.³¹

Üheksakümnendatel aastatel oli kodanikealgatuses toimunud muutuste peamiseks märksõnaks tegevuskeskkonna – seaduste, rahastamisvõimaluste ning riigi ja kohalike omavalitsustega tekkivate koostöösuhete – kujundamine. Käesoleva aastatuhande esimest kümnendit iseloomustab aga ennekõike kodanikualgatusliku mõtteviisi ning käitumistavade, ehk nii-öelda kodanikualgatusliku kultuuri tekkimine. See sai alguse Eesti kodanikuühiskonna arengu kontseptsiooni (EKAK) ettevalmistamisprotsessist, mille käigus korraldatud aruteludel tegeleti muuhulgas ka kodanikualgatuselise selgitamisega. Kodanikualgatuselise ja riigi suhete korraldamiseks tuli kokku leppida: nii eesmärkides, mille poole pürgida, kui ka väärtustes, millest lähtuda.³² EKAKi enda väärtus ei seisne aga üksnes avaliku võimu poolses ukseavamises ja organisatsioonide kutsumises koostööle; sellel on olnud väga oluline roll ka kodanikualgatuselise esindajate eesmärgipüstitustele, eneseteadlikkusele ja tegevuse mõtestamisele. Kokkuvõtvalt võib öelda, et EKAKi koostamise ja vastuvõtmise tagajärjel muutus Eestis tunduvalt kodanikualgatuselise rolli käsitlemine ühiskonnas. See muutus on nähtav ka esimeste ulatuslikumate kodanikualgatuslike küsitluste võrdlemisel.

7.1. Eesti kolmas sektor 1998. ja 2005. aastal

1998. aasta uurimuse tulemustes hakkas silma veel paljugi, mida võib pidada nõukogude ühiskonnakorra pärandiks. Kõige tõsisema takistusena oma tegevusele nimetasid kodanikeühendused toona avaliku võimu ja äri sektori esindajate suhtumist. Viimastele aga tähendas kodanikualgatuslik tegevus veel mitu aastat hiljemgi peaaesjalikult harrastustegevust või kultuurilist eneseväljendust. Kokkuvõttes võib tõdeda, et toonaste arvamustega võrreldes on praeguseks teisenenud viis, kuidas nähakse kodanikualgatuselise rolli ühiskonnas. Avaliku võimu esindajatele ei olnud kodanikualgatus arvestatavaks ühiskondlikuks jõuks – ei realselt ega ka ideaalis. Temas nähti kõige rohkem võimalikku abimeest riigi majandamise kulude kärpimisel

³¹ Vaata näiteks Mikko Lagerspetz, Rein Ruutsoo & Erle Rikmann (2000): “Olelemisest osalemiseni? Eesti kodanikealgatuselise hetkeseis ja arenguvõimalused”. *Akadeemia*, VI. 12, No. 2: lk. 269–98; 2005. aasta uuringutulemustest lähemalt: http://www.ehi.ee/erialad/sotsioloogia/Kodanikualgatuselise/file_view; vaata ka Mikko Lagerspetz, Erle Rikmann, Rein Ruutsoo (2002) “The Structure and Resources of NGOs in Estonia”. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, Vol. 13, No.1: 73–87; 2000. aasta uurimuse raportiga saab tutvuda internetis: www.riigikogu.ee/msi_arhiiv/korg_tood/ky_uuring.htm Info läbiviidud uuringute kohta on olemas Siseministeeriumi kodulehel: <http://www.siseministeerium.ee/uuringud-ja-publikatsioonid/>

³² Vt Risto Alapuro (2007): “Vene ja Eesti kodanikuühiskonna diskursuse võrdlev analüüs”. – Erle Rikmann (toim.): *Algatus, osalus ja organisatsioonid. Uurimusi Eesti kodanikuühiskonnast*. Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus, 25–50

tulevikus. Kodanikeühenduste esindajad aga võitlesid igauks oma organisatsiooni huvide eest, suutmata näha puude taga metsa. Selle asemel, et koostöös kasvatada ühist seljatagust ning kasutada otstarbekamalt nappe ressursse, kalduti kohtlema üksteist pigem ebasoovitavate konkurentidena – seda vahel ka olukorras, kus puudus võistluseks põhjus.

2005. aastaks oli olukord tunduvalt muutunud. Kodanikeühendused ei toonud üle-eestilises küsitluses halvustavat suhtumist enam eraldi probleemina välja. Ilmselt annab see tunnistust ennekõike kodanikualgatuse nii-öelda seemisest kasvamisest. Kodanikualgatus on saanud enesekindlamaks, pannud paika selged sihid ning koos EKAKi väljatöötamisega ja vastuvõtmisega teadvustanud end ühiskondliku jõuna. Raskused, mida kodanikeühendused ise välja tõid seostusid pigem sisuliste eesmärkide täitmise ja organisatsiooni haldamisega.

Seda, et kodanikualgatus on muutunud üha aktiivsemaks tunnistavad ka riigivõimu esindajad. Samas ei ole tänaseni avalikus sektoris sündinud ühtset regulatsiooni, ega ka kindlat traditsiooni, millele kodanikeühendustega suheldes tugineda. Riigiasutustest väljaspool teostatava avaliku huvi mõiste on tegelikult jäänud poliitilise diskussiooni jaoks siamaani võõraks. Sellest on omakorda tingitud väga konkreetne probleem: nimelt jääb kodanikualgatuse koostöösse kaasamise üle otsustamine avalikus sektoris ikkagi sõltuma suuresti, kas ametniku subjektiivselt otsustusest, või hetkel valitsevast poliitilisest õhkkonnast.

Siiski näitavad senised arengud kodanikualgatuse vaikset, ent järjekindlat “ühiskonnastumist”. Vähehaaval on õpitud vaatama oma isiklikest ning grupihuvidest kaugemale ning nägema seal ühiskondlikku tasandit, konteksti, mida muutuste saavutamiseks tuleb samuti korras-
tada. Ühiskonna, riigi ja kodanike vaheliste suhete paranemine võtab aega. Kodanikeühenduste ja avaliku võimu suhete kujunemisel ei ole olulised üksnes seadused või ametlikud reeglid, vaid nende teostumise igapäevane praktika. Samas on oluline seda kujunemisprotsessi teadlikult suunata ning läbipaistvaks muuta: muidu kaldub praktika tavaliselt taastootma olemasolevaid arusaami.

7.2. Eesti kolmas sektor 2009/2010. aasta uurimustulemuste valguses

7.2.1. Kolmanda sektori diferentseerumine

Võrreldes seekordse uurimuse tulemusi eelnevate samalaadsete uuringutega ilmneb, et enamik varem täheldatud arengusuundadest on jätkunud. Neist kõige olulisemaks saab pidada kolmanda sektori süvenevat seemist diferentseerumist. Selle arengu algust markeeris sihtasutusi ja mittetulundusühendusi reguleerivate kahe eraldi seaduse vastuvõtmine 1996. aastal, kuigi

praktikas tegutsesid erineva juriidilise vormiga mittetulundusühendused veel kaua üsna üksteisega sarnaselt. Võrreldes viie aasta vanuste uuringutulemustega on erinevused mittetulundusühingute ja sihtasutuste vahel veelgi suurenenud. Sihtasutused on liikmesorganisatsioonidest laiemas tegevushaardega, tegutsedes sageli juba asutamisest alates ka rahvusvahelisel tasandil. Neil on paremad võimalused palgatööjõudu rakendada ja organisatsiooni kiiremalt käivitada. Siiski on ka MTÜd oma tegevusulatust laiendamas; nad osalevad praegu ka maa- ja metsandlikes ja üleriigilistes tegevustes märksa sagedamini kui viie ja kümne aasta eest. Endiselt aga tegeleb suur osa Eesti MTÜdest organisatsiooni ülesehitamise küsimustega; küsitluse andmeil on enamik aktiivseist MTÜdest nooremad kui viis aastat. Olulise muutusena tuleb kindlasti esile tõsta vabatahtlike kaasamise märgatavat sagenemist. Eriti suur on olnud see just sihtasutuste osas.

Diferentseerumine ei puuduta ainult sihtasutuste ja mittetulundusühingute rolle. Samamoodi on mõlema juriidilise vormiga ühenduste hulgas tekkinud erineva suunitlusega organisatsioone. Ühenduste arv kasvab jätkuvalt ning üha keerulisemaks muutub orienteerumine kodanikualgatuslikul maastikul tervikuna. Selle jätkuva diferentseerumise kasvuga tuleb edaspidi üha rohkem arvestada, nii riigi poliitika välja töötamisel kui ka organisatsioonide rahastamisstrateegiade arendamisel.

Et saada kodanikualgatuslikust tegevusväljast parem üldpilt, analüüsida seal toimuvaid arenguid ja neid mõjutavaid tegureid, liigitasime küsitlusele vastanud MTÜd sarnase profiiliga organisatsioonide rühmadesse. Klasteranalüüsil põhineva tüpoloogია koostamisel ilmnis, et kõige suurema eristusjõuga tunnusteks ühenduste grupeerimisel on organisatsiooni vanus, sissetuleku suurus ja riigieelarvelise rahastuse olemasolu, ning et selle põhjal on otstarbekas eristada kuus erinevat organisatsioonide tüüpi.

Erinevatesse tüüpidesse kuuluvaid organisatsioone iseloomustavad erinevused kogemuste, ressursside olemasolus, eesmärgipüstitustel, suhestumisel avalikkusega ja ka neile iseloomulike probleemide osas. Kolmanda sektori kõige jõukam, kogenenum ja paremini toimetulev on organisatsioonitüüp I, kuhu kuuluvad vanad katus- ja keskorganisatsioonid, ning mille liikmeskondades on kõige suurem ka juriidiliste isikute osakaal. Eesti kodanikualgatuslikul maastikul kõige levinumaks organisatsioonitüübiks on aga V, kuhu kuuluvad noored, väikese liikmeskonnaga, väheste kogemustega, väikeste sissetulekutega MTÜd. Need erinevat tüüpi ühendused käituvad ka kodanikualgatuslikus tegevuses erinevatel viisidel.

Kokkuvõtlikult võib organisatsioonide tüüpe kirjeldada järgnevalt: I tüüpi kuuluvad peamiselt pika tegevuskogemuse, (Eesti mõistes) suurte sissetulekute ja liikmeskondadega, ühiskonna mõjutamisele suunatud ja riigiasutustega tihedalt koostööd tegevad organisatsioonid. II tüüpi kuuluvad kaua tegutsenud, ent väikeste sissetulekute või sissetulekuta, peamiselt keskmise või väiksema liikmeskonnaga ühendused, mida iseloomustab eelkõige orienteeritus oma liikmeskonnale. III tüüpi organisatsioonid on samuti üle kümneaastased, ent üle keskmise sissetulekuga, ühiskonnale suunatud ning valitsusasutustega koostööd tegevad organisatsioonid. IV tüübis on keskmise vanusega ja väikese või keskmise sissetulekuga ühendused, mis tegutsevad eelkõige kohalikul tasandil ning teevad koostööd kohalike omavalitsustega. V tüüp, arvuliselt kõige levinum, hõlmab hiljuti asutatud, väikese liikmeskonnaga ning väikese sissetulekuga või sissetulekuta ühendusi, kel on kõige vähem koostöösuhteid, vahendeid tegutsemiseks jne. VI tüüpi kuuluvad samuti nooremad, aga suurte sissetulekute ühendused, kes tegutsevad pigem üle-eestilisel tasandil ja teevad koostööd riigiasutustega.

Organisatsioonitüüpide analüüs näitas, et professionaalsemates organisatsioonides toimib paremini ka liikmeid kaasav organisatsioonikultuur: liikmete informeerimine ja kaasamine erinevatesse tegevustesse ning juhatuse perioodiline vahetumine.

7.2.2. Liikmed

Teiseks selgeks ja jätkuvaks tendentsiks on inimressursi vähenemine organisatsioonides. Kuigi registreeritud ja ka tegelikult tegutsevate ühenduste arv jätkab kasvamist, on organisatsioonidel üha vähem liikmeid. Seda järeldust toetab ka erinevates riikides tehtud elanikkonnaküsitluste võrdlus: kuigi Eesti on mittetulundusühenduste suhtelise arvukuse poolest endiste sotsialismimaade hulgas juhtiv, ei osale Eesti elanikud nendes sugugi aktiivsemalt kui inimesed teistes sarnastes maades.³³ Liikmeskondade vähenemise tendents hakkas ilmnema juba 1997/1998 uuringu tulemustes, see jätkus 2004/2005 ning ei näita tänagi märke pidurdumisest, pigem vastupidi. Vähenenud on vastanud organisatsioonide keskmine liikmete arv, samuti aktiivsete liikmete arv ning nende osakaal kogu liikmeskonnast. Vähenemist jätkab ka keskmine juhatuse liikmete arv. Kui 1997. aastal oli vastanud ühenduste juhatuses keskmiselt 7, 2004. aastal 4,4 liiget, siis 2009 kuulus juhatusse keskmiselt 3,9 inimest.

³³ Hinno, Krista; Mikko Lagerspetz & Tanel Vallimäe (2009): *Kolmas sektor arvupeegliks. Küsitlus- ja statistikaandmeid mittetulundusühenduste ja nendes osalejate kohta 2004–2007*. Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus, 29–42

Liikmeskondade väiksemaks muutumine ei pruugi raskendada ühenduse tegevust juhul, kui selleks vajalikud ressursid leitakse mujalt – näiteks avaliku võimu poolsetest toetustest.³⁴ N-ö rohujuuretasandil tegutsevate organisatsioonide peamiseks ressursiks on aga ikkagi liikmed, ja see, mida nad panustavad, kas materiaalselt või oma aja ja ideede vormis. Nende jaoks on olukord niisiis pigem raskemaks muutunud.

7.2.3. Rahastamine

Võrreldes 2004/2005. ja 2009/2010. aastate küsitluse tulemusi ilmneb, et MTÜde majanduslik olukord ei ole märkimisväärselt paranenud. Nii riigieelarvelisi vahendeid, ettevõtelt saadud toetusi, kui majandustegevustest saadud tulu märgitakse isegi keskmiselt harvemini kui varasemas küsitluses. Ent selle erinevuse peamiseks põhjuseks võib pidada eelkõige nooremate organisatsioonide suuremat osakaalu uusimas uuringus. MTÜde kõige olulisemaks rahastusallikaks on endiselt liikmemaksud ja toetused kohalikelt omavalitsustelt. Veidi alla kolmandiku MTÜdest on saanud tegevustoetust ka riiklikest fondidest ja/või teeninud tulu majandustegevusest. Riigieelarvelistest vahenditest on toetust saanud viiendik kõigist küsitatud kodanikuühendustest. Stabiilset ja mitmekesist sissetuleku baasi omavad eelkõige pikema tegevuskogemuse ning sageli pigem suurema liikmeskonnaga kui nooremad ja väiksema liikmete arvuga MTÜd. Kui KOV-poolne rahaline toetus on noortele organisatsioonidele võrreldav kogenenumatele MTÜdele antavate toetusega, siis riiklikest fondidest rahaliste ressursside taotlemisel on pikema tegevuskogemusega ühendused teistest märkimisväärselt edukamad.

Ootuspäraselt on suurenenud EL-fondidest tuleva rahastuse osakaal MTÜde aastaeelarvetes. Ent taas peab nentima, et nende taotlemisel on edukad eelkõige kauem tegutsenud organisatsioonid, kes saavad endale lubada palgalist tööjõudu, ehk siis keskmisest professionaalsemad ühendused. Väiksemate MTÜde jaoks on rahvusvaheliste toetuste kättesaadavus märkimisväärselt vähenenud: nimelt eeldusel, et Eesti organisatsioonidel on juurdepääs EL-fondidele on viimastel aastatel mitmed muud välisprogrammid oma siinse tegevuse lõpetanud, samas kui “keskmisele” MTÜle jääb suurema projektbürokraatiaga EL-toetus siiski kättesaadamatuks.

³⁴ Papakostas, Apostolis (2003): *Mer organisation med färre människor och många organisationer med få frågor – en essä om politiska partier och frivilliga organisationer* [Abstract in English: More organization with less people and many organizations with few issues]. Stockholm: Score Rapportserie

7.2.4. Probleemid organisatsioonide sees

Eesti kodanikualgatuslikud organisatsioonid on endiselt juhikesksed, st tugevas sõltuvuses väikse juhtkonna või isegi ühe juhi tööpanusest. Juhid ei ole alati olnud võimelised kaasama lihtliikmeid ühenduse igapäevastesse tegevustesse ning arengusuundade kavandamisse. Sageli ei peeta seda vajalikukski. Organisatsiooni sisemine töökorraldus, juhtkonna perioodiline uuendamine ja liikmete kaasamine on enamikes Eesti MTÜdes tasemel, mis pikemas perspektiivis hakkab organisatsiooni jätkusuutlikkust pärssima. Seda teemat hakkavad aga probleemina teadvustama pigem vanemad (üle kümneaastased) organisatsioonid, kus juhtide jõud on juba raugemas ja kus on ilmnunud probleeme uue juhtkonna leidmisega.

Võrreldes 1997. aasta uuringu andmetega on organisatsioonikultuuri näitajad siiski tasahaaval paranemas. Näiteks on lisandunud liikmete informeerimine ühenduste tegevusest – kuigi sellega tegelevad veel tänagi vähem kui pooled mittetulundusühingud. Samuti näitavad andmed, et liikmete teadlikum kaasamine ja ühendust puudutava informatsiooni jagamine on seotud organisatsiooni vanuse ning tegutsemiskogemusega: seda teevad pigem vanemad organisatsioonid. Eraldi põhjalikemaid analüüse vajaks aga teadmine, miks on vähenenud MTÜde juhatuste perioodiline vahetumine.

7.2.5. Koostöö ja võrgustumine

Kodanikualgatuslike organisatsioonide võrgustumine on võrreldes 2004. aastaga veelgi edenenud. Esile võib tõsta eriti kohalikul tasandil toimiva koostöö laienemist. Võrreldes erinevates valdkondades tegutsevaid ühendusi, paistab silma peamiselt sotsiaalsete rühmade esindamisega tegelevate ühingute sagedane kuuluvus koostöövõrgustikesse: kolmveerand neist teeb koostööd kohalikul, kaks kolmandikku üle-eestilisel ja neljandik rahvusvahelisel tasandil. Eriti tihedalt on kohalikul tasandil võrgustunud ka sotsiaalteenuseid pakkuvad, naabruskonna elukvaliteedi tõstmisega tegelevad ja vaba aega sisustavad mittetulundusühingud. Euroopas ja rahvusvahelisel tasandil omavad koostööpartnereid kõige enam tervishoiuga tegelevad ühingud ja kutseliidule omasel tegevusalal aktiivsed ühingud. Erinevates maakondades tegutsevate ühenduste võrdlus näitab Tallinna ühenduste suuremat osalust üle-eestilistes ja rahvusvahelistes koostöövõrgustikes, aga väiksemat koostööd kohalikul (st linna või linnaosa) tasandil. Mittetulundusühingute kuuluvus katusorganisatsioonidesse on viimase viie aasta jooksul jäänud peaaegu ühesuguseks, kuid sihtasutuste puhul on see kasvanud märkimisväärselt.

Kolmanda sektori välistest koostööpartneritest on jätkuvalt kõige olulisemad kohalikud omavalitsused – nii ilmnes see ka 2004. aasta uuringus. Üldiselt sõltus koostöö valitsusasutusega ühenduse ressursidest; mida rohkem neid oli, seda tõenäolisem oli ka püsivate koostöösuhete olemasolu. Kauem tegutsenud, suuremate liikmeskondadega, erinevatest allikatest rahastust saavad organisatsioonid omasid rohkem koostöösuhteid kui nooremad, väiksemad, piiratumate võimalustega.

Paljud ühendused püüdsid ühiskonda mõnel viisil mõjutada – näiteks osaledes valdkondliku poliitika kujundamisel, osutades avalikke teenuseid, seistes oma sihtrühmade ja liikmete huvide eest, korraldades kampaaniaid otsuste mõjutamiseks, ja algatades eelnõusid seadusemuudatusteks. Võrreldes MTÜdega on sihtasutustel keskmiselt üle kahe korra rohkem kogemusi ühiskonnale suunatud tegevustes, seda eelkõige üle-eestilisel tasandil.

Eesti kodanikuühiskonna arengu kontseptsioon (EKAK) ja sellele põhinev riiklik tegevuskava (KATA) olid seekordses uuringus tuttavad ligikaudu ühesuurusele vastajate rühmale: veidi üle poole vastajaist olid teadlikud dokumentide olemasolust. Võrreldes viie aasta taguse uuringuga on ühenduste teadlikkus EKAK-ist langenud. Teadlikkusel mõlemast dokumendist on väga selge seos teiste organisatsiooni võimekuse näitajatega nagu liikmete arvu, tulude suuruse ja sellega, kas organisatsioon on taotlenud ja/või saanud projektitoetust Kodanikuühiskonna Sihtkapitalilt (KÜSK). Katusorganisatsioonidesse kuuluvad ühendused on EKAK-ist ja KATA-st keskmisest rohkem teadlikud kui teised. Kokkuvõttes näitab ühenduste võrgustumise, koostöösuhete ja -vormide analüüs, et erinevused eri tasanditel ja valdkondades tegutsevate ühenduste vahel on ka selles osas kasvanud.

7.3. Lõpetuseks: Eesti kodanikeühenduste muutuvad väljakutsed

Kodanikualgatuslikud organisatsioonid etendavad kaasaegse ühiskonna toimimisel olulist rolli. Nende tähtsat tegevust nii sotsiaalsetes kui ka poliitilistes protsessides ei ole aga võimalik kirjeldada ühese lihtsa mudeli alusel. See hõlmab suurt hulka erinevate eesmärkide ja strateegiatega tegutsejaid. Muutunud on ka nüüdisühiskonna kui terviku toimimismehhanismid, mis ühes hariduse, teaduse, tarbimisvõimaluste, piiride avardumisega jms on kaotanud monopoli identiteetide, huvide ja tegutsemisvormide kujundajana. Erihuvide kirevus on suurem kui kunagi varem. See omakorda mõjutab ka kodanikualgatust. Sarnaste huvide ja kuuluvustundega inimesi on lihtsam saada ühiselt tegutsema ja organiseeruma. Huvide paljusus ja hajusus aga tingib, et erinevate huvide realiseerimiseks tuleb luua palju erinevaid ühendusi.

Ka teistes riikides on täheldatav suundumus, et liikmesorganisatsioonide arvukus jätkab kasvamist, samas kui enamik uutest organisatsioonidest on väga väikeste liikmeskondadega ning osalevad üleriigilistes ja kohalikes koostöövõrgustikes vähem kui vanad.³⁵

Enamik Eesti aktiivselt tegutsevatest mittetulundusühingutest on praegu noored, vähese tegutsemiskogemusega ja väikese liikmeskonnaga ühendused, mis on hõivatud oma organisatsiooni ülesehitamisega ja tegutsemiseks vajalike vahendite leidmisega. Need organisatsioonid sõltuvad suurel määral oma liikmetest, nende teadmistest, tegutsemistahtest ja panustamisvalmidusest ka tegevuse rahastamisel. Vähestel noortel organisatsioonidel õnnestub leida ressursse väljastpoolt oma organisatsiooni. Selles õnnestumine eeldab enamasti tihedaid koostöösuhteid nii kolmanda sektori sees kui ka ühiskonna teiste osadega. Koostöösuhete sõlmimine muutub ühenduse jaoks aktuaalseks siis, kui selle eesmärkide hulka lisanduvad avalikkusele suunatud tegevused. Sellega kaasnevad administratiivsed kohustused mõjutavad aga ka liikmete omavahelisi suhteid viisil, mis pahatihti päädib juhtkonna kaugenemisega lihtliikmetest. Samas on tegus liikmeskond organisatsiooni suurimaks potentsiaalseks ressursiks. Nii sõltub tegutsemise jätkusuutlikkus ka sellest, missuguseks kujuneb uus organisatsioonikultuur.

Erineva vanusega ja eri tüüpi organisatsioone iseloomustavad erinevad probleemid. Kui noores alustavas ühenduses tundub esmatähtis aruandluse ning rahastuse hankimisega seonduv, siis aja jooksul muutuvad üha olulisemaks ka organisatsiooni töökorralduse, juhtimise, noorte liikmete juurdetulekuga seonduvad küsimused. Samuti tekitab uusi väljakutseid koostöösuhete lisandumine, kaasamise ning omatulu teenimisega seotud teemad. Tegutsemiskogemuse ja tegevusulatus kasvades avanevad küll organisatsioonile uued võimalused, ent nende tõhus kasutuselevõtmine eeldab ka professionaalse tööjõu ning sageli väga spetsiifiliste erialaste teadmiste olemasolu. See ei pruugi olla kõikidele ühendustele sobiv ega jõukohane. Samas ei olegi otstarbekas suunata kõiki organisatsioone ühesugusele arengurajale, st järjest kasvava professionaliseerumise suunas. Toetusvõimalused peaksid leiduma ka neile ühendustele, mis soovivad keskenduda peaaesjalikult oma liikmeskonnale või kitsamale tegutsemispiirkonnale.

³⁵ Papakostas, Apostolis (2003): Mer organisation med färre människor och många organisationer med få frågor – en essä om politiska partier och frivilliga organisationer [Abstract in English: More organization with less people and many organizations with few issues]. Stockholm: Score Rapportserie. Siisiäinen, Martti (2009): "Differentia Specifica of voluntary organizing in Finland". – Annamari Kontinen (toim.): Civic Mind and Good Citizenship. Comparative Perspectives. Tampere: Tampere University Press, 87–113

Viidatud allikate loetelu

ALAPURO, Risto (2007): “Vene ja Eesti kodanikuühiskonna diskursuse võrdlev analüüs”. – Erle Rikmann (toim.): *Algatus, osalus ja organisatsioonid. Uurimusi Eesti kodanikuühiskonnast*. Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus, 25–50

ARGYRIADES, Demetrios (2006): “Good governance, professionalism, ethics and responsibility”. *International Review of Administrative Sciences*, 72 (2), 155–170

e-äriregister Registrate ja Infosüsteemide keskus <http://www.rik.ee/e-ariregister/> statistika

HABERMAS, Jürgen (1996): *Between Facts and Norms*. Cambridge: Polity, 366–73

HINNO, Krista; Mikko Lagerspetz ja Tanel Vallimäe (2009): *Kolmas sektor arvupeeglis. Küsitlus- ja statistikaandmeid mittetulundusühenduste ja nendes osalejate kohta 2004–2007*. Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus

KATA... (2006): *Kodanikualgatuse toetamise arengukava 2007–2010*. Tallinn: Siseministeerium

LAGERSPETZ, Mikko & Erle Rikmann (2009): “Ethics and Public Good in a Transforming State: A Study of Estonian Civil Servants”. *Scandinavian Political Studies*, No. 32(2), 402–421, 404

LAGERSPETZ, Mikko (2007): *Kodanikuühiskonna lühisõnastik*. Tallinn: EMSL

LAGERSPETZ, Mikko; Rikmann, Erle; Ruutsoo, Rein (2002) “The Structure and Resources of NGOs in Estonia”. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, Vol. 13, No.1, 73–87

LAGERSPETZ, Mikko; Rikmann, Erle; Ruutsoo, Rein (2000): “Olelemisest osalemiseni? Eesti kodanikealgatuse hetkeseis ja arenguvõimalused”. *Akadeemia*, Vl. 12, No. 2, 269–98

NOOR, Külvi (2007): “Avaliku ja mittetulundussektori koostöökokkulepped: Eesti näide”. – Erle Rikmann (toim.): *Algatus, osalus ja organisatsioonid. Uurimusi Eesti kodanikuühiskonnast*. Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus, 51–71

PAPAKOSTAS, Apostolis (2003): *Mer organisation med färre människor och många organisationer med få frågor – en essä om politiska partier och frivilliga organisationer* [Abstract in English: More organization with less people and many organizations with few issues]. Stockholm: Score Rapportserie

POLIITIKAUURINGUTE Keskus Praxis & TLÜ Kodanikeühiskonna uurimis- ja arenduskeskus (2008): *Kodanikeühenduste riigieelarvelise rahastamise analüüs (2006–2007)*.
Tellija: Siseministeerium. Tallinn

REESI, Lepa; Eveli Illing; Aare Kasemets; Ülle Lepp & Epp Kallaste (2004): *Kaasamine otsustetegemise protsessi*. Tallinn: Praxis

RIKMANN, Erle; Tanel Vallimäe ja Mikko Lagerspetz (2010): “Võtmeküsimused avaliku võimu ja kodanikeühenduste koostöö edendamisel”. *Riigikogu Toimetised, 2010*

RIKMANN, Erle; Enno, Katrin; Lagerspetz, Mikko; Proos, Ivi; Ruutsoo, Rein (toimetajad) (2007). *Algatus, osalus ja organisatsioonid: uurimusi Eesti kodanikuühiskonnast*. Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus

RIKMANN, Erle; Ümarik, Meril; Joons, Sofia ja Lagerspetz, Mikko (2005): *Kodanikualgatuse institutsionaliseerumine Eestis: organiseerumise struktuur ja ressursid*. Uurimusraport. Tallinn: Balti-Ameerika Partnerlusprogramm

RIKMANN, Erle (2003). Kansalaisosallistumisen Kulttuuri Virossa. *Finnish Review of East European Studies*, No. 1, 3–14

SCHÖPFLIN, George (1994): “Postcommunism: The Problems of Democratic Construction”, *Daedalus* 123/3, 127–41

SIISIÄINEN, Martti (2009): “Differentia Specifica of voluntary organizing in Finland”. – Annamari Konttinen (toim.): *Civic Mind and Good Citizenship. Comparative Perspectives*. Tampere: Tampere University Press, 87–113

ÜMARIK, Meril (2007): *Kodanikeühenduste rahastamine Eestis: uurimisprojekti raport*. Tallinn: EHI Kodanikeühiskonna uurimis- ja arenduskeskus

LISA 1

Tehniline aruanne MTÜde ja SAde värbamisest uuringusse

Tehniline aruanne: MTÜde värbamine

Uuringuprojekt	
<i>Küsitlusaeg: 5.10.09-30.10.09</i>	<i>Kokku</i>
Küsitluseid	6
Nõusolekuid vastamiseks	2304
Nõusolekuid vastamiseks kokku	2304
Täidetud ankeete	1034

Põhjused, miks ei õnnestunud värvata

number ei vasta, pidevalt kinnine toon, fax või automaatvastaja	267
keelduti vastamast	50
keelduti, kuna puudus võimalus vastata vene keeles	44
MTÜ on oma tegevuse lõpetanud	309
selle isikuga on juba kontakti võetud	54
vale telefoninumber	1171

Kokku kasutatud numbreid	4199
---------------------------------	-------------

SAde värbamine

Uuringuprojekt	
<i>Küsitlusaeg: 11.11.09-25.11.09</i>	<i>Kokku</i>
Küsitluseid	6
Nõusolekuid vastamiseks	214
Nõusolekuid vastamiseks kokku	214
Täidetud ankeete	92

Põhjused, miks ei õnnestunud värvata

number ei vasta, pidevalt kinnine toon, fax või automaatvastaja	40
keelduti vastamast	9
keelduti, kuna puudus võimalus vastata vene keeles	1
sihtasutus on oma tegevuse lõpetanud	40
selle isikuga on juba kontakti võetud	7
vale telefoninumber	80

Kokku kasutatud numbreid	391
---------------------------------	------------

LISA 2

Klastrite statistiliste näitajate keskmised klastrite loomisel aluseks võetud tunnuste lõikes

Group Statistics

Cluster Number of Case		Mean
1	yle 10 aasta	,9400
	yle 5 - 10 aasta	,0600
	alla 5 aasta	,0000
	pole sissetulekut	,0000
	sissetulek1	,0000
	sissetulek2	,0000
	sissetulek3	,0000
	sissetulek4	,3800
	sissetulek5	,6200
	riigieelarve1	,0000
	riigieelarve2	,3000
	riigieelarve3	,4000
	pole riigitoetust	,3000
	2	yle 10 aasta
yle 5 - 10 aasta		,0000
alla 5 aasta		,0000
pole sissetulekut		,2849
sissetulek1		,7151
sissetulek2		,0000
sissetulek3		,0000
sissetulek4		,0000
sissetulek5		,0000
riigieelarve1		,0233
riigieelarve2		,0640
riigieelarve3		,0698
pole riigitoetust		,8430
3		yle 10 aasta
	yle 5 - 10 aasta	,5686
	alla 5 aasta	,4314
	pole sissetulekut	,0000
	sissetulek1	,0000
	sissetulek2	,0000
	sissetulek3	,4118
	sissetulek4	,4902
	sissetulek5	,0980
	riigieelarve1	,1176
	riigieelarve2	,0588
	riigieelarve3	,0784
	pole riigitoetust	,7451

4	yle 10 aasta	,0000
	yle 5 - 10 aasta	,1414
	alla 5 aasta	,8586
	pole sissetulekut	,0000
	sissetulek1	,6734
	sissetulek2	,3266
	sissetulek3	,0000
	sissetulek4	,0000
	sissetulek5	,0000
	riigieelarve1	,0067
	riigieelarve2	,0236
	riigieelarve3	,0673
	pole riigitoetust	,9024
5	yle 10 aasta	,8861
	yle 5 - 10 aasta	,1139
	alla 5 aasta	,0000
	pole sissetulekut	,0000
	sissetulek1	,0000
	sissetulek2	,7595
	sissetulek3	,2405
	sissetulek4	,0000
	sissetulek5	,0000
	riigieelarve1	,1266
	riigieelarve2	,2152
	riigieelarve3	,1646
	pole riigitoetust	,4937
6	yle 10 aasta	,0000
	yle 5 - 10 aasta	,6344
	alla 5 aasta	,3656
	pole sissetulekut	,5813
	sissetulek1	,4188
	sissetulek2	,0000
	sissetulek3	,0000
	sissetulek4	,0000
	sissetulek5	,0000
	riigieelarve1	,0156
	riigieelarve2	,0156
	riigieelarve3	,0344
	pole riigitoetust	,9344
Total	yle 10 aasta	,2982
	yle 5 - 10 aasta	,2951
	alla 5 aasta	,4066
	pole sissetulekut	,2425
	sissetulek1	,4716
	sissetulek2	,1620
	sissetulek3	,0413
	sissetulek4	,0454
	sissetulek5	,0372
	riigieelarve1	,0279
	riigieelarve2	,0599
	riigieelarve3	,0826
	pole riigitoetust	,8297

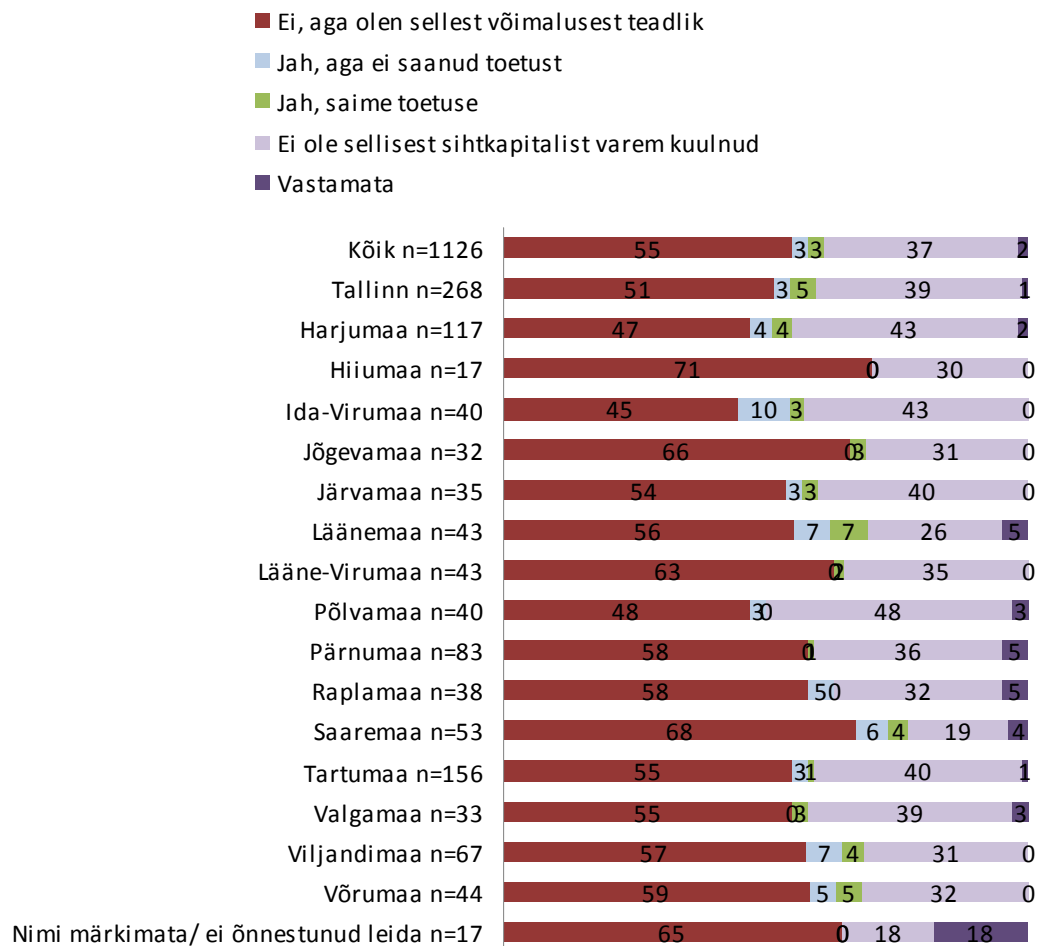
LISA 3

Lühikokkuvõte Kodanikuühiskonna

Sihtkapitaliga seotud teemadest

Käesolevas Lisas 3 antakse ülevaade kodanikeühenduste uuringu raames analüüsitud Kodanikuühiskonna Sihtkapitaliga (KÜSK) seotud teemadest. Uuringu ankeedis paluti ühenduste esindajatel vastata sellele, kas nad on teadlikud sellisest rahastamisvõimalusest nagu Kodanikuühiskonna Sihtkapital, kas nad on taotlenud sihtkapitali toetust ning kui edukad on nende taotlused olnud. Uuringuraporti kodanikeühenduste rahastamisele pühendatud III peatükis on põgusalt kirjeldatud KÜSKi poolt toetust saanud mittetulundusühingute ja sihtasutuste profile. Valimi väiksuse tõttu, nagu ka mainitud peatükis on rõhutatud, ei ole seda iga küsimuse korral võimalik teha väga detailset, s.o anda kõiki tegureid kaasavat ülevaadet, mille alusel analüüsiti muid rahastamisallikaid. Sama kehtib ka teadlikkuse kohta KÜSKist. Siiski võib esitada üldpildi sellest, milline on ühenduste teadlikkus sihtkapitalist, milline on olnud ühenduste aktiivsus taotluste esitamisel ning kuivõrd edukad nad on taotlusvoorudes olnud. Sellises järjekorras ongi allpool kirjeldatud olukorda seisuga 2009. aasta sügisel, mil küsitlus läbi viidi.

Uuringus osalenud ja asjassepuutuvatele küsimustele vastanud organisatsioonidest on KÜSKi toetust saanud 29 mittetulundusühingut ja 7 sihtasutust. Märkimisväärne osa neist mittetulundusühingutest, täpsemalt 11, on asutatud aastatel 1991–1999. Toetust saanud sihtasutustest on suurim osakaal aastatel 2000–2005 asutatutel, neid on 4 organisatsiooni. Rahastuse saajate hulgas on edukamad olnud ühingud, mille liikmeskonna suurus on 11–30 liiget (12 MTÜd). Asukoha põhjal on enam esindatud Tallinna ühendused, s.o 10 mittetulundusühingut ja 4 sihtasutust. Valdkondlikult on toetusi saanud eeskätt ühingud, mille tegevusala on, kas sotsiaalsete rühmade huvide esindamine (6 ühingut), kultuur ja kunst (5) või sport ja kehakultuur (5). Sihtasutustest on edukamad olnud hariduse ja teadusega tegelevad ühendused, neid on toetuse saajate seas 3, teisi valdkondi pole esindatud rohkem kui ühe sihtasutusega. (Vt samas allpool olevaid märkusi valdkondliku jaotuse kohta, kui kõiki organisatioone vaadeldakse koos.)

Joonis 1. Maakond, teadlikkus ja toetuse saamine KÜSKist (MTÜd ja SAd koos), %

MTÜde hulgas (n=1034) ei ole Kodanikuühiskonna Sihtkapitalist küsitluse hetkel kuulnud umbes 40% ühingutest. Toetust, nagu öeldud, on taotlenud ja saanud 29 MTÜd, mis on ligikaudu 3% vastanutest. Toetust on taotlenud, kuid mitte saanud 36 mittetulundusühingut (veidi üle 3%). Seega on taotlejate aktiivsus kokku olnud pisut enam kui 6% kõigist küsitluses osalenud MTÜdest ning edukad on olnud neist umbes pooled. Sihtasutustest (n=92) ei ole sellest rahastamisvõimalusest kuulnud vaid umbes 3%. Toetust saanute hulk on 7 organisatsiooni, mis on ligikaudu 8% vastanuist. Toetust on taotlenud, kuid mitte saanud 2 sihtasutust (pisut üle 2%). Taotlejate aktiivsus on sihtasutuste hulgas seega kokku olnud umbes 10%. Näeme, et sihtasutused on võrreldes mittetulundusühingutega olnud Kodanikuühiskonna Sihtkapitalist oluliselt enam teadlikud. Samuti on sihtasutused olnud mittetulundusühingutest aktiivsemad KÜSKi toetuse taotlejad ja olnud selle saamisel ka edukamad.

Tabel 1. MTÜ sissetulekute suurus, teadlikkus ja toetuse saamine KÜSKist (p=0,005)

Organisatsiooni tulud		Ei, aga olen sellest võimalusest teadlik	Jah, aga ei saanud toetust	Jah, saime toetuse	Ei ole sellisest sihtkapitalist varem kuulnud	Kokku
Kuni 100 000 krooni	Arv	251	19	7	183	468
	%	54	4	1	39	100
100 001 – 500 000 krooni	Arv	83	4	7	66	161
	%	52	2	4	41	100
500 001 – 1 000 000 krooni	Arv	17	1	1	21	40
	%	43	3	3	53	100
100 001 – 2 000 000 krooni	Arv	23	3	2	15	44
	%	52	7	5	34	100
Enam kui 2 000 000 krooni	Arv	19	1	6	10	36
	%	53	3	17	28	100
Organisatsioonil puudusid eelmisel aastal tulud	Arv	129	7	6	99	246
	%	52	3	2	40	100
Organisatsioon asutati või taastati 2009. aastal	Arv	6	0	0	7	13
	%	46	0	0	54	100
Vastamata	Arv	10	1	0	8	26
	%	38	4	0	31	100
Kokku	Arv	538	36	29	409	1034
	%	52	4	3	40	100

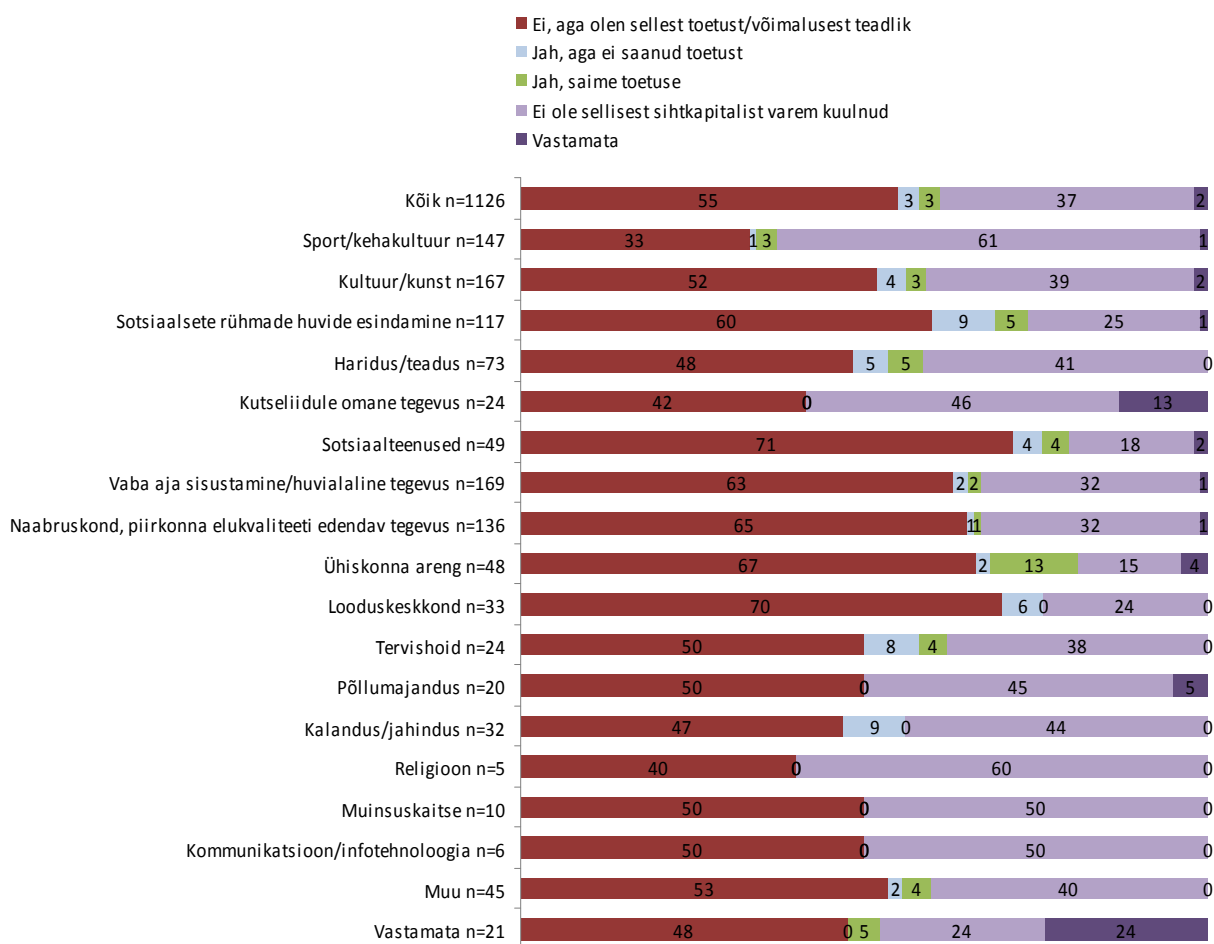
Küsisime ankeedis, kas organisatsioon on teadlik Kodanikuühiskonna Sihtkapitali (KÜSK) tegevusest ning kas organisatsioon on 2009. aasta jooksul sealt ka rahastust taotlenud. Kui analüüsime mittetulundusühinguid ja sihtasutusi koos, siis nende asukoha lõikes näeme küllalt suuri erinevusi (vt Joonis 1). Kui kõigepealt võrrelda organisatsioonide teadlikkust, siis kõige vähem teadlikud on sihtkapitalist olnud Põlvamaa ja Harjumaa ühendused, kõige suurema teadlikkusega aga Saaremaa, Hiiumaa ja Läänemaa ühendused. (Keskmise teadlikkus üldse on 61%.) Võrreldes ühenduste taotluste esitamise aktiivsust, siis siin on üle keskmise (keskmise on antud juhul 6%) aktiivsed olnud Tallinna, Harjumaa, Ida-Virumaa, Läänemaa, Saaremaa, Viljandi- ja Võrumaa ühendused. Üldse pole taotlusi esitanud uurin-gus osalenud Hiiumaa ja Pärnumaa ühendused. Kui võrrelda edukate ja ebaedukate taotluste suhet, on siin keskmisest (umbes pooled taotlejad on saanud ja pooled mitte) parem olukord

Tabel 2. Mittetulundusühingu vanus, teadlikkus ja toetuse saamine KÜSKist (p=0,04)

Asutamise Aasta		Ei, aga olen		Ei ole sellisest		Kokku
		võimalusest teadlik	Jah, aga ei saanud toetust	Jah, saime toetuse	sihtkapitalist varem kuulnud	
Kuni 1990	Arv	41	6	3	33	86
	%	48	7	3	38	100
1991–1999	Arv	114	8	11	75	213
	%	54	4	5	35	100
2000–2005	Arv	168	9	6	104	293
	%	57	3	2	35	100
2006–2009	Arv	205	12	7	184	411
	%	50	3	2	45	100
Vastamata	Arv	10	1	2	13	31
	%	32	3	6	42	100
Kokku	Arv	538	36	29	409	1034
	%	52	3	3	40	100

Tallinna, Jõgevamaa, Lääne-Virumaa ja Valgamaa ühendustel. Viimase kolme puhul on kõik taotlejad saanud rahastust, Põlvamaal ja Raplamaal pole aga saanud toetust ükski taotleja. Kuid nagu öeldud, ei saa siin siiski kaugeleulatuvaid järeldusi teha, kuivõrd taotlejate arv on mitmetes maakondades olnud väga väike: näiteks Jõgevamaal, Lääne-Virumaal ja Valgamaal taotles rahastust kõigil juhtudel vaid üks ühendus ja seda edukalt.

Kui me võrdleme teadlikkust KÜSKist ning sihtkapitalist toetuse taotlemise aktiivsust ja edukust MTÜde tulude lõikes aastal 2008 (vt Tabel 1), ilmneb üldjoontes järgmine. Teistest vähem teadlikud sihtkapitalist on olnud need ühingud, kelle tulud on aastal 2008 jäänud, kas 500 001 – 1 000 000 krooni või 100 001 – 500 000 krooni vahele. Väga väike on ka nende ühingute teadlikkus KÜSKist, mis on asutatud või taastatud 2009. aastal (neist ei ole sihtkapitalist kuulnud veidi üle poole). Taotluste esitamise aktiivsus on olnud selgelt suurem suuremate tuludega ühingutel. Kõige teadlikumad on olnud suured, enam kui 2 000 000 kroonise tulude mahuga ühingud (neist ei ole KÜSKist kuulnud umbes veerand), kellele järgnevad 1 000 001 – 2 000 000 krooni vahemikku jäävate tuludega ühingud. Samuti võib öelda, et 2008. aastal suuremat tulu saanud organisatsioonid on olnud oluliselt edukamad ka taotluste kirjutamisel. Kui nende puhul on seitsmest taotlusest rahastatud kuut, siis kuni 100 000 kroonise eelarvega ühingutel on kahekümne kuuest taotlusest edukad olnud vaid seitse.

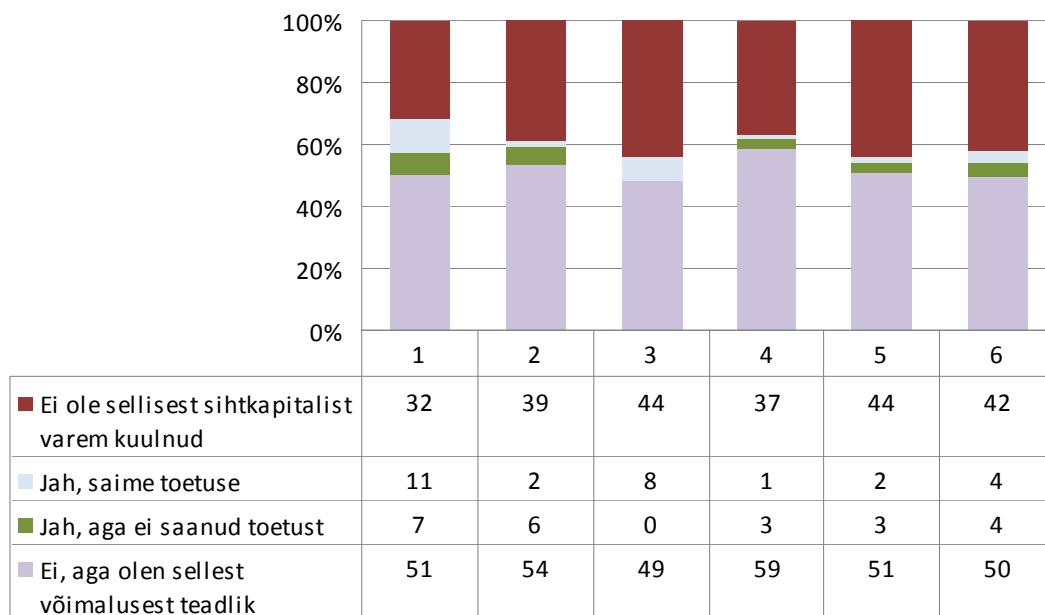
Joonis 2. Tegevusala, teadlikkus ja toetuse saamine KÜSKist (MTÜd ja Sad koos)

Võrreldes ühinguid nende asutamise aja põhjal (vt Tabel 2), võib öelda, et kui teistesse vanuserühmadesse jäävad MTÜd on KÜSKist teadlikkuse osas üsna võrdsed, siis kõige nooremate ühingute teadlikkus on madalam. Kui üldiselt ei ole veidi üle kolmandiku ühingutest küsitluse hetkel sihtkapitalist midagi kuulnud, siis aastatel 2006–2009 asutatute puhul on see osakaal juba 45%. Kuid oluliselt erineb ühingute asutamise aja alusel nende taotluste esitamise aktiivsus. Märksa aktiivsemad on olnud vanemad ühingud. Kui aastani 1990 ja aastatel 1991–1999 asutatud ühingute seas on taotlusi KÜSKi esitanud umbes 10%, on see 2000–2005 ja 2006–2009 asutatute puhul kaks korda väiksem, täpsemalt 5%. Kõige edukamad taotlejad on olnud asutatud aastatel 1991–1999. Nendest on üheksateistkümnest taotlusest positiivse hinnangu saanud üksteist. Kõige vähem edukad on olnud kõige vanemad, aastani 1990 asutatud organisatsioonid. Neist on esitanud taotluse üheksa ning toetust saanud kolm ühingut.

Statistiliselt on kõige olulisemad erinevused seotud organisatsiooni tegevusalaga. Kui vaadelda mittetulundusühinguid ja sihtasutusi koos, ilmneb tegevusalade lõikes (vt Joonis 2), et nii teadlikkus kui rahastuse taotlemise aktiivsus on tegevusalade kaupa üsna erinev.

Kõige vähem on sihtkapitalist teadlikud olnud organisatsioonid, mis tegelevad kas spordi/kehakultuuri, religiooni, muinsuskaitse või kommunikatsiooni/infotehnoloogiaga. Nagu ülal rõhutatud, on spordi/kehakultuuri valdkonna ühenduste osa toetuse saajate seas iseene-sest märgatav, kuid arvestades valdkonna organisatsioonide arvukust, on toetuse saajate osakaal selles küllaltki väike. Sihtkapitalist teistega võrreldes oluliselt teadlikumad on ühendid, mille põhitegevus on kas ühiskonna areng, sotsiaalteenuste pakkumine või sotsiaalsete rühmade huvide esindamine. Samas on teistest aktiivsemad taotluste esitajad märkinud oma põhitegevusalaks kas ühiskonna arengu, sotsiaalsete rühmade huvide esindamise, tervishoiu või hariduse/teaduse. Selgelt on taotlemisel enam edu saanud ühinguid ühiskonna arenguga tegelejate seas. Lisaks võib huvipakkuva ning tegevusaladega tõenäoliselt kaudselt seotud tõsiasjana välja tuua selle, et organisatsioonides, mille liikmete hulgas on mehi rohkem kui naisi, on teadlikkus KÜSKist mõnevõrra madalam.

Küsitletud organisatsioonide klastreid võrreldes (vt Joonis 3) ilmnevad üsna suured erinevused. (Klastreid on lähemalt iseloomustatud raporti peatükis 5.) KÜSKi tegevusest keskmisest enam teadlikud ja ühtaegu kõige aktiivsemad selle toetuse taotlejad on olnud organisatsioonid, mis kuuluvad esimesse klastrisse. Lisaks on nad olnud ka üle keskmise edukad taotluste kirjutajad. Teise klastrisse kuulujate teadlikkus KÜSKist on keskmine (keskmine on 61%), nende taotluste esitamise aktiivsus on olnud samuti keskmine (keskmine on veidi alla 9%), kuid nad olnud keskmisest märgatavalt vähem edukad rahastuse saamisel. Kolmandasse klastrisse kuulujate teadlikkus KÜSKist on olnud küll keskmisest madalam, ka on nende taotlemise aktiivsus olnud keskmine, ent nad on olnud kõige edukamad rahastuse saamisel. Neljandasse klastrisse kuulujad on olnud väheaktiivsed taotlejad, nende teadlikkus sihtkapitalist on ligikaudu keskmine, rahastuse saamisel on nad olnud aga alla keskmise edukad. Viienda klatri teadlikkus sihtkapitalist on olnud alla keskmise, samuti on ka nende aktiivsus rahastuse taotlemisel nagu ka taotluste edukus olnud teistega võrreldes väiksem. Kuuenda klatri organisatsioonid kuuluvad teadlikkuse ja taotlemise aktiivsuse poolest keskmiste hulka, nende taotluste edukus on olnud aga veidi alla keskmise. Kõige vähem on kokkuvõttes rahastuse taotlemisel edu saanud seega teise ja neljanda klatri organisatsioonid.

Joonis 3. Organisatsioonide klastrid, teadlikkus ja toetuse saamine KÜSKist

Kõnealuseid klastreid aluseks võttes viidi uuringu käigus ankeetküsitlusele lisaks läbi rühma-intervjuud. Intervjuudes puudutati muuhulgas teemasid, mis seostuvad ühenduste rahastamisega Eestis ning mitmel korral mainiti osalejate poolt ka Kodanikuühiskonna Sihtkapitali. Selle põhjal võib esitada põgusa ülevaate, millised on olnud sihtkapitali tegevusega ühel või teisel moel kokku puutunud ühenduste kogemused, ning milline on selles kontekstis nende üldhinnang kodanikualgatuse rahastamise kohta Eestis.

Esimese ja kolmanda klatri ühendused on sageli edukad nii riiklike fondide kui ELi rahastuse taotlemisel. Tegu on sageli suuremate organisatsioonidega, mis on tihti katus- või keskorganisatsioonid ja nende tegevuse tasand on mitmekesisem, näiteks neil on olnud rahvusvahelise koostöö praktikat. Neil on oluliselt rohkem kogemusi rahastamise taotlemisel erinevatest rahastamisallikatest ning neil on seetõttu ka oluliselt vähem raskusi projektide taotlemisega seotud asjaajamisel. Kui nad on rahastamisküsimuste arutamisel maininud Eesti rahastamisallikaid nagu EAS, Vabühenduste Fond või KÜSK, siis pigem positiivsete võimalustena, mis Eesti kodanikeühendustele on tekkinud ajal, kui muud rahastamiskanaliid on majanduslanguse tõttu oluliselt kokku kuivanud: *“need projektirahad on üle viiekümne ... seitsekümmend protsenti kokku kuivanud ... me oleme kirjutanud KÜSKi ... EASi, ma ei tea, kuhu veel.”*

Teine ja viies klaster on niiöelda rohujuuretasandi organisatsioonid, kellel on ka vähem kogemusi riikliku, sh riiklike fondidega seotud rahastamismehhanismidega. Nad mainivad selliseid võimalusi vähem, sh nimetatakse oluliselt vähem ka rahastamisallikaid nagu Vabaühenduste Fond või KÜSK. Neile valmistavad raskusi projektide taotlemise ja haldamisega seotud nõuded. Näiteks mainitakse, et: *“ei peaks nii keerulisi teid pidi seda raha hankima, et kui üks organisatsioon on juba paika pandud kord, siis peaks olema mingi summagi olemas, millega...”* või et *“iga liigutuse, igasugused aruanded ja asju ja plaane tee, see raiskab nii palju aega ära”*. Võib öelda, et viienda klatri ühendused KÜSKi eraldi teemana välja ei too, kuid selles osas on nad teise klastri sarnased, et rahastamisteema tõstatamisel mainivad nad raskusi rahastamise saamisel üldiselt (näiteks on ühenduste taotlusi tagasi lükatud põhjendusega, et tegevused peaksid olema kohaliku omavalitsuse ülesanne). Samuti rõhutatakse probleeme omafinantseeringu leidmisel.

Neljanda klatri ühendused, mis keskenduvad kohaliku tasandi probleemidele ja on tavaliselt teinud koostööd eelkõige KOViga, on kõige negatiivsemad nii projektpõhise rahastamisega seotud tänapäevase asjaajamise kui ka rahastajate tööpraktikate suhtes. Teiste üleriigilise tegevusulatusega rahastajate seas mainiti ka KÜSKi. Ühel juhul nimetati selles rühma-intervjuus raskusi rahastuse taotlemisel seoses kaasaegsete tehnoloogiliste vahendite kasutamisevõimaluste ja –oskustega. Nii leiab üks intervjuueeritu, et *“KÜSK võtab ju ka ainult elektrooniliselt neid oma toetuste avaldusi vastu ... ei pea olema igas väikeses külakeses arvuti või internetiühendus ... üldjuhul on, aga inimestel ei pruugi olla neid oskusi, et nad saavad kõiki asju teha oma ID-kaartiga ... ma arvan, et see takistab ka mingil määral kodanikuühiskonna arengut”*, ning teine: *“kui ma vaatan neid KÜSKi projekte, mille eest on raha saadud, siis ma mõtlen, et oskaks mina ka nii kirjutada”*. Kuid samal ajal, ning tegelikult on see sarnaselt seotud neljandasse klattrisse kuulujate jaoks raskusi valmistava asjaajamisega, tuuakse välja ka vastupidine seisukoht. Leitakse, et *“rääkides KÜSKist, siis mina kiidan üldse nende projektitaotluse vorme ja aruandlusvorme ... loogilised, lihtsad ja sa ei pea eraldi nende jaoks midagi tegema”*. Niisiis näeme, et siingi on üheks rõhutatud mureks bürokraatiaga seonduv, mida esimese ja kolmanda klatri puhul peaaegu üldse ei esinenud.

Kuuenda klatri ühendused, st nooremad ja laiema tegevusulatusega organisatsioonid mainivad KÜSKi vähe, kuid pigem tuntakse muret rahastamisvõimaluste üldise vähenemise pärast, nimetatakse omafinantseeringu leidmise raskusi nagu ka rahastamismehhanismide protseduuride aeglust, mis ei luba teha pikaajalisi plaane ühenduse tegevuste kavandamisel. Siin rõhutatakse, et eelkõige jääb vajaka inimestest, kes oskaks hästi projekte kirjutada, iseäranis toonitatakse seda küsimust seoses ELi rahastusega.

Võib öelda, KÜSKiga seoses toodi rühmaintervjuudes positiivsena välja nii rahastamisallika lisandumise fakt ise nagu ka sihtasutuse erinevate toetuste taotlemise protseduuri lihtsus. Negatiivsem pool on seotud klastrite eripäraste vajaduste ja suutlikkusega. Projektide taotlemise ja käigus hoidmisega seonduvad sageli esinevad raskused, st asjaajamine, taotlemise protseduur jne, on leidnud osade ühenduste poolt märkimist sellegi sihtasutuse toetuste puhul. Lisaks ilmneb, et mõned väiksemad ja kohalikul tasandil tegutsevad ühendused usuvad, et seda laadi riiklikud fondid eelistavad paratamatult pigem suuremaid ühendusi.